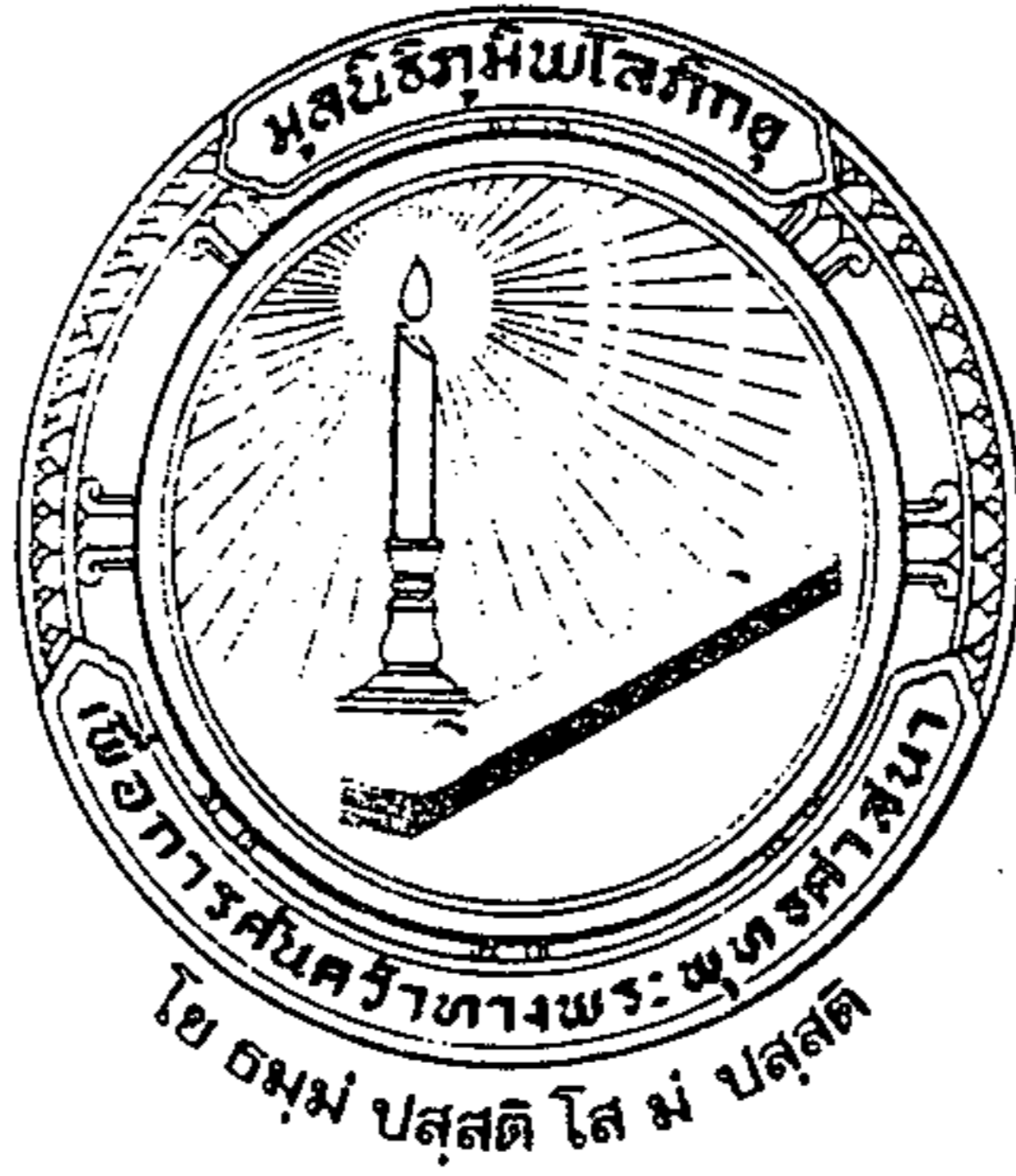

BBF00072

วิสุทธิมรรค

(บาลี-ไทย)

ภาค ๖

(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒)

VISUDDHIMAGGA

(PĀLI - THAI)

PART VI

(PĀLI PART III SECOND SECTION)

อุปัชฌาย์ไพโรภิกขุ

เป็นที่ระลึกในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ

ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

ศานติงเวียน เข้มกสินเขต

สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น

ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8288-12-9

วิสุทธิมรรค

(บาลี-ไทย)

ภาค ๖

(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒)

VISUDDHIMAGGA

(PĀLI - THAI)

PART VI

(PĀLI PART III SECOND SECTION)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

เป็นที่ระลึกในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

คุณสังเวียน เข้มกสินเขตต์
สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
จาระและแม่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8288-12-9

พระบรมราชาวาท

“ฉันขออุทิศไมทหา ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้ตนเข้าถึงธรรม

การแปลคำขาสีมาเป็นคำไทยนั้น ถือว่า
ให้องหนัก อย่าให้ขัดแย้งกันเกินไปจนขาด เพราะ
ถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความสงสัยยากแก่
นักศึกษาคำต่อไปภายหลัง ที่ใครสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้แน่ชัด ก็ควรตีความอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน
พระราชทานแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ญาณโมทมหาราณะ
และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์คั่นคว่าทางพระพุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้า
น้อมเกล้าฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

นางสังเวียน เขยกลิ้นเทศ
สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่ ๒/๒๕๒๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาศัยพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ.๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับการอุดหนุน โดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดยพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ปกรณ์วิเสส สัททวิเสส ฉบับภูมิพโลภิกขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน.

สั่ง ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

เพชรรัตนราชสุต

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลก

เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ นับเป็นโอกาสจิตสมัยมงคลวิเศษที่สิ้นเกล้าสิ้นกระหม่อม ทั้งสองพระองค์ ทรงมีพระราชกฤษฎีกาเป็นที่ยกย่องแก่สมณพราหมณาจารย์ ทั้งปวงและพสกนิกรทวยราษฎร์ โดยที่พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงประเทศชาติ พระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นหลักชัยของบ้านเมือง จนทุกวันนี้ ทั้งนี้สำเร็จด้วยพระบารมีธรรม พระคุณธรรมที่ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม มูลนิธิภูมิพลโลก สำนักในพระมหากรุณาธิคุณ จึงจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา อันเป็นผลงานของมูลนิธิฯ ดีพิมพ์ขึ้นถวาย ๖๑ พระคัมภีร์ เพื่อเป็นการสนองพระเดชพระคุณและเป็นอนุสรณ์ยัตถุธรรมบรรณาการ เนื่องในโอกาสพิเศษครั้งนี้

เพื่อให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงแต่งตั้งคณะกรรมการ อำนวยการ และคณะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานสร้างพระคัมภีร์ เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการอำนวยการ

๑. จอมพลประภาส จารุเสถียร
๒. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
๓. ท่านผู้หญิงหม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน กัณณางค์
๔. ท่านผู้หญิงอรุณ กิติยากร ณ อยุธยา
๕. พลโทประพัทธ์ กวานนท์
๖. คุณหญิงสัตยวดี กวานนท์
๗. อธิบดีกรมการศาสนา
๘. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์
๙. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร
๑๐. คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีช
๑๑. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์
๑๒. ท่านผู้หญิงชนัตต์ ปิยะอุย
๑๓. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์
๑๔. คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ
๑๕. คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ
๑๖. คุณหญิงวรรณิ วิทยะสิรินันท์
๑๗. คุณหญิงสุภัทรา ตันติพิพัฒน์พงศ์
๑๘. นางพงษ์เพ็ญ คำรงรัตน์
๑๙. นางประภา จัยวัฒน์
๒๐. นางอวยพร ปัตตพงศ์

๒๑. นางอุษา จารุคุณ
๒๒. นางยุพนา ธรรมโกวิท
๒๓. นางประไพ อมาตยกุล
๒๔. นางประสพศรี ประเสริฐสม
๒๕. นางลำยอง หารินสุต
๒๖. นางประกอบเกียรติ ชาญเลขา
๒๗. ศาสตราจารย์พิพัฒน์ สุจินดา
๒๘. รองศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุญยกุล
๒๙. รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา
๓๐. นายชุมศักดิ์ เตชะเสน
๓๑. นางประณีต เตชะเสน
๓๒. นางสมจิตต์ สิทธิไชย
๓๓. นางเสริมศรี เอกชัย
๓๔. นางสุกัญญา คุณศรีวัชร
๓๕. นางสาวบุญรักษ์ นาครัตน์
๓๖. นางสาววิไลลักษณ์ จารุคุณ
๓๗. นางสาวบุญนาค ศตะภูริ
๓๘. นางสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ
๓๙. นายปราโมทย์ สัจฉกร
๔๐. นายพุทธศรี ภูวานนท์
๔๑. นายระพีพันธ์ จารุคุณ

๔๒. นายมณีพันธ์ จารุคุณ กรรมการและเลขานุการ
๔๓. นายสิริ เพ็ชรไชย กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะผู้ำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายมณีพันธ์ จารุคุณ ผู้ำนวยการ
๒. นางอุษา จารุคุณ รองผู้ำนวยการ
๓. นายสิริ เพ็ชรไชย หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๕
๒. พระมหาเฉลียว เปสโร ป.ธ.๕
๓. นายโรม สุรเสน ป.ธ.๕
๔. นายสุวรรณ จินต์ประชา ป.ธ.๕
๕. นายสมาน วงศ์ไพโรภรณ์ ป.ธ.๕
๖. นายสังคม ศรีราช ป.ธ.๕
๗. นายทวี ศรีทองอินทร์ ป.ธ.๕
๘. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๕
๙. นายภิญโญ ล่องสกุล ป.ธ.๘, ปริญญาโท
๑๐. นายทองดี พันโน ป.ธ.๘
๑๑. นางศิริรัตน์ ค้างสน บ.ศ.๘
๑๒. นายเจริญ ผุควรรณมา ป.ธ.๗

๑๓. นายบรรจบ พุกพญา	ป.ธ.๗
๑๔. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ	บ.ศ.๖
๑๕. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)
๑๖. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์	นักปริวรรตอักษร
๑๗. อุบาสิกาพรหม เกิดเกษม	นักปริวรรตอักษร
๑๘. อุบาสิกาบุญเกื้อ ไพโรจน์	นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์	สถ.บ.(จุฬา)
๒. น.อ.สุรจิต สงสกุล ร.น.	ป.ธ.๘, Ph.D.
๓. น.อ.ทองย้อย แสงสินชัย ร.น.	ป.ธ.๕
๔. น.ท.วินัย ตะเกาพงษ์ ร.น.	ป.ธ.๕, Ph.D.
๕. น.ต.สารี อินสอน ร.น.	ป.ธ.๕
๖. นายพิสิฐ เจริญสุข	ป.ธ.๕, อ.ม.(จุฬา)

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางถาวร ศรีปราสาท
๒. นางสาวพวงเงิน อุษชิน
๓. นายพัฒน์ ประกอบบุญ
๔. ร.อ.เกษม กระจกทอง

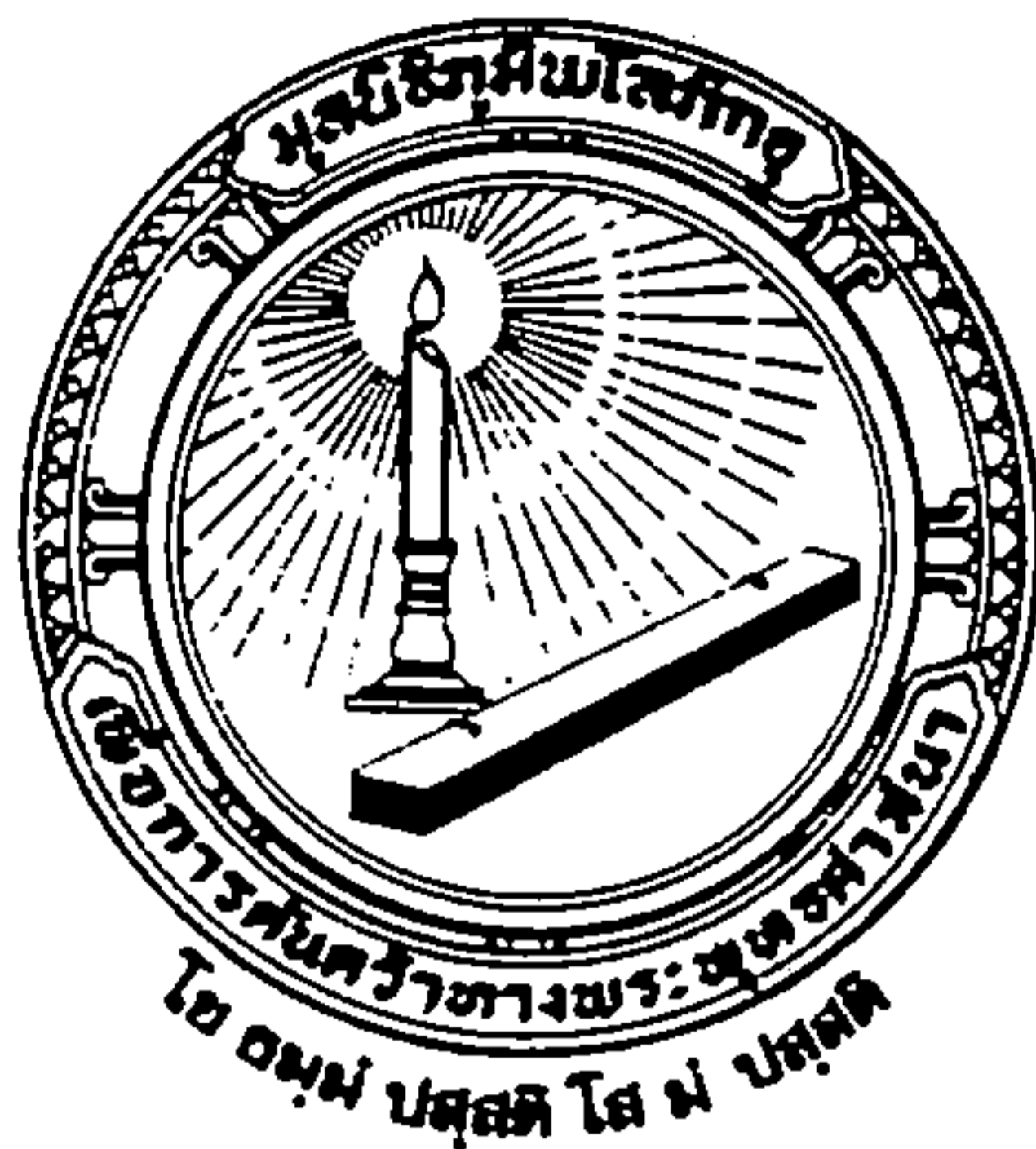
(๑๒)

๕. นางพิกุล บำรุงผล
๖. นางสุภา วรรณพงษ์
๗. นางจิตตรา อมะรักษ์
๘. นางทิพย์วดี ภูทอง
๙. นางปนัดดา เอี่ยมวุฒิ
๑๐. นายเฉลิมชัย ทองมี
๑๑. นางชนก อภัยเสวตร์
๑๒. นางรัตยา บัวยังตุม
๑๓. นายขรรยง แวงคำ
๑๔. นายทองสุข ทูมนาหาด
๑๕. นายเดชไทย พรหมกุล
๑๖. นางชลอ วรรณจันทร์

ขอจงถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ ในธรรมของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำมปฏิทินทางพระพุทธรูปศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๔)

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ๒๕๔๖

Second published : 2002

ISBN 974-8288-12-9

สงวนลิขสิทธิ์

ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง

ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ที่ทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสัทธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า พระปริยัติสัทธรรม ในบรรดาพระสัทธรรมทั้งสาม พระปริยัติสัทธรรม มีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสัทธรรมยังดำรงอยู่ตราบไคพระปฏิบัติสัทธรรมและพระปฏิเวธสัทธรรมก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสัทธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสัทธรรมและพระปฏิเวธสัทธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสัทธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธรวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า พระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และ พระอภิธรรมปิฎก พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปาฬิหรือ พระบาลี

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสัทธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎกหรือพระบาลีนี้ให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามพระพุทธรวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสัทธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่งเรียกว่า คันถฐานะ คู่กับ วิปัสสนาฐานะ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติอันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสัทธรรม การศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธรวจนะเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคีติกาจารย์ในครั้งแรก มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้

(๑๖)

บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ใน
ลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหพันธ์เป็นภาษาของชาวเกาะ
สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ใน
ลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา กุลบุตรจำต้องศึกษาภาษา
สิงหพันธ์ ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่กุลบุตรผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอธิบาย
ธิบายพระพุทธวจนะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราช
ล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆษะ พระพุทธทัตตะ และ
พระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหพันธ์เป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นตอภาษา
จึงเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
พระพุทธวจนะชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มุลฎีกา และคำ
อธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนุฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนไข
ข้อขอดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คัมภีร์บท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็น
หนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธภาพ บอกความหมายของศัพท์
แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า อรรถโยชนา คัมภีร์เหล่านี้
ล้วนเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้ง
เป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง
เป็นปกรณพิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคหรืออภิธรรมมัตถ-
สังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น
มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัชชูปสา แก้พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์ชื่ออภิธรรมมัตถ-
วิภาวินี แก้ปกรณอภิธรรมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นตอภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ
ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็น
ภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษา
บาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารู้ความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องดั่งแท้
ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด
ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้

ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธรวณะได้ถูกต้อง คัมภีร์
ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททวิเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุตติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับ
คัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์พิเศษ และสัททวิเสส
เหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในใบลาน ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียน
อักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธรวณะ ทรงจำ
ไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมี
พระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับภารธุระปริวรรตอักษรขอมที่
บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้
เผยแพร่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิม
พระเกียรติยศ พระราชกฤษฎีกาบริหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์
อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศา-
นวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาทะ โดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ใน
พระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็น
อย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่ว
ระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่
ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำยาของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ
พ.ศ.๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและ
แปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอกณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา
ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖
และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา
ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับ
การชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่ง
การปฏิบัติงาน

(๑๘)

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อค้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยกคั้งได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค บาลี-ไทย ภาค ๖ (บาลี ภาค ๗ ตอนที่ ๒) นี้ คุณสังเวียน เขยกลิ้นเทศ ได้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินสร้างเป็นที่ระลึกในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหาราช และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้

ขออำนาจแห่งมหากุศลอันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ ได้โปรดบันดาลให้ คุณสังเวียน เขยกลิ้นเทศ จงประสบความสุข ความเจริญ มีความเกษมสันต์ยืนค้ำยิ่งในธรรมตลอดไปทุกเมื่อ เทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย นั้น มุลนิธิภูมิพโลภิกขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณ์พิเศษ และสัทททวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มุลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกัน โดยแยกเป็นสองพาคย์ซ้ายขวาเป็นสองภาษา บาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพาคย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

(๒๐)

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การพิมพ์ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค บาลี-ไทย ภาค ๖ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒) ครั้งนี้เป็นกรพิมพ์ฉบับชำระทั้งภาษาบาลี และคำแปลเป็นภาษาไทยลงในหน้าเดียวกันตามคำปฎิญญาข้อที่ ๒ ข้างต้น เพื่อเผยแพร่คำสอนทาง พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นผล-ปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ได้คัมภีร์พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกคนเทอญ.

(นายมนีพันธุ์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการ โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่นฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

แนะนำ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ได้จัดพิมพ์ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาษาบาลี ขึ้นมาอีกคัมภีร์หนึ่ง เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี เพื่อให้เป็นพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกิขุ ความจริง พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้เป็นหลักสูตรและแบบเรียนของนักเรียนบาลีมาเป็นเวลาช้านานแล้ว เดิมเป็นอักษรขอม ผู้เรียนบาลีในชั้นสูงถึงชั้นเปรียญเอกจึงจะได้มีโอกาสได้อ่านได้แปล เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาโดยถ่องแท้ เพราะพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้บรรจุความรู้เกี่ยวกับเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ไว้อย่างพิสดาร ผู้ได้ศึกษาวิชาทางพระพุทธศาสนา ถ้าไม่ได้ผ่านพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคก่อนแล้ว จะหาความแตกฉานในวิชาทางพระพุทธศาสนาไม่ได้เลย ด้วยเหตุนี้ พระโบราณจารย์จึงได้จัดพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้ในหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมในแผนกบาลีสนามหลวง คือเป็นหลักสูตรแปลภาษามคธเป็นภาษาไทยในชั้นเปรียญธรรม ๘ ประโยค และแปลภาษาไทยเป็นภาษามคธในชั้นเปรียญธรรม ๙ ประโยคมาช้านานจนถึงปัจจุบันนี้

ความสำคัญของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้เป็นพระคัมภีร์ที่มีชื่อเสียงมาเป็นเวลากว่าพันปีแล้ว นับว่าเป็นวรรณกรรมชั้นอมตะของโลก อันเป็นที่ยอมรับของนักปราชญ์ทั้งหลาย เป็นวิทยานิพนธ์ชั้นเอกที่ไม่มีวิทยานิพนธ์อื่นใดเทียมเสมอ เป็นพระคัมภีร์ชั้นอรรถกถา

(๒๒)

ที่มีคัมภีร์อันเป็นบริวารรองลงไปคือ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกา พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคอุฬฎีกา และ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคคัมภีร์อุปัชฌาย์ ท่านผู้รจนาคือพระพุทธโฆษาจารย์ผู้มีเกียรติคุณอันกึกก้อง ข้าพเจ้าได้อ่านพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีมาหลายคัมภีร์แล้ว จึงขอสนับสนุนถึงความประสงค์ในการรจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรคของท่านอาจารย์พุทธโฆษาจารย์ไว้ดังนี้ :

๑. เพื่อแสดงภูมิปัญญาของท่าน ในการที่จะเข้าไปแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจากภาษาสิงหฬเป็นภาษามคธ เพื่อให้เป็นภาษาทางวิชาการพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปในโลก

๒. เพื่อให้กุลบุตรผู้เข้ามาสู่พระพุทธศาสนา ซึ่งได้บรรพชาอุปสมบทได้ศึกษาทางแห่งความบริสุทธิ์อันสงเคราะห์ด้วยไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ได้รู้ชัดตามเป็นจริง ปฏิบัติตาม แล้วจะบรรลุถึงผลคือความบริสุทธิ์โดยแท้จริง

๓. เพื่อให้เป็นหลักทางวิชาการพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า เป็นพระคัมภีร์แกนกลาง หรือศูนย์กลางของอรรถกถาพระสูตรคัมภีร์ทั้ง ๔ นิกาย คือ สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาแห่งทีฆนิกาย ปปัญจสุทนี อรรถกถาแห่งมัชฌิมนิกาย สารัตถปกาสินี อรรถกถาแห่งสังยุตตนิกาย และมโนรตปุรณี อรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย

สำหรับข้อ ๓ นี้ต้องนับว่าเป็นหลักการอันสำคัญยิ่งในการรจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรคขึ้นมาเพื่อให้เป็นหลักการสังวรธรรมาความแห่งพระบาลีทั้ง ๔ นิกาย ในเมื่อจะพูดถึงหลักธรรมโดยอรรถาธิบาย เพื่อให้เกิดความแจ่มแจ้งเข้าใจชัดเจนของนักศึกษาทั้งหลาย โดยในอรรถกถาทั้ง ๔ นิกายนั้น ไม่จำเป็นต้องพูดถึงอีกให้เกิดความเย็นเยื่อในอันที่จะอรรถาธิบายสืบต่อไป ดังนั้น ในการรจนาอรรถกถาแห่งพระสูตรคัมภีร์ทั้ง ๔ นิกายอันเป็นผลงานของท่าน คือ สุมังคลวิลาสินี ปปัญจสุทนี สารัตถปกาสินี และ มโนรตปุรณี พระพุทธโฆษาจารย์จึงได้กล่าวไว้ในคำปรารภตอนต้นแห่งพระคัมภีร์นั้น ๆ เป็นอย่างเดียวกันว่า

เรื่องศีล เรื่องชุกด์ เรื่องกัมมัฏฐานทั้งหมด เรื่องฉานสมาบัติ
 อันพิสดาร อันประกอบด้วยจริตและวิธี เรื่องอภิญาทั้งหมด
 ข้อวินิจฉัยเรื่องปัญญา ชั้นธ ชาติ อายตนะ อินทรีย์ อริยสัง ๔
 ปัจจัยการเรื่องวิปัสสนาภาวนาทุกเรื่องที่ข้าพเจ้า(พระพุทธโฆษา)
 ได้กล่าวแล้วในพระวิสุทธิมรรค เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่
 วิจารณ์เรื่องนั้นไว้ ณ ที่นี้ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคข้าพเจ้าได้รจนา
 ไว้โดยความประสงค์ว่า พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ตั้งอยู่ท่ามกลาง
 แห่งพระสุตตันตปิฎกทั้ง ๔ นิกาย จักประกาศเนื้อความตามที่
 พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ในพระสุตตันตปิฎกทั้ง ๔ นิกายนั้น
 ดังนั้นจึงขอให้ผู้ศึกษาได้จับเอาเนื้อความนั้นเข้าใจเนื้อความที่อยู่
 ในทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย นั้นเถิด"

จากข้อความดังกล่าวนี้ ทำให้เป็นที่แน่ใจว่า การที่พระพุทธโฆษาเข้าไป
 แปลพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาในสำนักมหาวิหาร จากภาษาสิงหพเป็นภาษามคธนั้น
 ได้วางแผนไว้ล่วงหน้าในการจัดทำพระคัมภีร์ที่จะรจนาในโอกาสต่อ ๆ ไปอีก
 หลายพระคัมภีร์ จำจะต้องรจนาพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคให้เป็นหนังสืออ้างอิง เมื่อจะพูด
 ถึงเรื่องธรรมะที่เป็นหลัก แม้ในพระคัมภีร์อัฐสาลินีที่กล่าวกันว่าท่านอาจารย์
 พระพุทธโฆษาได้รจนาครั้งยังอยู่ในชมพูทวีปก่อนมาแปลหนังสือในลังกาทวีป ก็ได้
 กล่าวไว้ในคำปรารภว่า เรื่องกัมมัฏฐานทั้งหมด เรื่องจริต อภิญา วิปัสสนา ทั้งหมดนี้
 ข้าพเจ้าได้ประกาศไว้ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคแล้ว ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่ถือเอา
 เรื่องนั้นมาพรรณนาไว้อีก จะพรรณนาเนื้อความไปตามลำดับบทตามพระบาลีทั้งสิ้น
 จากความข้อนี้ทำให้เราเห็นว่าแม้พระคัมภีร์อัฐสาลินีซึ่งตามประวัติว่ารจนาไว้ก่อนนั้น
 เฉพาะที่เห็นนี้ได้มีการแก้ไขขึ้นภายหลังการรจนาพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ความสำคัญของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่ได้อธิบายข้อธรรมตั้งแต่เบื้องต้น
 จนสูงสุดให้ประโยชน์แก่การศึกษาพระพุทธวจนะตลอดสาย แม้ศึกษาเพียงคัมภีร์เดียว
 ดังนั้น พระมหาเถระแต่ปางก่อนได้เห็นพระคัมภีร์นี้มีความสำคัญยิ่ง จึงได้วางไว้เป็น
 หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในชั้นเปรียญเอกมาช้านานแล้ว

ประวัติผู้แต่งพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ท่านผู้แต่งพระคัมภีร์นี้ คือ พระพุทธโฆษเถระ ซึ่งเรานิยมเรียกกันว่า พระพุทธโฆษาจารย์ มีบอกไว้ท้ายพระคัมภีร์ ท่านได้รับคำอาราธนาของพระสังฆราช สังฆปาละ สำนักมหาวิหาร ให้รจนาขึ้น

ชื่อเสียงของพระพุทธโฆษะนี้เป็นชื่อที่เป็นมงคลนาม เพราะท่านได้สร้างงานด้านพระคัมภีร์ไว้มากมาย เพราะฉะนั้นประเทศไทยจึงได้ตั้งนามพระราชาคณะผู้ใหญ่เป็นพระพุทธโฆษาจารย์บ้าง สถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะมีชื่อว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์บ้าง สถาปนามาแล้วหลายองค์ด้วยกัน เพื่อจะแยกให้เห็นชัด ทางพม่าได้เดิมคำว่า มหา นำหน้า ใช้เรียกพระเถระผู้รจนาพระคัมภีร์นี้ว่า พระมหาพุทธโฆษาจารย์

พระพุทธโฆษาจารย์ หรือ พระพุทธโฆษเถระ นี้ เป็นชาวชมพูทวีป คือ ประเทศอินเดียตอนเหนือ มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๕๔๕ ถึง ๑,๐๐๐ ปี เกิดในตระกูลพราหมณ์ ที่ตำบลพุททคยา แคว้นมคธ ใกล้กับสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีนามว่า โฆษะ ก่อนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ศึกษาศิลปศาสตร์ทั้งปวง เรียนจบไตรเพท ได้ท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ในชมพูทวีป ตกเตียงได้ตอบปัญหา กะสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ปรากฏว่ามีสติปัญญามาก สมณพราหมณ์บัณฑิตอื่น ๆ มิสามารถกล่าวแก้ปัญหาของพราหมณ์หนุ่มนี้ได้ แต่พราหมณ์หนุ่มนี้สามารถแก้ ปัญหาที่สมณพราหมณ์บัณฑิตอื่นถามได้ ดังนั้น พราหมณ์หนุ่มจึงมีชื่อเสียง กึกก้องครอบงำไปตลอดสกลชมพูทวีป ครั้งหนึ่งพราหมณ์หนุ่มเดินทางมาถึงวัด แห่งหนึ่งที่พุททคยาได้รู้จักกับพระเรวตเถระผู้เป็นพระมหาชีณาสพ บรรลุปฏิสัมภิทาสี โดยบังเอิญ กล่าวคือ วันหนึ่งพราหมณ์หนุ่มได้สังฆวิชายมนต์ในคัมภีร์ปตัญชลีอย่าง ถูกต้องไพเราะจับใจอยู่ตลอดคืน พระเถระได้ยินเสียงพราหมณ์นั้นสังฆวิชายอยู่ก็รู้ว่า เป็นผู้มีสติปัญญามาก จึงเรียกพราหมณ์หนุ่มนั้นมาหา ได้สนทนากัน พราหมณ์หนุ่ม ได้ถามปัญหาต่าง ๆ ในคัมภีร์ไตรเพท ที่มีแง่เงื่อนซึ่งตนเองยังมีความสงสัย ไม่เห็นนัย กะพระเถระ พระเถระก็ตอบอธิบายได้หมด ครั้นแล้วพระเถระจึงถามปัญหาใน พระอภิธรรมบ้าง พราหมณ์หนุ่มตอบไม่ได้ จึงถามว่า นี่ชื่อว่าอะไร พระเถระตอบว่า ชื่อพุทธมนต์ จึงขอเรียนพุทธมนต์ พระเถระตอบว่า เรียนได้เฉพาะผู้บวชเท่านั้น

พราหมณ์หนุ่มต้องการเรียนพุทธมนต์ จึงได้บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ได้เล่าเรียนพระพุทธรวณะคือพระไตรปิฎก ได้ปรากฏชื่อว่า พระพุทธโฆชะ

เมื่อพระพุทธโฆชะอยู่ที่วัดที่ตำบลพุทธคยานั้น ได้รจนาปกรณ์ชื่อว่า ฉญาโณทัย ไว้ในวัด แล้วเริ่มรจนาคัมภีร์อรรถกถาชื่อว่า อัญญาสาธินี ซึ่งเป็นอรรถกถาพระคัมภีร์ธรรมสังคณีปกรณ์ และ คัมภีร์ปริตัตถุสถกถา คืออรรถกถาพระไตรปิฎกฉบับย่อ พระเวทมหาเถระได้เห็นอรรถกถาที่ท่านได้รจนาแล้ว จึงแนะนำท่านว่า ในชมพูทวีปมีแต่บาลีพระไตรปิฎกเท่านั้น ไม่มีอรรถกถาของบาลีพระไตรปิฎกอยู่เลย แต่ในลังกาทวีปมีอยู่ รจนาไว้เป็นภาษาสิงหพ ขอให้พระพุทธโฆชะไปลังกาทวีป ตรวจสอบดูอรรถกถาเหล่านี้ แล้วแปลกลับมาเป็นภาษามคธ จะได้เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ชาวโลกทั้งปวง เมื่อพระเถระได้แนะนำอย่างนั้นแล้ว ท่านพระพุทธโฆชะก็มีปีติโสมนัส กราบลาพระอุปัชฌายะและพระภิกษุสงฆ์ แล้วเดินทางไปลังกาทวีปทางเรือ ได้พบพระพุทธทศเดระกำลังสวนทางมา ณ ท่ามกลางมหาสมุทร ได้สนทนากันเกี่ยวกับเรื่องแปลพระคัมภีร์เป็นภาษามคธ แล้วได้เดินทางต่อไปจนถึงท่าเรือในลังกา ระยะเวลาอยู่นั้นอยู่ในสมัยของกษัตริย์ลังกา ทรงพระนามว่า มหานาม มีนามอื่นอีกว่า "สิรินิวาส" บ้าง "สิริกุตตะ" บ้าง "สิริกูฏ" บ้าง (พ.ศ.๕๕๒-๕๗๔)

เมื่อพระพุทธโฆชะไปถึงลังกา ได้ไปพบพระภิกษุสงฆ์ในมหาวิหารกรุงอนูราชปุระ แล้วได้ไปยังสำนักของพระสังฆपालเถระ ซึ่งเป็นพระสังฆราชอยู่ในกรุงอนูราชปุระ ณ เรือนมหาปธานะ ได้ฟังอรรถกถาในภาษาสิงหพ และเถรวาทะทั้งหมดแล้ว มั่นใจว่าเป็นคำอธิบายพระบาลีตรงตามพระพุทธประสงค์จริง จึงได้ขออนุมัติต่อพระสงฆ์ ขอโอกาสรจนาอรรถกถาพระไตรปิฎกเป็นภาษามคธ เพื่อจะทดสอบความรู้ความสามารถของพระพุทธโฆชะ คณะสงฆ์ลังกาซึ่งมีพระสังฆपालเถระเป็นประธาน ได้มอบพระคาถา ๒ พระคาถาให้ท่านรจนาก่อนที่จะรับอนุญาตให้ตรวจดูพระคัมภีร์ทั้งหมด ท่านจึงรจนาพระคัมภีร์ชื่อวิสุทธิมรรคขึ้น รจนาคำได้คัมภีร์จนพระสงฆ์ลังกายอมรับความเชี่ยวชาญของท่าน ตามประวัติได้เล่าว่า เพื่อจะประกาศความเชี่ยวชาญของพระพุทธโฆชะนั้นให้ปรากฏ เทพยดาได้บันดาลให้คัมภีร์ที่รจนาหายไป ท่านพระพุทธโฆชะก็ได้รับงานชิ้นใหม่อีก เทพยดาก็บันดาลให้หายไปอีก ท่านก็รจนาขึ้นอีกถึง ๓ ครั้ง ครั้นแล้วเทพยดาก็ถวายคัมภีร์ที่ได้รับงานทั้ง ๒ คัมภีร์

(๒๖)

คืนท่าน เวลานั้นจึงได้มีคัมภีร์พระวิสุทธิมรรคเป็น ๓ คัมภีร์ พระพุทธโฆชะก็ได้ นำคัมภีร์ทั้งสามฉบับนั้นถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ พระภิกษุสงฆ์ได้อ่านทั้งสามคัมภีร์ สอบทานกันแล้ว มิได้มีความแตกต่างกันทั้งโดยพระคัมภีร์ หรือโดยอักขระ หรือ โดยบท หรือโดยพยัญชนะ หรือโดยอรรถ หรือโดยเบื้องต้นเบื้องปลาย หรือ โดยเถรวาทะ หรือโดยพระบาลีทั้งหลายสักแห่งหนึ่งเลย ทั้ง ๓ ฉบับเหมือนกัน เป็น กถาแสดงความสามารถอย่างยอดเยี่ยมของท่าน เทพยดาทั้งหลายได้สาธุการ พระสงฆ์ประมาณพันรูปประชุมกัน ในมหาวิหาร ได้เห็นความมหัศจรรย์ พวกกันยินดี ชื่นชมโสมนัสสาธุการประกาศว่า ท่านองค์นี้เป็นพระเมตไตรยโพธิสัตว์แน่นอน และได้อนุมติให้ท่านแปลคัมภีร์จากภาษาสิงหพเป็นภาษามคธได้

ในครั้งนั้น พระเจ้ามหานาม กษัตริย์แห่งลังกา ได้ทรงสดับเกียรติคุณของท่าน ได้เสด็จจากพระนครไปยังมหาวิหาร ทรงนมัสการพระสงฆ์ แล้วนมัสการ พระพุทธโฆชะ นิมนต์ให้อยู่ในปราสาทแห่งหนึ่งชื่อปธานฉระ ด้านทิศทักษิณของ มหาวิหาร ได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหพเป็นอรรถกถาพระไตรปิฎกภาษามคธ

อรรถกถาในภาษาสิงหพแต่โบราณนั้น มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. มหาอรรถกถา
๒. ปัจจரியอรรถกถา
๓. กุรุนทีอรรถกถา

อรรถกถาที่ได้ยกขึ้นสู่การสังคายนา พระมหินทเถระนำมาจากชมพูทวีป แล้วรจนาไว้ด้วยภาษาสิงหพ ชื่อว่า มหาอรรถกถา

อรรถกถาที่พระภิกษุทั้งหลายประชุมกันรจนาในเรือนแพ ซึ่งในภาษา สิงหพเรียกว่าปัจจரிய ชื่อ ปัจจரியอรรถกถา

อรรถกถาที่พระภิกษุทั้งหลายประชุมกันรจนา ในกุรุนทีเวฬุวิหาร ชื่อว่า กุรุนทีอรรถกถา

วาทะที่พระอาจารย์ทั้งหลายในกาลก่อน มีพระอาจารย์ชั้นพระเถระ เป็นต้นได้รจนาไว้โดยถือเอาฉบับแห่งพระบาลี ชื่อว่า เถรวาทะ

คัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหพ ที่พระพุทธโฆษาได้แปลมาเป็นอรรถกถา
พระไตรปิฎกภาษามคธ มีมากกว่าครึ่งหนึ่งของคัมภีร์อรรถกถาทั้งหมด มีรายนาม
พระคัมภีร์ดังนี้

๑. วิสุทธีมรรค ปกรณ์วิเสส ว่าด้วยศีล สมาธิ ปัญญา และเป็น
อรรถกถากลางของพระสูตรตันตปิฎกทั้ง ๔ นิกาย
๒. สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก
๓. กังขาวิตรณี หรือมาติกัฎฐกถา อรรถกถาพระปาติโมกข์
๔. สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่มนิกาย
๕. ปปัญจสุทนี อรรถกถามัชฌิมนิกาย
๖. สारัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย
๗. มโนรตปุรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย
๘. ปรมัตถโชติกา อรรถกถาขุททกปาฐะและสุตตนีบาต
๙. ฐัมมปัทฏฐกถา อรรถกถาธรรมบท
๑๐. ชาตกัฎฐกถา อรรถกถาชาดก
๑๑. อัญญาสาสินี อรรถกถาธรรมสังคณีปกรณ์
๑๒. สัมโมหวิโนทนี อรรถกถาวิภังคปกรณ์
๑๓. ปัญจปกรณ์ฎฐกถาชื่อ ปรมัตถทีปนี เป็นอรรถกถาพระอภิธรรมทั้ง ๕
คัมภีร์ คือ ธาตุกถา กถาวัตถุ ปุคคสบัญญัติ ขมก และปัญฐาน
๑๔. ญาโณทัย แต่งก่อนที่อินเดีย ต้นฉบับอันตรธานแล้ว
๑๕. ปริตคัฎฐกถา อรรถกถาพระไตรปิฎกฉบับย่อ ต้นฉบับอันตรธานแล้ว

พระคัมภีร์เหล่านี้ ได้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวต่างประเทศเป็นอันมาก
ท่านกล่าวว่าจะใช้เวลาเพียงปีเดียวเท่านั้น ได้ทำงานสำเร็จ เกิดอศรรย์แผ่นดินไหว

(๒๘)

ผลงานวรรณกรรมของพระพุทธโฆษะนี้ นักศึกษาภาษาบาลีทั่วไปได้ยกย่องและนับถือว่าท่านเป็นบูรพาจารย์ผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งของโลก

เนื้อหาของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคไม่มีคำไหว้ครูเหมือนพระคัมภีร์อื่น ๆ เพราะถือว่าเป็นอรรถกถากลางของพระสูตรตันตปิฎก มีคำเริ่มต้นที่เรียกว่านิทาน ตั้งเป็นกระതു่แบบเรียงความแก้กระതു่ธรรม ยกเป็นนิกเขปบท แล้ววิสันนา บอกความประสงค์ของการแต่งพระคัมภีร์ แสดงความหมายของคำและย่อข้อความไว้ในเบื้องต้น ต่อจากนั้นได้แบ่งเป็นตอน ๆ ไว้ ๒๓ ปริเฉท คือ

ปริเฉทที่ ๑ ชื่อ สีลนิตเทศ แสดงด้วยศีลมีประเภทต่าง ๆ

ปริเฉทที่ ๒ ชื่อ ชุคคณิตเทศ แสดงด้วยชุกคควัตถุ ๑๓ ประการ

ปริเฉทที่ ๓ ชื่อ กัมมัฏฐานคณนิตเทศ แสดงด้วยวิธีเล่าเรียนพระสมถ-กัมมัฏฐาน ๔๐ ประการ

ปริเฉทที่ ๔ ชื่อ ปฐวิกสิณนิตเทศ แสดงด้วยปฐวิกสิณเป็นต้นที่ ๑

ปริเฉทที่ ๕ ชื่อ เสสกสิณนิตเทศ แสดงด้วยกสิณที่เหลือลง ๕ ประการ รวมกับปฐวิกสิณจึงเป็น ๑๐ ประการ

ปริเฉทที่ ๖ ชื่อ อสุภกัมมัฏฐานนิตเทศ แสดงด้วยอสุภ ๑๐ ประการ

ปริเฉทที่ ๗ ชื่อ นอนุสตินิตเทศ แสดงด้วยอนุสติ ๖ คือ พุทธานุสติ ธรรมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ เทวตานุสติ

ปริเฉทที่ ๘ ชื่อ อนุสสติกัมมัฏฐานนิตเทศ แสดงด้วยอนุสติ ๔ ที่เหลือลง คือ มรณานุสติ กายคตาสติ อานาปานสติ อุปสมานุสติ รวมกับอนุสติ ๖ จึงเป็นอนุสติ ๑๐ ประการ

ปริเฉทที่ ๙ ชื่อ พรหมวิหารนิตเทศ แสดงด้วยพรหมวิหารทั้ง ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

ปริเฉทที่ ๑๐ ชื่อ อรูปนิเทศ แสดงด้วยรูปสมบัติ ๔ คือ อากาสนัญ-
 ายตนะ วิญญาณัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัณฺณานาสัณฺณายตนะสมบัติ

ปริเฉทที่ ๑๑ ชื่อ สมาธินิเทศ แสดงด้วยสมาธิกับทั้งปฏิกุศลสัญญา ชาติ-
 ววัตถานนิเทศ

ปริเฉทที่ ๑๒ ชื่อ อิทธีวิธีนิเทศ แสดงด้วยฤทธิวิธีต่าง ๆ

ปริเฉทที่ ๑๓ ชื่อ อภิญญานิเทศ แสดงด้วยอภิญญา ๕ มีทิพโสศ
 ทิพยจักขุ และเจโตปริยญาณคือรู้วาระจิตแห่งผู้อื่นเป็นต้น

ปริเฉทที่ ๑๔ ชื่อ จันธนิเทศ แสดงด้วยปัญญาจันท์ และวิเสสนาม
 แห่งจันท์ต่าง ๆ

ปริเฉทที่ ๑๕ ชื่อ อายตนะธาตุนิเทศ แสดงด้วยอายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘

ปริเฉทที่ ๑๖ ชื่อ อินทรีย์สังขนิเทศ แสดงด้วยอินทรีย์ ๒๒ และ
 อริยสัง ๔

ปริเฉทที่ ๑๗ ชื่อ ปัญญาภูมินิเทศ แสดงด้วยธรรมะ ๖ คือ จันท์ อายตนะ
 ธาตุ อินทรีย์ อริยสัง ปฏิจสงฺมุปบาท อันเป็นภูมิภาคพื้นแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ปริเฉทที่ ๑๘ ชื่อ ทิฐิวิสูทธานิเทศ แสดงด้วยความบริสุทธิ์แห่งทิฐิ คือ
 ความเห็น

ปริเฉทที่ ๑๙ ชื่อ กังขาวิตรณวิสูทธานิเทศ แสดงด้วยความบริสุทธิ์ที่
 ล่วงข้ามความกังขาสงสัยเสียได้

ปริเฉทที่ ๒๐ ชื่อ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสูทธานิเทศ แสดงด้วยความ
 บริสุทธิ์ในการเห็นอริยมรรคด้วยญาณปัญญา ว่าสิ่งนี้เป็นอริยมรรค สิ่งนี้มีใช่ อริยมรรค

ปริเฉทที่ ๒๑ ชื่อ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสูทธานิเทศ แสดงด้วยความ
 บริสุทธิ์ในการเห็น ด้วยญาณปัญญาวามรรค ควรปฏิบัติสืบต่อไป

ปริเฉทที่ ๒๒ ชื่อ ญาณทัสสนวิสูทธานิเทศ แสดงด้วยความบริสุทธิ์
 ในการเห็นอริยสัง และพระนิพพาน ด้วยญาณปัญญาอันรู้เห็นจริงแจ้งชัด

ปริเฉทที่ ๒๓ ชื่อ ปัญญาภาวนานิสังสนิเทศ แสดงด้วยอานิสังสผล
 แห่งการเจริญปัญญาในพระวิปัสสนากัมมัฏฐาน รวมเป็น ๒๓ ปริเฉทบริบูรณ์

พระวิสุทธิมรรคบาลีฉบับอักษรไทย

เดิมก็เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า พระคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นอยู่ในไบลาน จารด้วยอักษรขอม พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ก็เช่นเดียวกัน ได้มีการปริวรรตจากอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย และตีพิมพ์เป็นเล่มสมุดเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๕ โดยเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เขมจาริมหาเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ แต่ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมไตรโลกาจารย์เป็นผู้ชำระ . ปราภฏในคำอุทิศที่แต่งไว้เป็นภาษาบาลีว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เมื่อมีพระชนมายุ ๔๘ พรรษา ได้ทรงมีพระประสงค์จะทรงบำเพ็ญพระกุศล โปรดให้พระธรรมไตรโลกาจารย์ (เฮงเขมจาริมหาเถระ) ชำระพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค แล้วให้พิมพ์ไว้ให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา อุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในพระคัมภีร์ได้บอกนามผู้ชำระครั้งแรกไว้เป็นภาษาบาลีว่า "เขมจาริตฺเถเรน ฌมฺมตฺติลเกน มหาธาตุวิหารวาสิณา" ซึ่งแปลว่า พระเถระเขมจาริดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมดิลก วัดมหาธาตุ ได้ชำระทำให้ข้าพเจ้า สงสัยว่า เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เขมจาริมหาเถระ) ทำไมจึงใช้ภาษาบาลีในสมณศักดิ์ของท่านเช่นนั้น เพราะเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัตไม่เคยดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมดิลก และข้าพเจ้าเป็นศิษย์รุ่นสุดท้ายของเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต ได้กราบนมัสการถามท่าน ได้รับคำตอบว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแนะนำให้ใช้เช่นนั้น เพราะถ้าจะใช้ว่า ฌมฺมตฺติลโลกาจริเยน เกรงว่าจะเป็นชื่อพระพุทธเจ้าไป และตำแหน่งพระธรรมดิลก ชื่อสมณศักดิ์ก็ยังไม่มีความ ข้าพเจ้าจึงแนะนำไว้เพื่อมิให้เป็นที่ยสงสัยของคนข้างสงสัยต่อไป

พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคฉบับภูมิพโลภิกขุ

โดยที่พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญยิ่ง ดังกล่าวแล้ว มุลนิธิภูมิพโลภิกขุได้ตั้งปณิธานที่จะทำพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็น แนวเขียน คือ ตัวพระคัมภีร์อันเป็นต้นหลักแล้วทำพระคัมภีร์อรรถาธิบายรอง ๆ ลงมา ให้ตลอดสาย เพื่อเป็นหลักในการค้นคว้าวิชาการทางพระพุทธศาสนา พระคัมภีร์ วิสุทธิมรรคนั้น ได้มีคัมภีร์รองลงมา อรรถาธิบายความอย่างบริบูรณ์ คือ วิสุทธิมรรคมหาฎีกา และอย่างย่อ คือวิสุทธิมรรคจุฎีกา และวิสุทธิมรรคคัมภีร์ฉบับท ดั้งนั้น จึงได้ตรวจชำระพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคตั้งข้อย่อหน้าให้เหมาะสมโดยตรวจสอบ กับฉบับฉันทวิสุทธิมรรคแล้วพระคัมภีร์รองลงไปก็จะได้ตั้งข้อให้ตรงกัน เพื่อค้นคว้าศึกษา ได้โดยง่าย เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งหลาย จัดเป็น ๓ ภาค คือ

ภาค ๑ เริ่มแต่คำนิทานเป็นต้น และปริเฉทที่ ๑ ชื่อ สีสนิเทศ จนถึง ปริเฉทที่ ๗ นอนุสตนิเทศ

ภาค ๒ เริ่มแต่ปริเฉทที่ ๘ เสสนอนุสตนิเทศ จนถึงปริเฉทที่ ๑๓ อภิญญานิเทศ

ภาค ๓ เริ่มแต่ปริเฉทที่ ๑๔ จันทรนิเทศ จนถึงปริเฉทที่ ๒๓ ปัญญาภาวนานิสังสนิเทศ และ คำนิคม ลงท้าย

ในการแปลพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นภาษาไทยนั้น ภาค ๑ ตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒ ภาค ๒ ตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒ รวม ๒ ภาค ๔ ตอน นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ สด.บ.(จุฬา)ได้แปลไว้

สำหรับพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคแปลเป็นไทย ภาค ๓ ตอนที่ ๑ ข้าพเจ้า นายสิริ เพ็ชรไชย เป็นผู้แปล ภาค ๓ ตอนที่ ๒ นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ เป็นผู้แปล

การจัดพิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค บาลี-ไทย ภาค ๖ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒) นี้ คุณสังเวียน เขยกลินเทศ ได้บริจาคเงินสร้างเป็นที่ระลึกในวโรกาส

(๓๒)

เฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
มหาราช และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้
จงเป็นพลวปัจจัยสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา
ด้วยบุญกุศลแห่งการสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา
ขอให้สรรพสัตว์จงบรรลู่ถึงความสุขโดยทั่วหน้ากัน
ขอให้มโนรถที่อาศัยกรรมดีทั้งปวงจงสำเร็จแก่
ชาวโลกโดยพลัน เทอญ.

ส.ส. เจริญไชย

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

นายมณีพันธุ์ จารุคุล

อุปนายกสมาคมศุนย์ค้ำคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นางอุษา จารุคุล

นายกสมาคมศุนย์ค้ำคว้าทางพระพุทธศาสนา,
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายธุรการ

นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการสมาคมศุนย์ค้ำคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะกรรมการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค บาลี-ไทย ภาค ๖
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

-----

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๕	ประธานกรรมการตรวจชำระ
๒. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์	สถ.บ.(จุฬา)	แปล
๓. นายโรม สุรเสน	ป.ธ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๔. นายสมาน วงศ์ไพพรกรณ์	ป.ธ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๕. นายสังคม ศรีราช	ป.ธ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๖. นายธรรมจักร สิงห์ทอง	ป.ธ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๗. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง	บ.ศ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๘. นายภิญโญ ล่องสกุล	ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๙. พระมหาสุทัศน์ อริยทสสี	ป.ธ.๖	พิสูจน์อักษรต้นร่าง
๑๐. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ	บ.ศ.๖	พิสูจน์อักษรต้นร่าง
๑๑. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)	พิสูจน์อักษรต้นแบบ
๑๒. นายเจริญ ผุคสุวรรณ	ป.ธ.๗	พิสูจน์อักษรต้นแบบ
๑๓. นายบุญเพ็ง แก้วยอด	ป.ธ.๗	พิสูจน์อักษรต้นแบบ
๑๔. นายบรรจบ พุกพญา	ป.ธ.๗	ตรวจความเรียบร้อย และควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๑๕. นางศิริรัตน์ ค้างสน	บ.ศ.๘	ตรวจเพลท
๑๖. นางชลอ วรรณจันทร์		จัดทำรูปเล่ม และดำเนินการจัดพิมพ์
๑๗. นายเฉลิมชัย ทงมี		ผู้ช่วยผู้ดำเนินการจัดพิมพ์

พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค
บาลี - ไทย

ภาค ๖

(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒)

VISUDDHIMAGGA

Pāli - Thai

Part VI

(Pāli Part III Second Section)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๔๖

สารบัญ
พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค บาลี-ไทย
ภาค ๖
(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒)

เรื่อง	หน้า
๑๘. ทิฐิวินัยนิเทศ	๑
กล่าวด้วยคำกำหนดนามรูป	๑
กล่าวด้วยอาการปรากฏแห่งอรุปรธรรม	๑๗
การเทียบเคียงความกับพระสูตรหลายสูตร	๒๓
การอธิบายนามรูปโดยอุปมาหลายอย่าง	๒๕
๑๙. กังขาวิตรณวิสุทธินิเทศ	๔๐
กล่าวด้วยคำกำหนดปัจจัย	๔๐
๒๐. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ	๖๖
กล่าวด้วยสัมมสนญาณ	๖๖
การพิจารณาตามโดยอาการ ๔๐	๘๔
กล่าวด้วยเหตุแข็งกล้าแห่งอินทรีย์ ๕ อาการ	๙๓
กล่าวด้วยอาการดูความบังเกิดแห่งรูป	๙๕
กล่าวด้วยอาการที่เล็งดูความบังเกิดแห่งนาม	๑๐๗
กล่าวด้วยการพิจารณารูปโดยอาการ ๗	๑๑๑
กล่าวด้วยการพิจารณาอรูปรูปโดยอาการ ๗	๑๔๑
กล่าวด้วยอุทกัพพญาณ	๑๕๖
กล่าวด้วยวิปัสสนูปกิเลส	๑๗๐
กล่าวด้วยการกำหนดว่าเป็นทางและมีใช้ทาง	๑๘๖

(๓๘)

เรื่อง	หน้า
๒๑. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ	๑๕๐
กถาว่าด้วยอุท্থัพพญาณที่พ้นจากอุปกิเลส	๑๕๐
กถาว่าด้วยภังคานุปัสสนาญาณ	๑๕๔
กถาว่าด้วยภยตูปัฏฐานญาณ	๒๑๑
กถาว่าด้วยอาทีนวานุปัสสนาญาณ	๒๑๕
กถาว่าด้วยนิพพิทานุปัสสนาญาณ	๒๓๐
กถาว่าด้วยมฤจิตุกัมมตาญาณ	๒๓๔
กถาว่าด้วยปฏิสังขานุปัสสนาญาณ	๒๓๕
กถาว่าด้วยสังขารุเบกขาญาณ	๒๔๓
กถาว่าด้วยอนุโลมญาณ	๓๐๑
กถาว่าด้วยวุฏฐานคามินีวิปัสสนา	๓๐๖
๒๒. ญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ	๓๑๐
กถาว่าด้วยปฐมมรรคญาณ	๓๑๐
กถาว่าด้วยพระโสคาบันนุคคล	๓๒๐
กถาว่าด้วยทุติยมรรคญาณ	๓๒๔
กถาว่าด้วยตติยมรรคญาณ	๓๒๖
กถาว่าด้วยจตุตถมรรคญาณ	๓๒๗
กถาว่าด้วยพระอรหันตบุคคล	๓๒๙
กถาว่าด้วยโพธิปักขิยธรรม	๓๓๐
กถาว่าด้วยวุฏฐานะและพลสมาโยคะ	๓๔๐
กถาว่าด้วยการละปหัตถ์พพธรรม	๓๔๗
กถาว่าด้วยกิมมีปริยญาเป็นต้น	๓๗๖
กถาว่าด้วยประเภทแห่งกิมมีปริยญาเป็นต้น	๓๘๘
๒๓. ปัญญาภาวนานิสังสนิเทศ	๔๐๘
คำประกาศอนิสงส์	๔๐๘
กถาว่าด้วยการกำจัดกิเลสต่าง ๆ	๔๐๙

เรื่อง	หน้า
กล่าวว่ายผลสมบัติ	๔๑๐
กล่าวว่ายนิโรคสมบัติ	๔๒๒
กล่าวว่ายความสำเร็จความเป็นอริยบุคคลมีความเป็นอาหุโนยบุคคล เป็นคั่น	๔๔๕
กล่าวยพระกัมภีร์	๔๕๕
กล่าวว่ายประวัติท่านพระพุทธโฆสะ อนึ่ง ในเรื่องประวัติพระพุทธโฆสะนี้ ท่านพระโบราณจารย์ได้กล่าว ถรรวมความไว้ว่า	๔๖๒
กาลต่อไปนี้พระธรรมไตรโลกาจารย์ (เฮง เขมจารี) เรียบเรียง	๔๗๓
	๔๘๑

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุลนิธิภูมิพโลภิกขุ

คำย่อ		คำเต็ม
วิ. มหาวิภงค.	วินยปิฎก	มหาวิภงค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภงค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สี่ลขนุทธวคค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวคค
ม. มู.	มชฺฉินนิกาย	มุลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฉินนิกาย	มชฺฉิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฉินนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สํยุตตนิกาย	สคาถวคค
ส. นิ.	สํยุตตนิกาย	นิทานวคค
ส. ขนุธ.	สํยุตตนิกาย	ขนุธวารวคค
ส. สพา.	สํยุตตนิกาย	สพายตนวคค
ส. มหา.	สํยุตตนิกาย	มหาวารวคค
อง. เอกก.	องคฺตตรนิกาย	เอกกนิปาต
อง. ทุก.	องคฺตตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม	คำเต็ม
อง. ติก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ติกนิปาต
อง. จตฺก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	จตฺกนิปาต
อง. ปญฺจก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ปญฺจกนิปาต
อง. ฌก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ฌกนิปาต
อง. สตฺตก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	สตฺตกนิปาต
อง. อฏฺจก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	อฏฺจกนิปาต
อง. นวก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	นวกนิปาต
อง. ทสก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ทสกนิปาต
อง. เอกาทสก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ชฺ. ชุ.	ชฺุทฺทกนิกาย	ชฺุทฺทกปาจ
ชฺ. ฐ.	ชฺุทฺทกนิกาย	ฐมฺมปทคาคา
ชฺ. อุ.	ชฺุทฺทกนิกาย	อุทาน
ชฺ. อิติ.	ชฺุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตก
ชฺ. สุ.	ชฺุทฺทกนิกาย	สุตฺตนิปาต
ชฺ. วิ.	ชฺุทฺทกนิกาย	วิมานวตฺถุ
ชฺ. เปต.	ชฺุทฺทกนิกาย	เปตวตฺถุ
ชฺ. เถร.	ชฺุทฺทกนิกาย	เถรคาคา
ชฺ. เถรี.	ชฺุทฺทกนิกาย	เถรีคาคา
ชฺ. ชา.	ชฺุทฺทกนิกาย	ชาตก
ชฺ. มหา.	ชฺุทฺทกนิกาย	มหานิทฺเทส
ชฺ. จุฬ.	ชฺุทฺทกนิกาย	จุฬนิตฺเทส
ชฺ. ป.	ชฺุทฺทกนิกาย	ปฏิสมฺภิตามคฺค
ชฺ. อ.	ชฺุทฺทกนิกาย	อปทาน
ชฺ. พุทฺธ.	ชฺุทฺทกนิกาย	พุทฺธวีส
ชฺ. จริยา.	ชฺุทฺทกนิกาย	จริยาปิฎก

(๔๒)

คำย่อ	คำเต็ม
อภิ. ส.	อภิธรรมปิฎก ธมฺมสงฺคณี
อภิ. วิ.	อภิธรรมปิฎก วิภงฺค
อภิ. ธา.	อภิธรรมปิฎก ธาตฺตกา
อภิ. ปุ.	อภิธรรมปิฎก ปุคฺคตปณฺณตฺติ
อภิ. ก.	อภิธรรมปิฎก กถาวตฺต
อภิ. ย.	อภิธรรมปิฎก ยมก
อภิ. ป.	อภิธรรมปิฎก ปฏฺจาน

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม
สี.	สีหพไปตถก (ฉบับสิงหพ)
ม.	มรุมไปตถก (ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฐสงคีติไปตถก (ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามณญไปตถก (ฉบับมอญ)
โป.	โปราณไปตถก (ฉบับไบลานเก่า)
อิ.	อิญคสิสไปตถก (ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ชื่อว่า ยุ.)
ก.	กตถจิไปตถก (คัมภีร์บางฉบับ)

(๔๔)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
 as used in this pāli text
 of
 THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a   ำ ā   ิ i   ี ī   , u   , ū   े e   โ ो

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฅ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฉ จ ja	ฅ ṅa
ฎ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ด ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ ḷa	◌̣ ṃ	

FIGURES

๑ 1   ๒ 2   ๓ 3   ๔ 4   ๕ 5   ๖ 6   ๗ 7   ๘ 8   ๙ 9   ๐ 0

COMBINATION

ก ka	กā kā	กิ ki	กิ kī
กุ ku	กู kū	เก ke	โก ko

พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

บาลี - ไทย

ภาค ๖

(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒)

พระวิสุทธิมรรค

ภาค ๖

๑๘. ทิฏฐิวิสุทธินิทเทส

นามรูปปริกคหกถา

๖๖๒. อิทานิ ยา "อิเมสุ ญมิญฺเฐสุ
ธมฺเมสุ อุกคฺคหปริปุจฺจาวเสน ฌานปริจฺจ
กถวา 'สีลวิสุทธิ เจว จิตฺตวิสุทธิ จา'ติ
เทว มุลฺลุตตา วิสฺสุทฺธิโย สมฺปาเทตฺตพฺพา"ติ
วุตฺตทา. ตตฺถ สีลวิสุทธิ นาม สฺปริสฺสุทฺธ
ปาติโมกฺขสํวราที จตฺตพฺพิธํ สีลํ, ตณฺจ
สีลนิทเทเส วิตุถาริตเมว. จิตฺตวิสุทธิ นาม
สอฺปจารา อญฺจ สมာปคฺติโย, ตาปี
จิตฺตสีเสน วุตฺตสมาริณิทเทเส สพฺพากาเรน
วิตฺถาริตา เอว. ตสฺมา ตา ตตฺถ
วิตฺถาริตนเยเนว เวทิตฺตพฺพา.

๑๘. ทิฐิวินิเทศ

กถาวํด้วยการกำหนดนามรูป

๖๖๒. บัคนิ วิสฺสุทฺธิทังหลายทีข้าพเจ้า
กล่าวไว้อย่างนี้ว่า "พระโยคีพึงทำการสั่งสม
ความรู้โดยเกี่ยวกับอุคคหะ(การเรียน) และ
ปริปุจฺจา(การสอบถาม)ในธรรมทั้งหลาย อัน
เป็นญมิเหล่านี้ แล้วทำวิสฺสุทฺธิอันเป็นมูล
๒ อย่าง คือสีลวิสุทธิ และจิตตวิสุทธิ ให้
ถึงพร้อมเกิด" ดังนี้เป็นต้นใจ. ในบรรดา
วิสฺสุทฺธิเหล่านั้น ชื่อว่า สีลวิสุทธิ ได้แก่
สีลปริสฺสุทฺธิ ๔ อย่าง มีปาติโมกขสังวรสีล
เป็นต้น, ก็สีล ๔ อย่างนั้น ข้าพเจ้าได้ขยาย
ให้พิสดารในสีลนิเทศแล้วเทียว. ชื่อว่า

คุณโกวิทย์ พงษ์คุณากร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จิตตวิสุทธิ ได้แก่สมาบัติ ๘ พร้อมทั้งอุปจาร-
สมาธิ, สมาบัติ ๘ พร้อมทั้งอุปจารสมาธิแม้
เหล่านั้น ข้าพเจ้าก็ได้ขยายให้พิสดาร โดย
อาการทั้งปวงแล้วเหมือนกัน ในสมาธิเนเทศ
(คำแสดงไขสมาธิ) ที่ได้กล่าวไว้ด้วยคำว่า
จิต เป็นสำคัญ. เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบ
จิตตวิสุทธินั้น ตามนัยที่ข้าพเจ้าได้ขยายให้
พิสดารแล้ว ในสมาธิเนเทศนั้นนั่นเทียว.

ยัม ปน วุคฺคํ "ทิจฺฉิวิสฺสุตฺติ กงฺขาวิตฺตรณ-
วิสุตฺติ มกฺคกามกฺคญาณทสฺสนวิสุตฺติ ปฏิปทา-
ญาณทสฺสนวิสุตฺติ ญาณทสฺสนวิสุตฺติ อีมา
ปณฺจ วิสุตฺติโย สรโรนุ"ติ, ตตฺถ นามรูปานํ
ยถาวทสฺสนํ ทิจฺฉิวิสฺสุตฺติ นาม.

ส่วนคำที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า "(ปัญญา
นี้) มีวิสุทธิ ๕ อย่างเหล่านี้คือ ทิฐิวิสุทธิ
กั๊งขาวิตตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทสสนวิสุทธิ
ปฏิปทาญาณทสสนวิสุทธิ ญาณทสสนวิสุทธิ
เป็นเรื่อนร่าง" ดังนี้ใด, ในคำนั้น การเห็น
นามรูปตามความเป็นจริง ชื่อว่า ทิฐิวิสุทธิ.

๖๖๓. ตํ สมุปาเทตฺถกาเมน
สมถยานิเกน ทาว จเปตฺวา เนวสณฺญา-
นาสณฺญาตณฺเฑ อวเสสฺสรูปารูปาวจรชฺฌานานํ
อณฺตรโต วุฏฺฐาย วิตฺถกาทีนึ ฌานงฺกานึ
ตํสมปยุตฺตา จ ธมฺมา ลกฺขณฺรสาทิวเสน

๖๖๓. ก่อนอื่น พระโยคาวจรผู้เป็น
สมถยานิก ผู้ใคร่จะทำทิฐิวิสุทธินั้นให้ถึงพร้อม
พึงออกจากรูปาวจรฌาน หรืออรูปาวจรฌาน
ที่เหลือ ฌานใดฌานหนึ่ง ยกเว้น เนวสณฺญา-
นาสณฺญาตณะ แล้วกำหนดถือเอาองค์ฌาน

คุณโกวิทย์ พงษ์คุณากร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปริกุกเหตุพพา. ปริกุกเหตุวา สพฺพมฺเปตฺติ
 อารมฺมณานิขมฺมโนโต นมฺนฺญฺเรน นามนฺติ
ววฺฏฺจเปตฺตพฺพ.

ทั้งหลายมีวิตกเป็นต้น และธรรมทั้งหลายที่
 สัมปยุตกับองค์ฌานเหล่านั้น ด้วยสามารถแห่ง
ลักษณะและรสเป็นต้น. ครั้นกำหนดถือเอา
 ได้แล้ว ก็พึงกำหนดแยกว่า ธรรมชาติแม้
 ทั้งหมดนี้ เป็นนาม เพราะมีสภาวะนุ่มไป
 โดยนุ่มไป เฉพาะหน้าต่ออารมณ์.

คโต ยถา นาม ปุริโส อนุโตเคเห
 สบฺบํ ทิสฺวา ตํ อนุพนฺธมาโน ตสฺส อาสยฺม
 ปสฺสตี, เอวเมว อยมฺปิ โยคาวจโร ตํ
 นามํ อุปริกฺขนฺโต "อิทํ นามํ ก็ นิสฺสาย
 ปวตฺตตี"ติ ปริเยสฺมาโน ตสฺส นิสฺสาย
 ททยรูปํ ปสฺสตี. คโต ททยรูปสฺส นิสฺสยฺญฺตานิ
 ญฺตนิสฺสิตานิ จ เสสุปาทายรูปานีติ รูปํ
 ปริกุกคฺคฺหตี. โส สพฺพมฺเปตฺติ รูปนฺโต
 รูปนฺติ ววฺฏฺจเปตฺติ. คโต นมฺนฺลกฺขณํ นามํ,
 รูปนฺลกฺขณํ รูปนฺติ สงฺเขปโต นามรูป
ววฺฏฺจเปตฺติ.

ต่อจากนั้นไป พระโยคาวจรนี้ เมื่อ
 สอบสวนนามนั้น แสวงหาอยู่ว่า "นามนี้
 อาศัยอะไร จึงเป็นไปได้" ดังนี้ ก็ย่อมเห็น
 หทัยรูปอันเป็นที่อาศัยแห่งนามนั้น เหมือน
 อย่างบุรุษพบงูภายในเรือนแล้ว เมื่อคิดตาม
 มันไปก็ย่อมพบที่อาศัยของมัน ฉะนั้น. ต่อจาก
 นั้นไปก็กำหนดถือเอารูป คือญฺตรูปอันเป็นที่
 อาศัยแห่งหทัยรูป และอุปาทายรูปที่เหลือ
 ทั้งหลายอันอาศัยญฺตรูป. พระโยคาวจรนั้น
 ย่อมกำหนดแยกว่า ธรรมชาติทั้งหมดนี้ เป็นรูป
 เพราะมีสภาวะที่ย่อยยับ. ต่อจากนั้นไป

๑ ฉ. ปริกุกคฺคฺหาตี.

คุณโกวิท พงษ์คุณากร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ก็กำหนดแยกนามรูปโดยสังเขปว่า ธรรมชาติ
ที่มีความนุ่มไป เป็นลักษณะ เป็นนาม,
ธรรมชาติที่มีความย่อยยับเป็นลักษณะ เป็นรูป
ดังนี้.

๖๖๔. สุทธวิปัสสนายานิกโก ปน
อ ย เม ว วา สมถยานิกโก จตุธาตุมหาชาเน
วุดทานัน เตส เตส ธาตุปริกคหฺมขานัน
อณฺตรมฺขวเสน สงฺเขปโต วา วิตุถารโต
วา จตฺสฺโส ธาตุโย ปริกคฺคหฺติ. อถสฺส
ยถาวสฺสรสฺส กฺขณโต อาวิญฺเฐตฺส ธาตุสฺส
กมฺมสมฺภูจฺจานมฺหิ ทาว เกเส "จตฺสฺโส
ธาตุโย วณฺโณ กนฺโธ รโส โอบา ชีวิต
กายปฺปสาโท"ติ เอว กายทสฺส กวเสน ทส
รูปานิ, ตตฺถเอว ภาวสฺส อตฺถิตาย
ภาวทสฺส กวเสน ทส, ตตฺถเอว อาหารสมฺภูจฺจานัน
โอบุจฺจมกํ อุตฺตสมฺภูจฺจานัน จิตฺตสมฺภูจฺจานนฺติ
อปรานปิ จตฺสฺสตีติ เอว จตฺตสมฺภูจฺจานนฺส

๖๖๔. ส่วนพระโยคาวจรผู้เป็น
วิปัสสนายานิก ล้วน หรือเป็น สมถยานิก นี้
นี้แหละ ย่อมกำหนดธาตุ ๔ โดยสังเขป หรือ
โดยพิสดาร ด้วยสามารถแห่งวิธีกำหนดธาตุ
นั้น ๆ วิธึใดวิธึหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวไว้
แล้วในจตุธาตุมหาชาเน. ต่อไปในบรรดาธาตุ
ที่ปรากฏ โดยลักษณะพร้อมทั้งรสตามความ
เป็นจริงทั้งหลาย อันดับแรก ในผมซึ่งมีกรรม
เป็นสมฺภูจฺจาน ย่อมมีรูป ๑๐ อย่าง โดย
เกี่ยวกับเป็นกายทสฺสกะ (กลุ่มรูป ๑๐ อย่าง
อันมีกายประสาทเป็นประธาน) อย่างนี้ คือ
"ธาตุ ๔ วัณณะ กันธะ รสชะ โอบา ชีวิต
กายประสาท", ยังมีรูปอีก ๑๐ อย่าง

๑ ฉ. ปริกคคฺคหฺติ.

คุณโกวิทย์ พงษ์คุณากร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จตุวิสติโกฏฐาเสสุ จตุจตุตาฬีส จตุจตุตาฬีส
 รูปานิ, เสโท อสุสุ เขโฬ สิงฺฆาณิกาทิ
 อิมะสุ ปน จตุสุ อุตฺตจิตฺตสมฺภูฏฐาเนสุ ทฺวินฺนํ
 โอยฆุฏฐมกานํ วเสน โสฬส โสฬส รูปานิ,
 อุตฺตริยํ กรีสิ ปุพฺโพ มุตฺตุนฺติ อิมะสุ จตุสุ
 อุตฺตสมฺภูฏฐาเนสุ อุตฺตสมฺภูฏฐานสุเสว
 โอยฆุฏฐมกาสฺส วเสน ฏฺฐ ฏฺฐ รูปานิ
 ปากฺกานิ โทนฺตฺติ. เอส ทาว ทวตฺตฺติสาการเ
 นโย.

โดยเกี่ยวกับเป็นภาวทสกะ (กลุ่มรูป
 ๑๐ อย่าง อันมีภาวรูปเป็นประธาน) เพราะ
 ในผมนั้นนั่นแหละก็มีภาวรูป, ในผมนั้นนั่น-
 แล้วยังมีรูป ๒๔ อย่าง แม้อันอื่นอีก คือกลุ่มรูป
 ที่มีโอชาเป็นที่ ๘ อันมีอาหารเป็นสมภูฏฐาน
 กลุ่มรูปที่มีโอชาเป็นที่ ๘ อันมีอุตุเป็นสมภูฏฐาน
 กลุ่มรูปที่มีโอชาเป็นที่ ๘ อันมีจิตเป็นสมภูฏฐาน
 ทั้งนี้ (จึงรวมเป็นรูป ๔๔ อย่าง) ใน
 โภฏฐาส ๒๔ (มีผมเป็นต้น)อันมีสมภูฏฐาน ๔
 ย่อมมีรูปโภฏฐาสละ ๔๔ อย่าง ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้, ส่วนในบรรดาโภฏฐาสที่มีอุตุ
 และจิตเป็นสมภูฏฐาน ๔ โภฏฐาสเหล่านั้นคือ
 เสโท(เหงื่อ) อสุสุ(น้ำตา) เขโฬ(น้ำลาย)
 สิงฺฆาณิกา(น้ำมูก) ย่อมมีรูปโภฏฐาสละ
 ๑๖ อย่าง โดยเกี่ยวกับเป็นกลุ่มรูปที่มีโอชา
 เป็นที่ ๘ สองฝ่าย, ในโภฏฐาสที่มีอุตุ
 (อย่างเคี้ยว)เป็นสมภูฏฐาน ๔ โภฏฐาส
 เหล่านี้คืออุตฺตริยํ(อาหารใหม่) กรีสิ(อาหาร
 เก่า) ปุพฺโพ(หนอง) มุตฺตํ(น้ำมูตร) ย่อมมี
 รูปโภฏฐาสละ ๘ รูป โดยเกี่ยวกับเป็นกลุ่ม

คุณสมณา เลขยานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๖-๑

รูป ที่มีโอชาเป็นที่ ๘ ซึ่งมีอุตุเป็นสมุฏฐาน
อย่างเกี่ยว ปราภฏแก่พระโยคาวจรนี้ ฉะนั้น
แล. นี้เป็นนัยในอาการ ๓๒ ก่อน.

เย ปน อิมสฺมี ทวตฺตีสากาเร
อวิญฺเฏ อปรา ทส อากาธา อวิภวนฺติ.
ตตฺถ อสิตาทิปริปาจเก ทาว กมฺมเช
เตโชโกฏฐาสมฺหิ โอบฺชฏฺฐมกฺกญฺเจว ชีวิตฺตฺตฺตฺตฺต
นว รูปานิ, ทธา จิตฺตเช อสฺสาสปสฺสาส-
โกฏฐาสมฺหิ โอบฺชฏฺฐมกฺกญฺเจว สทฺโท จาติ
นว, เสเสสฺส จตฺตสมฺมุตฺตนาเนสฺส อฏฺฐสฺส
ชีวิตฺตฺตฺตฺตฺต จิตฺต จ โอบฺชฏฺฐมกานฺตี
เตตฺตฺตฺส เตตฺตฺตฺส รูปานิ ปากฺกานิ โทหนฺติ.

ก็เมื่ออากา ๓๒ นี้ ปราภฏแล้ว
อากา ๑๐ เหล่าอื่นใดก็ย่อมปราภฏ. ใน
อากา ๑๐ เหล่านั้น อันดับแรกในโกฏฐาส
คือเตโชธาตุ อันเกิดจากกรรมที่ทำไว้
ของกินเป็นต้นให้ย่อย ย่อมมีรูป ๘ อย่าง
ปราภฏ คือกลุ่มรูปที่มีโอชาเป็นที่ ๘ และ
ชีวิต, อย่างนั้นเหมือนกัน ในโกฏฐาสคือ
ลมอัสสาสะและลมปัสสาสะ ซึ่งเกิดจากจิต
ย่อมมีรูป ๘ อย่างปราภฏ คือกลุ่มรูปที่มีโอชา
เป็นที่ ๘ และสีทหะ, ในโกฏฐาส ๘ อันมี
สมุฏฐาน ๘ ที่เหลือ ย่อมมีรูปปราภฏโกฏฐาส
ละ ๓๓ อย่าง คือชีวิตนวกะ(กลุ่มรูป ๘
อย่าง อันมีชีวิตรูปเป็นประธาน) และกลุ่มรูป
ที่มีโอชาเป็นที่ ๘ สามกลุ่ม.

๑ ฉ. อปเร.

ตสฺเสว^๑ วิตถารโต ทฺวาจตุตทาสี-
 การวเสน อิมสฺ ภูตฺปาทายรูปสฺ
 ปากฏสฺ ชาเตสฺ วัตถุทวารวเสน ฃฃ
 จกฺขุทสฺสกาทโย ททยวัตถุทสฺสกณฺจาทิ อปรานิปี
 สฺฐจิริรูปานิ ปากฏานิ โทหนฺติ. โส สพฺพานิปี
 ตานิ รูปนฺลกฺขณฺ เอกโต กตฺวา "เอตฺ
รูปนฺ"ติ ปสฺสตี.

เมื่อภูตรูป และอุปาทายรูปเหล่านี้
 ปราภฺ คือเกิด โดยเกี่ยวกับอาการ ๔๒
 โดยพิสดารอย่างนั้นแล้ว รูป ๖๐ แม้อย่างอื่น
 ก็อทสกะ ๕ มีจักขุทสกะ(กลุ่มรูป ๑๐ อย่าง
 อันมีจักขุประสาทเป็นประธาน)เป็นต้น และ
 ททยวัตถุทสกะ(กลุ่มรูป ๑๐ อย่าง อันมี
 ททยวัตถุเป็นประธาน) ย่อมปราภฺแก่พระ-
 โยคาวจรนั้น โดยเกี่ยวกับเป็นวัตถุและ
 ทวาร. พระโยคาวจรนั้น กระทำรูปเหล่านั้น
 แม้ทุกรูปให้เป็นอย่างเดียวกัน โดยลักษณะที่
ย่อหยบ แล้วย่อมเห็นว่า "นี่ รูป" ดังนี้.

ตสฺเสว^๑ ปรีกฺกหิตฺรูปสฺส ทฺวารวเสน
 อรูปธมฺมา ปากฏา โทหนฺติ. เสยฺยถึ^๒ :
 เทว ฃฃ วิณฺณานานิ, ติสฺโส มโนธาทฺโย,
 อญฺจสฺฐจิริ มโนวิณฺณานธาทฺโยติ เอกาสีติ
 โลกียจิตฺตานิ, อวิเสเสน จ เทหิ จิตฺเตหิ
 สทฺชาตา^๒ สสฺโส เวทนา สณฺญา เจตนา

นามธรรมทั้งหลาย ย่อมเป็นอันปราภฺ
 โดยเกี่ยวกับทวาร แก่พระโยคาวจรผู้ได้
 กำหนดรูปอย่างนั้นแล้วนั้น. นามธรรมเหล่านี้
 มีอะไรบ้าง : ได้แก่โลกียจิต ๘๑ คือ
 วิณฺญาณ ๕ สองฝ่าย (๑๐), มโนธาทฺ ๓,
 มโนวิณฺญาณธาทฺ ๖๘, และเจตสิกธรรม ๗

^๑ ฉ. ตสฺเสว.
^๒ ฉ. สทฺชาโต.

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๖-๑

ชีวิต จิตัญญุติ มนสิกาโรติ อิมะ สุตต^๑ เหล่านี้ ที่เกิดร่วมกับจิตเหล่านั้นโดยไม่
 เจตสิกาคติ. โลกุตตรจิตตานิ ปน เวน แปรลกกัน คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา
 สหุทธิวิปลสสส, น สมถยานิกสส ปริกคห^๑ ชีวิต จิตัญญุติ(เอกัคตา) มนสิการ ฉะน^๑
 คจุนุติ อนธิคตตาคติ. โส สพุเพปี เต แล. ส่วนโลกุตตรจิตทั้งหลาย ย่อมไม่ถึงการ
 อรูปธมเม นมนลกขณณ เอกโต กตวาว กำหนดสำหรับพระโยคาวจร ผู้เจริญวิปัสสนา
 "เอต^๑ นามน"ติ ปสสติ. เอวเมโก ล้วน, ย่อมไม่ถึงการกำหนดสำหรับพระ-
จตุธาตวัญฐานมเขน วิตุถารโต นามรูป โยคาวจรผู้เป็นสมถยานิกะ. เพราะเธอยังไม่
วัญจเปติ. บรรลุแล. พระโยคาวจรนั้น กระทำ
 นามธรรมเหล่านั้น แม้ทุกอย่างให้เป็นอย่าง-
 เดียวกันโดยลักษณะที่^๑น้อมไป แล้วย่อมเห็นว่า
 "นี้ นาม" ดังนี้. พระโยคาวจรรูปหนึ่ง^๑ย่อม
กำหนดแยกนามรูปโดยพิสการ โดยจตุธาต-
วัญฐานเป็นช่องทาง ตามประการดังกล่าว
 มา^๑.

๖๖๕. อปโร อญฺจารสธาตวเสณ.

๖๖๕. พระโยคาวจรอีกผู้หนึ่ง ย่อม

กถิ ? อธิ ภิกขุ อตฺถิ อิมสฺมี อตฺตภาเว
 จกฺขุธาตฺ ๗เปฯ มโนวิญญานธาตฺติ ธาตฺโย

กำหนดแยกนามรูป โดยเกี่ยวกับธาตุ ๑๘.
 ก็อย่างไร ? ก็ภิกษุในพระศาสนา^๑ นี้ก็ถึง

^๑ ฉ. สุตต สุตต.

อวชชิตวา ยัม โลโก เสตกณฺหตฺถิกณฺหมณฺทล-
จิตฺตํ อายตฺตวิตฺถตฺตํ อภฺชิฏฺฐูปเก นุหารุสฺสุตฺตเกน
อาพนุชฺ^๑ มัสปิณฺทํ "จกฺขุ"^๒ติ สณฺชานาติ,
ตํ อภฺคฺคเหตฺวา ขนฺธนิทฺเทเส อฺปาทาหารูเปสฺ
วุตฺตบฺพการี จกฺขุบฺพสาทํ "จกฺขุชฺชาตฺ"^๓ติ
ววฏฺฐเปติ.

ยานิ ปนฺสฺส นิสฺสยภูตา จตฺสฺโส
ธาตฺโย ปริวารกานิ จตฺตาริ วณฺณคนฺธรส-
โอชารูปานิ อนุปาลกํ ชีวิตินฺทริยนฺติ นว
สหชาตฺรูปานิ, ตตฺถเวว จิตานิ กายทสฺก-
ภาวทสฺกเวเสน วิสฺติ กมฺมุชฺรูปานิ,
อาหารสฺมฏฺฐานาทินิ ทิณฺณํ โอชฏฺฐมกานํ
วเสน จตฺตวิสฺติ อนุปาทินฺนรูปานีติ เอว
เสสานิ เตปณฺณาส รูปานิ โทณฺติ, น ตานิ^๓

ธาตุทั้งหลาย ว่า ในอรรถาพจน์มีจักขุธาตุ ฯลฯ
มโนวิญญาณธาตุตั้งนี้แล้ว ไม่ถือเอาที่ก่อนเนื้อ
ที่วิจิตรด้วยดวงตาขาว คำ และคำสนิท
ซึ่งมีสัณฐานยาวรี อันสายเส้นเอ็นผูกติดไว้
ในเข่าตา ที่ชาวโลกสำคัญกันอยู่ว่า "เป็น-
ตา" ย่อมกำหนดแยกเอาจักขุประสาท ซึ่งมี
ประการอันได้กล่าวแล้ว ในอุปาทาหารูปทั้ง-
หลาย ในชั้นนิเทศ ว่า "เป็นจักขุธาตุ".

ส่วนรูป ๕๓ อย่างที่เหลือ มีอย่างนี้คือ
รูปที่เกิดร่วมกัน ๔ อย่าง คือธาตุ ๔ อันเป็น
ที่อาศัยแห่งจักขุประสาทนี้ รูป ๔ อย่างคือ
สี กลิ่น รส โอชา อันเป็นบริวาร ชีวิตินทรีย์
ซึ่งตามรักษา, กัมมชรูป ๒๐ โดยเกี่ยวกับ
เป็นกายทสกะ (กลุ่มรูป ๑๐ อย่าง อันมี
กายประสาทเป็นประธาน) และภาวทสกะ
(กลุ่มรูป ๑๐ อย่างอันมีภาวรูปเป็นประธาน)

^๑ ฉ. เสตกณฺหมณฺทลวิจิตฺตํ.

^๒ ฉ. อาพนุชฺ.

^๓ ฉ. น ตานิ จ.

คุณชำนาญ ไกรทองสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"จกขุทธาคู"ติ วฏฐเปติ. เอส นโย
 โสทธธาคูอาทีสุปี. กายธาคูย์ ปน อวเสธานี
 เตจตตาทิส รุปานี โทหนติ. เกจิ ปน
 อุตฺตจิตฺตสมฺภูจฺจานานี สทฺเทน สท นว นว
 กตฺวา ปณฺจจตฺตาทิสํสาติ วทฺหนติ.

อันตั้งอยู่ที่จักขุชั้นนั้นแหละ, อนุปาทินรูป ๒๔
 อย่าง โดยเกี่ยวกับเป็นกลุ่มรูปที่มีโอชาเป็น
 ที่ ๘ สามกลุ่ม ซึ่งมีอาหารเป็นสมภูจฺจาน
 เป็นต้น คั้งนี้ ใจ, ย่อมไม่กำหนดแยก
 ๕๓ อย่างเหล่านั้นว่า "เป็นจักขุธาคู".
 แม้ในโสทธธาคูเป็นต้นก็มีนัยนี้. แต่ในกายธาคู
 มีรูปเหลือ ๔๓ อย่าง. แต่อาจารย์บางท่าน
 กล่าวว่า มีรูปเหลือ ๔๕ อย่าง โดยกระทำรูป
 ที่มีอุตุเป็นสมภูจฺจานและที่มีจิตเป็นสมภูจฺจาน ให้
 เป็นกลุ่มละ ๕ รูป พร้อมกับสัททรูป(เสียง).

อิตฺติ อิมํ ปณฺจ ปสาทา เตสฺสจ
 วิสยา รุปสทฺทกนฺธรสโณฏฐัพพา ปณฺจชาติ
 ทส รุปานี ทส ธาคูโย โทหนติ. อวเสสรูปานี
 ธมฺมธาคูเยว โทหนติ. จกขุํ ปน นิสฺสาย
 รูปํ อารพฺภ ปวตฺตํ จิตฺตํ จกขุวิญฺญาณธาคู
 นามาติ เอวํ เทวปณฺจวิญฺญานานี ปณฺจ-
 วิญฺญาณธาคูโย โทหนติ. ตีณิ มโนธาคูจิตฺตานิ
 เอกา มโนธาคู, อฏฺฐสฺสฏฺฐิ มโนวิญฺญาณธาคู-
 จิตฺตานิ มโนวิญฺญาณธาคูติ สพฺพานปิ
 เอกาสีติ โลกียจิตฺตานิ สตฺต วิญฺญาณธาคูโย.

รูป ๑๐ อย่างคือประสาท ๕ เหล่านี้
 และรูป ๕ อย่างคือรูป เสียง กลิ่น รส
 โณฏฐัพพะ อันเป็นอารมณ์แห่งประสาท
 เหล่านั้น เป็นธาคู ๑๐ อย่าง. รูปที่เหลือ
 เป็นธมฺมธาคูอย่างเดียว. ส่วนวิญญาน ๕
 สองฝ่าย อย่างนี้คือ จิตที่อาศัยจักขุประสาท
 ปรรารภรูป(มีรูปเป็นอารมณ์)เป็นไป ชื่อว่า
 จักขุวิญญานธาคู คั้งนี้เป็นต้น เป็นวิญญาน-
 ธาคู ๕. จิตคือมโนธาคู ๓ เป็นมโนธาคู ๑,
 จิตคือมโนวิญญานธาคู ๒๔ เป็นมโนวิญญาน-

คุณชำนาญ ไกรทองสุข
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตัสมุปยุตฺตา ผลุสสาทโย ธมฺมธาทูติ. ธาตุ ๑, โลกียจิตแม้ทั้งหมด ๘๑ เป็น
 เหวเมตถ อหุเมกาทส ธาตุโย รูป, วิญญานธาตุ ๑ ตามประการตั้งกล่าวมานี้.
 อหุคฺคฺชมา ธาตุโย นามนฺติ เหวเมโก ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น อันสัมปยุตกับ
 อฏฺฐารสธาตฺวเสน นามรูป ววฏฺฐเปติ. โลกียจิตเหล่านั้น เป็นธรรมธาตุฉะนี้แล.
 พระโยคาวจรบางท่าน ย่อมกำหนดแยก
 นามรูปโดยเกี่ยวกับเป็นธาตุ ๑๘ อย่างนี้คือ
 ในบรรดาธาตุ ๑๘ เหล่านี้ ตามประการ
 ตั้งกล่าวมานี้ ธาตุ ๑๐ ครั้งเป็นรูป ธาตุ ๑
 ครั้งเป็นนาม ดังนี้.

๖๖๖. อปโร ทฺวาทสายตนวเสน.
 กถิ ? จกฺขุธาตฺถํ วุตฺตนเยเนว จเปตฺวา
 เตนปณฺณาส รูปานิ จกฺขุบุปฺสาทมตฺถํ
 "จกฺขุชายนนฺ"ติ ววฏฺฐเปติ. ตตฺถ
 วุตฺตนเยเนว จ โสิตฆานชิวฺหากายธาตฺโย
 "โสิตฆานชิวฺหากายายตนานิ"ติ, เตส
 วิสยฺภูเต ปณฺจ ธมฺเม "รูปสทฺทกฺกนฺธรส-
 โสฺญจพฺพายตนานิ"ติ, โลกียสฺสคฺคฺทวิญญาน-
 ธาตฺโย "มนายตนนฺ"ติ, ตัสมุปยุตฺเต

๖๖๖. พระโยคาวจรอีกผู้หนึ่งย่อม
 กำหนดแยกนามรูป โดยเกี่ยวกับเป็นอายตนะ
๑๒. คืออย่างไร ? คือย่อมกำหนดแยก
 เฉพาะจักขุประสาท ยกเว้นรูป ๕๓ ว่า
 "เป็นจักขุอายตนะ" ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วใน
 จักขุธาตุ. และย่อมกำหนดโสิตธาตุ ฆานธาตุ
 ชิวหาธาตุ กายธาตุ ว่า "เป็นโสิตายตนะ
 ฆานายตนะ ชิวหายตนะ กายายตนะ" ตามนัย
 ที่ได้กล่าวแล้ว ใน(การกำหนด)จักขุธาตุนั้น

๑ ฉ. ตัสมุปยุตฺตา.

ผลสาทโย เสสรูปฌ "ธมฺมายตฺนุ"ติ. นั้นเทียว, ย่อมกำหนดธรรม ๕ อย่างอันเป็น
 เอวเมตฺถ อตฺตเพกาทส อายตฺนานิ รูป, วิสัย(อารมณ์)แห่งจักขายตนะเป็นต้นเหล่านั้น
 ทิยฺชฺชอายตฺนานิ นามนฺติ. เอวเมโก ว่า "เป็นรูปายตนะ สัททายตนะ คันธายตนะ
 ทฺวาทสายตฺนวเสน นามรูป วฏฺฐสฺเปติ. รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ", ย่อมกำหนด
 โลกียวิญญาณธาตุ ๑ ว่า "เป็นมนายตนะ",
 ย่อมกำหนดธรรมทั้งหลาย มีผัสสะเป็นต้นอัน
 สัมปยุตกับวิญญาณธาตุ ๑ เหล่านั้น และรูป
 ที่เหลือว่า "เป็นธมฺมายตนะ". ในบรรดา
 อายตนะเหล่านี้ ตามประการดังกล่าวมานี้
 ย่อมกำหนดอายตนะ ๑๐ ครั้งว่า เป็นรูป,
 อายตนะหนึ่งครั้งว่า เป็นนาม. พระ-
 โยคาวจรผู้หนึ่งย่อมกำหนดแยกนามรูป โดย
 เกี่ยวกับเป็นอายตนะ ๑๒ ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้.

๖๖๑. อปโร ตโต สงฺขิตฺตตรํ
ชนฺธวเสน วฏฺฐสฺเปติ. กถํ ? อธิ ภิกฺขุ
 อิมสฺมี สรีเร จตฺตสมฺภูจฺจนา จตฺตสฺโส ธาตุโย,
 ทนฺนีสฺสึโต วจฺฉเน, กนฺโธ, รโส, โอชา,
 จกฺขุบุปฺสาทาทโย ปณฺจ ปสาทา, วตฺถุรูป,

๖๖๑. พระโยคาวจรอีกผู้หนึ่ง ย่อม
 กำหนดแยกนามรูปย่อยิ่งกว่านั้น โดยเกี่ยวกับ
เป็นขั้น. คืออย่างไร ? คือว่าภิกษุใน
 พระศาสนานี้ ย่อมกำหนดว่าในสรีระนั้นมีรูป
 ๑๑ อย่างเหล่านั้นคือ ธาตุ ๔ อันมีสมฺภูจฺจนา ๔,

คุณชำนาญ ไกรทองสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภาโว, ชีวิตินทรีย์, ทวิสมุฏฺฐาโน สหุโทธิ อิมานิ สत्ตรส รูปานิ สมมสนูปคานิ นิปฺพณฺณานิ รูปรูปานิ. กายวิญญตฺติ, วจฺวิญญตฺติ, อากาสธาตุ, รูปสฺส สหฺตฺตา, มุหฺตฺตา, กมฺมณฺณตฺตา, อุปฺจโย, สนฺตฺติ, ชรตฺตา, อนิจฺจตฺตา อิมานิ ปน หส รูปานิ น สมมสนูปคานิ, อาการวិการอนฺตร- ปริจฺเจหมตฺตกานิ, น นิปฺพณฺนรูปานิ, น รูปรูปานิ. อปฺจ โข รูปานํ อาการวิการ- อนฺตรปริจฺเจหมตฺตโต รูปนฺติ สงฺขํ คตฺตานิ. อิติ สหฺพานิเปตฺตานิ สत्ตฺตวีสฺติ รูปานิ รูปกฺขนฺโธ, เอกาสีตฺติยา โลกฺยจิตฺเตหิ สหฺธิ อุปฺปนฺนา เวทนา เวทฺนากฺขนฺโธ, ตํสฺมปฺยตฺตฺตา สณฺณา สณฺณากฺขนฺโธ, สงฺขารฺตา สงฺขารกฺขนฺโธ, วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธติ. อิติ รูปกฺขนฺโธ รูป, จตฺตฺตาโร อรูปิโน ขนฺธา นามนฺติ เอวเมโก ปญฺจกฺขนฺธวเสน นามรูปํ ววฺฐุสเปติ.

สี, กลิ่น, รส, โอลา ที่อาศัยธาตุ ๔ นั้น, ประสาท ๕ มีจักขุประสาทเป็นต้น, วัตถุรูป, ภาวะ, ชีวิตินทรีย์, เสียงซึ่งมีสมุฏฐาน ๒ ดังนี้ เป็นรูปที่ควรแก่การพิจารณา เป็นรูป สำเร็จ เป็นรูปรูป. ส่วนรูป ๑๐ อย่าง เหล่านี้คือ กายวิญญตฺติ, วจฺวิญญตฺติ, อากาสธาตุ, ลหฺตฺตารูป, มุหฺตฺตารูป, กัมมณฺณตฺตารูป, อุปฺจยรูป, สันตฺติรูป, ชรตฺตารูป, อนิจฺจตฺตารูป ดังนี้ เป็นรูปไม่ควร แก่การพิจารณา, เป็นเพียงอาการ วิจารณ์ และการตัดตอนคือเครื่องกั้นเท่านั้น, ไม่ใช่ รูปสำเร็จ, ไม่ใช่รูปรูป. แต่ทว่าถึงความ นับว่าเป็นรูป ก็โดยสักว่าเป็นอาการ วิจารณ์ และการตัดตอนคือเครื่องกั้นเท่านั้น. รูป ๒๑ อย่าง แม้ทั้งหมดเหล่านี้ ตามประการ ดังกล่าวมานี้เป็นรูปชั้น, เวทนาที่เกิดขึ้น พร้อมกับโลกียจิต ๘๑ เป็นเวทนาชั้น, สัญญาที่สัมปยุตกับเวทนานั้น เป็นสัญญาชั้น, สังขารทั้งหลาย เป็นสังขารชั้น, วิญญาน เป็นวิญญานชั้น ดังนี้. พระโยคาวจรรูปหนึ่ง

คุณวดี ไกรทองสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ย่อมกำหนดแยกนามรูป โดยเกี่ยวกับเป็นชั้น
๕ อย่างนี้ ว่า รูปชั้นตามประการตั้งกล่าว
มานี้ เป็นรูป, นามชั้น ๔ เป็นนาม.

๖๖๘. อปโร "ยงฺกิลฺลิตฺติ รุปี สพฺพ"
รูป^๑ จตฺตารี จ มหาภูตานิ จตฺตุนฺนณฺจ
มหาภูตานิ อฺปาทายรูปนุ"^๒ เอว
สงฺขิตฺเตเนว อิมสฺมี อตฺตภาเว รูป
ปริกฺกเหตุวา ตถา มนายตฺตณฺเจว
ธมฺมายตฺตเนกเทศณฺจ นามนฺติ ปริกฺกเหตุวา
"อิตฺติ อิทฺตจ นามํ อิทฺตจ รูป, อิทฺติ วุจฺจติ
นามรูปนุ"^๒ สงฺเขปโต นามรูปิ ววฺฏฺสเปติ.

๖๖๘. พระโยคาวจรอีกผู้หนึ่ง กำหนด
ถือเอารูปในอัทภานี้โดยย่อสั้นและ อย่างนี้
ว่า "รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็มหาภูตรูป ๔
และรูปอาศัยมหาภูตรูป ๔ ทั้งหมดเป็นรูป"
เช่นเดียวกัน กำหนดถือเอาภายตนะ และ
ส่วนหนึ่งแห่งธมฺมายตนะว่า เป็นนาม แล้ว
ย่อมกำหนดแยกนามรูปโดยสังเขปว่า "นาม
นี้ด้วย รูปนี้ด้วย ตามประการตั้งกล่าวมานี้,
นี้เรียกว่านามรูป" ดังนี้.

๖๖๙. สเจ ปนสฺส เตน เตน มุเขน
รูปิ ปริกฺกเหตุวา อรูปิ ปริกฺกเหตุโต
สุขุมตฺตตา อรูปิ น อฺปฏฺสชาติ, เตน
ธฺรณิกฺเขปํ อกฺตฺวา รูปเมว ปุณฺปนุ

๖๖๙. แต่ถ้าหากว่า เมื่อพระโยคาวจร
นี้กำหนดถือเอารูปโดยมุขสั้น ๆ แล้ว จะ
กำหนดถือเอานาม นามไม่ปรากฏเพราะเป็น
ธรรมชาติละเอียด, อันเธออย่าได้ทอดทิ้ง

^๑ ส. สพฺพนฺตํ, ม. สพฺพ.

^๒ อภิธมฺมตฺตสงฺคห. ๓๗, ม. ม. ๑๒/๔๑๑,

อง. เอกาทสก. ๒๔/๓๘๑.

คุณวดี ไกรทองสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมมุติศัพท์ มนสิกาศัพท์ ปริศนาศัพท์ ฐานะ ฟังพิจารณา ฟังมนสิการ ฟังกำหนด
 วฏฐเปตศัพท์. ยถา ยถา หิสฺส รูป ถือเอา ฟังกำหนดแยกภูม้นั้นแหละไปเรื่อย ๆ.
 สุวิกฺขาลิตํ โทติ นิชฺชฏํ สุปริสุทฺธํ, ตถา หมายความว่า รูป เป็นอันสะอาคคิ ไม่ยุ่งเหยิง
 ตถา ตถารมฺมณา อรูปธมฺมณา สยเมว บริสุทฺธิคฺคิแก่พระโยคาวจรนั้ได้ โดยประการ
 ปากฏา โทนฺติ. ใด ๆ, นามธรรมทั้งหลายซึ่งมีภูม้นั้นเป็น
 อารมณฺณิจะเป็อันปรากฏเองที่เดียว โดย
 ประการนั้น ๆ.

ยถา ทิ จกฺขุมโต ปุริสสุส อปริสุทฺธเช
 อาทาเส มุขนิมิตฺตํ โอลิเกนฺตสุส นิมิตฺตํ เหมือนอย่างว่า เมื่อบุรุษผู้มีนัยน์ตาคิ
 น ปณฺณายติ, โส "นิมิตฺตํ น ปณฺณายติ" ติ แลดูเงาหน้าในกระจกอันไม่สะอาค เงาย่อม
 น อาทาสํ จตฺเทติ, อถ โช นํ บุนฺบุนํ ไม่ปรากฏ, เขา ย่อมไม่ทิ้งขว้างกระจก
 ปริมชฺชติ. ตสุส วิสุทฺธเช^๑ อาทาเส นิมิตฺตํ ด้วยคิดว่า "เงาไม่ปรากฏ", แต่ทว่าจะ
 สยเมว ปากฏํ โทติ. ยถา จ เกลตฺตติโก เช็ดถูกระจกนั้นไปซ้ำ ๆ ซาก ๆ. เมื่อ
 คิลปิฏฺจํ โทณฺยํ อากีริตฺวา^๒ อุกฺกน เกลตฺตสะอาคแล้ว เงาของเขาจักจะปรากฏ
 ปริบุโผสิตฺวา เอกวารํ เทววารํ ปิพนมฺมตฺเตน เองที่เดียว ฉนฺใด. (และ) เหมือนอย่าง
 เกล อนิกฺขมฺนฺเต น คิลปิฏฺจํ จตฺเทติ, ว่า คนผู้ต้องการน้ำมันงา เกลี้ยแบ็งกลงใน
 อถ โช นํ บุนฺบุนํ อุกฺกนฺเตน ปริบุโผสิตฺวา ออกมา โดยเพียงแต่กดบีบ ครั่งสองครั้ง

^๑ ฉ. ปริสุทฺธเช.

^๒ ฉ. อากีริตฺวา.

คุณวดี ไกรทองสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มทฺเตควา ปิเพติ. ตสฺเสว กโรโต เขาจะไม่ทิ้งแฉ่งงาเสีย, แต่ทว่าจะใช้
 วิบุปฺสนนฺมปี^๑ คิลเตลํ นิภขมฺติ. ยถา วา น้ำร้อนพรหม ขยำบับแฉ่งงานั้นไปเรื่อย ๆ.
 ปน อุทกํ ปสาเทคฺคาโม กตกฺกุสฺสี คเหตฺวา เมื่อเขาทำไปอย่างนี้ น้ำมันงาใสแจ้วก็จะ
 อนฺโตมฺเฏ หตฺถํ โอตฺตาเรตฺวา เอกเทวฺวาเร เยี่ยมออกมาจันใด. อีกอย่างหนึ่ง เหมือน-
 มฺสํสนมฺคฺเตน อุทเก อวิบุปฺสีทฺนฺเต น อย่างว่า คนผู้ต้องการจะทำน้ำให้ใส
 กตกฺกุสฺสี ฉตฺเตติ, อตฺโข นํ ปุณฺปุณฺนํ มฺสฺติ. หยิบไม้คุดมกา หย่อนมือลงไปในหม้อน้ำ เมื่อ
 ตสฺเสว กโรนฺตสฺส กลลภทฺทมํ สนฺนีสีทฺติ. น้ำยังไม่ใสแจ้ว โดยเพียงแต่ถู(ไม้คุดมกา
 อุทกํ อจฺฉํ โหติ วิบุปฺสนนฺ, เอวเมว เข้ากับผิวหม้อด้านใน) ครึงสองครึง เขาก็
 เตน ภิภฺขนา ฐฺรณิกฺเขปํ อกฺตฺวา รูปเมว จะไม่ทิ้งไม้คุดมกาเสีย, แต่ทว่าจะถูไม้ค
 ปุณฺปุณฺนํ สมนฺนีสิตฺพํ มนฺนีสีกาตฺพํ ปรีกฺคฺเตตฺพํ ุดมกา
 ววฺภูสฺเปตฺพํ. นั้นไปเรื่อย ๆ. เมื่อเขาทำไป
 อย่างนี้ ชุ่นตะกอนจะสงบนิ่งไป. น้ำก็ย่อม
 เป็นน้ำสะอาด ใสแจ้ว จันใด, ภิกษุนั้นก็อย่า
 ทอดทิ้งธุระ ฟังพิจารณา ฟังมนสิการ ฟัง
 กำหนดถือเอา ฟังกำหนดแยกอุปนิสัยนั้นแหละ
 ไปเรื่อย ๆ จันนั้นเหมือนกัน.

ยถา ยถา หิสฺส รูปํ สุวิกฺขาลิตํ โหติ ะจริงอยู่ รูปจะเป็นอันสะอาดคือ ไม่
 นิชฺชฏฺฐํ สุปรีสุทฺธํ, ตถา ตถา ตปฺปจฺฉนฺนิกา ยุ่งเหยิง บริสุทฺธิตี แก่พระโยคาวจรนี้ โดย

^๑ ฉ. วิบุปฺสนนฺ.

คุณวดี ไกรทองสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กิเลส^๑ สนฺนิสีทฺติ, กทฺทมฺปริ อุกฺกํ วิย
จิตฺตํ ปสนฺนํ โทติ. ตทฺทรมฺมณา อรุปรมฺมา
สยเมว ปากฺกา โทติ. เอวํ อณฺเฑหิ
อุจฺจุจฺโรคณฺทมิจฺจาทีหิ อุปมาหิ อยมตฺโถ
ปกาสฺเตตฺโพ.

ประการใด ๆ กิเลสทั้งหลาย^๑ เป็นข้าศึก
ของญาณนั้น ก็จะสงบนิ่งไป, จิตก็จะเป็นอัน
ผ่องใส เหมือนน้ำเหนือช้อนตะกอนโดย
ประการนั้น ๆ. นามธรรมทั้งหลายซึ่งมีรูปนั้น
เป็นอารมณ์ ก็ย่อมปรากฏเองที่เดียว. บัณฑิต
พึงประกาศความซื่อ^๑ แม้โดยอุปมาอื่น ๆ
ทั้งหลายมีอ้อย โจร โค นมเปรี้ยว ปลา
เป็นต้น.

อรุปรมฺมานํ อุปฺภูจฺานาการกถา

กล่าวด้วยอาการปรากฏแห่งอรุปรธรรม

๖๗๐. เอวํ สุวิสุทฺฐรูปฺปริกฺกหสฺส
ปนสฺส อรุปรมฺมา ตีหิ อากาเรหิ อุปฺภูจฺหนฺติ
ผลฺสวเสณ วา เวทฺनावเสณ วา
วิญฺญาณวเสณ วา. กถํ ? เอกสฺส ตาว
"ปจฺวีธาตุ กกฺขผลฺกฺขณา"ติอาทีนา นเยน
ธาตุโย ปริกฺกณฺหนฺตสฺส ปจฺมาภินิปาโต

๖๗๐. ก็สำหรับพระโยคาวจรผู้กำหนด
ถือเอารูปวิสุทธิแล้วอย่างนี้^๑ นามธรรม
ทั้งหลายย่อมปรากฏโดยอาการ ๓ คือ โดย
เนื่องกับผัสสะอย่างหนึ่ง โดยเนื่องกับเวทนา
อย่างหนึ่ง โดยเนื่องกับวิญญูณอย่างหนึ่ง.
คืออย่างไร ? ก็ว่า ก่อนอื่น เมื่อพระ-

^๑ ฉ. ตปฺปจฺจนิกฺกิ เลสสา.

คุณวิภาวสิย วัฒนา และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทฺธมฺรคค ป.ท. ๖-๒

ผลโส, คัมภพฤตฺตา เวทนา เวทนาภูชฺโช,
 สญฺญา สญฺญาภูชฺโช, สหฺธิ ผลฺเสณ เจตนา
 สงฺขารภูชฺโช, จิตฺตํ วิญฺญาณภูชฺโชติ
 อูปฺภุจฺจติ. ตถา "เกเส ปจฺจวธาตุ
 กกุขฬกฺขณา ฯเปฯ อสฺสาสปสฺสาเส
 ปจฺจวธาตุ กกุขฬกฺขณา"ติ ปจฺจมาภินิปาโต
 ผลโส, คัมภพฤตฺตา เวทนา เวทนาภูชฺโช
 ฯเปฯ จิตฺตํ วิญฺญาณภูชฺโชติ อูปฺภุจฺจติ.
 เอวํ อรูปธมฺมา ผลฺสวเสณ อูปฺภุจฺจหนฺติ.

โยคาวจรรูปหนึ่ง กำหนดถือเอาธาตุทั้งหลาย
 โดยนัยว่า "ปฐวีธาตุ ได้แก่ธรรมชาติที่มี
 ความแข็งกระด้างเป็นลักษณะ" ดังนี้ เป็นต้น
 อยู่ ผัสสะซึ่งเป็นสภาวะที่บ่ายหน้าตกไปใน
 อารมณ์ที่แรก ย่อมปรากฏ, เวทนาอันสัมผัส
 กับผัสสะนั้น ย่อมปรากฏว่าเป็นเวทนาชั้น,
 สัญญาย่อมปรากฏว่าเป็นสัญญาชั้น, เจตนา
 พร้อมทั้งผัสสะ ย่อมปรากฏว่าเป็นสังขาร-
 ชั้น, จิตย่อมปรากฏว่าเป็นวิญญาณชั้น.
 อย่างนั้นเหมือนกัน เมื่อกำหนดถือเอาธาตุ
 ทั้งหลายโดยนัยว่า "ในเส้นผม ปฐวีธาตุ
 ได้แก่ ธรรมชาติที่มีความแข็งกระด้างเป็น
 ลักษณะ ฯลฯ ในลมหายใจเข้าและลมหายใจ
 ออก ปฐวีธาตุได้แก่ธรรมชาติที่มีความแข็ง-
 กระด้างเป็นลักษณะ" ดังนี้อยู่ ผัสสะซึ่งเป็น
 สภาวะที่บ่ายหน้าตกไปในอารมณ์ที่แรก ย่อม
 ปรากฏ, เวทนาอันสัมผัสกับผัสสะนั้น ย่อม
 ปรากฏว่าเป็นเวทนาชั้น, ฯลฯ จิต ย่อม
 ปรากฏว่าเป็นวิญญาณชั้น. นามธรรม

คุณวิภาวัลย์ วัฒนา และครอบครัว

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทั้งหลายย่อมปรากฏโดยเนื่องกับผัสสะ ตาม
ประการดังกล่าวมานี้.

เอกสฺส "ปฐวีธาตุ กกุขฬลกุขณา"ติ
ตสฺส รसानุกวนกเวทนา^๑ เวทนา กุขฺนุโธ,
ตํสมฺปยุตฺตา สญฺญา สญฺญา กุขฺนุโธ,
ตํสมฺปยุตฺโต ผสฺโส จ เจตนา
สงฺขาร กุขฺนุโธ, ตํสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ
วิญฺญาณ กุขฺนุโธติ อุกฺกุจฺจติ. ตถา "เกเส
ปฐวีธาตุ กกุขฬลกุขณา ฯ เปฯ อสฺสาสปสฺสาเส
ปฐวีธาตุ กกุขฬลกุขณา"ติ ตสฺส รसानุกวนก-
เวทนา^๑ เวทนา กุขฺนุโธ ฯ เปฯ ตํสมฺปยุตฺตํ
จิตฺตํ วิญฺญาณ กุขฺนุโธติ อุกฺกุจฺจติ. เอว
เวทनावเสน อรูปธมฺมา อุกฺกุจฺจหนฺติ.

เมื่อพระโยคาวจรผู้หนึ่ง กำหนดถือเอา
ธาตุทั้งหลาย โดยนัยว่า "ปฐวีธาตุ ได้แก่
ธรรมชาติที่มีความแข็งกระด้าง" ดังนี้เป็นต้น
อยู่ เวทนาที่เสวยรสของสภาวะนั้น ย่อม
ปรากฏว่าเป็นเวทนาขันธ, สัญญาอันสัมปยุต
กับเวทนานั้น ย่อมปรากฏว่าเป็นสัญญาขันธ,
ผัสสะและเจตนาอันสัมปยุตกับเวทนานั้น ย่อม
ปรากฏว่าเป็นสังขารขันธ, จิตอันสัมปยุตกับ
เวทนานั้น ย่อมปรากฏว่าเป็นวิญญานขันธ.
อย่างนั้นเหมือนกัน เมื่อกำหนดถือเอาธาตุ
ทั้งหลายโดยนัยว่า "ในเส้นผม ปฐวีธาตุ
ได้แก่ ธรรมชาติที่มีความแข็งกระด้างเป็น
ลักษณะ ฯลฯ ในลมหายใจเข้าและลม-
หายใจออก ปฐวีธาตุ ได้แก่ ธรรมชาติที่มี
ความแข็งกระด้างเป็นลักษณะ" ดังนี้อยู่

^๑ ฉ. ตทารมมณฺรसानุ...

คุณวิภาวลัย วัฒนา และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา

วิสุทธิมรรค บ.พ. ๖-๒

เวทนาที่เสวยรสของสภาวะนั้น ย่อมปรากฏ
ว่าเป็นเวทนาชั้น ๓ ฯลฯ จิตอันสัมปยุตกับ
เวทนานั้น ย่อมปรากฏว่าเป็นวิญญาณชั้น
นามธรรมทั้งหลาย ย่อมปรากฏโดยเนื่องกับ
เวทนา ตามประการดังกล่าวมานี้.

อปรสฺส "ปฐวีธาตุ กกุขฬกุกฺขณา"ติ
อารมฺมณฺณปฏิวิชานนํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺุขฺนุโธ,
ตํสมฺปยุตฺตา เวทนา เวทนา กุขฺนุโธ, สณฺญา
สณฺญา กุขฺนุโธ, ผสฺโส จ เจตนา จ
สงฺขาร กุขฺนุโธติ อุပ္ภุจาทิ. ตถา "เกเส
ปฐวีธาตุ กกุขฬกุกฺขณา"^๑ ฯ เปฯ อสฺสสาส-
ปสฺสาเส ปฐวีธาตุ กกุขฬกุกฺขณา"ติ
อารมฺมณฺณปฏิวิชานนํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺุขฺนุโธ,
ตํสมฺปยุตฺตา เวทนา เวทนา กุขฺนุโธ,
สณฺญา สณฺญา กุขฺนุโธ, ผสฺโส จ เจตนา
จ สงฺขาร กุขฺนุโธติ อุပ္ภุจาทิ. เอว
วิญฺญาณวเสณ อรูปธมฺมา อุပ္ภุจหนฺติ.

เมื่อพระโยคาวจรอีกผู้หนึ่ง กำหนด
ถือเอาธาตุทั้งหลาย โดยนัยว่า "ปฐวีธาตุ
ได้แก่ ธรรมชาติที่มีความแข็งกระด้างเป็น
ลักษณะ" ดังนี้ เป็นต้นอยู่ วิญญาณที่มีการ
รู้เฉพาะอารมณ์ ย่อมปรากฏว่าเป็นวิญญาณ-
ชั้น ๓, เวทนาอันสัมปยุตกับวิญญาณชั้น
๓ ปรากฏว่าเป็นเวทนาชั้น ๓, สัญญา ย่อม
ปรากฏว่าเป็นสัญญาชั้น ๓, ผัสสะ และ เจตนา
ย่อมปรากฏว่าเป็นสังขารชั้น ๓. อย่างนั้น
เหมือนกัน เมื่อกำหนดถือเอาธาตุทั้งหลาย
โดยนัยว่า "ในเส้นผม ปฐวีธาตุได้แก่
ธรรมชาติที่มีความแข็งกระด้าง เป็นลักษณะ
๓ ฯลฯ ในลมหายใจเข้าและลมหายใจออก

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๑/๓๔๔.

ปฐวีธาตุ ได้แก่ธรรมชาติที่มีความแข็ง-
 กระจ่างเป็นลักษณะ" ดังนี้อยู่ วิญญาณที่มี
 การรู้เฉพาะอารมณ์ ย่อมปรากฏว่าเป็น
 วิญญาณชั้นธ, เวทนาอันสัมปยุตกับวิญญาณนั้น
 ย่อมปรากฏว่าเป็นเวทนาชั้นธ, สัญญา ย่อม
 ปรากฏว่าเป็นสัญญาชั้นธ, ผัสสะและเจตนา
 ย่อมปรากฏว่าเป็นสังขารชั้นธ. นามธรรม
 ทั้งหลายย่อมปรากฏโดยเนื่องกับวิญญาณ ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้.

เอเตเนว อูปาเยน "กมฺมสมฺภูจฺจาเน
 เกเส ปฐวีธาตุ กกุขฬลฺกฺขณา"ติอาทินา
 นเยน^๑ ทฺวาจตุตาฬีสาย ธาตุโกฏฐาเสสุ
 จตฺตุนฺนิ จตฺตุนฺนิ ธาตุนฺนิ วเสน เสเสสุ จ
 จกฺขุธาตฺตาฬีสู รูปปริกฺคหฺมุขेषฺสุ สฬฺพิ
 นยเกทํ อนุคนฺตฺวา โยชนา กาทพฺพา.

พึงทำการประกอบความ คล้อยตาม
 ประเภทแห่งนัยทั้งหมด ในโกฏฐาสแห่ง
 ธาตุ ๔๒ โกฏฐาส โดยนัยว่า "ในเส้นผม
 อันมีกรรมเป็นสมุฏฐาน ปฐวีธาตุ ได้แก่
 ธรรมชาติที่มีความแข็งกระจ่าง เป็นลักษณะ"
 ดังนี้เป็นต้น และในธาตุที่เหลือมีจักขุธาตุ
 เป็นต้น อันเป็นมุขแห่งการกำหนดถือเอารูป
 ด้วยอำนาจแห่งธาตุอย่างละ ๔ โดยอุบายนี้
 นั้นเทียว.

^๑ ม. นเยน วา เกสาทโย.

คุณเขียน-คุณภักศนา เค็งอำนวย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๗๑. ยสฺมา จ เอวํ สุวิสุตฺตรูป-
 ปริกฺกหสฺสเสว ตสฺส อรูปธมฺมา คีหากาเรหิ
 ปากฺกา โหนฺติ. ตสฺมา สุวิสุตฺตรูป-
 ปริกฺกเทเนว อรูปปริกฺกหาย โยโค
 กาทพฺโพ, น อิตเรน. สเจ หิ เอกสฺมิ
 วา รูปธมฺเม อปฺภูจฺเจเต ทฺวีสฺสุ วา รูปํ ปหาย
 อรูปปริกฺกหํ อารภติ กมฺมกฺุจฺจานโตปิ
 ปรีหายติ, ปจฺจวีกสิณฺณาวนาเย^๑ วุตฺตปฺปการา
 ปพฺพเตยฺยยา คาวิ วีย. สุวิสุตฺตรูปปริกฺกห-
 วเสน^๒ ปน อรูปปริกฺกหาย โยคํ กโรโต
 กมฺมกฺุจฺจานํ วุฑฺฒิ วิรุฬฺหิ เวปุลฺลํ ปาปฺมชาติ.

๖๗๑. แต่เพราะเหตุที่นามธรรมทั้ง-
 หลาย จะเป็นอันปรากฏโดยอาการ ๓ ได้
 ก็เฉพาะสำหรับพระโยคาวจรผู้กำหนดถือเอา
 รูปหมดจดดีแล้วอย่างนี้เท่านั้น. ฉะนั้น
 พระโยคาวจรจะพึงทำความพยายาม เพื่อ
 การกำหนดถือเอานามได้ ก็โดยการกำหนด
 ถือเอารูปหมดจดดีแล้วเท่านั้น, ไม่ใช่โดย
 ประการนอกนี้. ก็ถ้าหากว่าเมื่อรูปธรรม
 อย่างหนึ่ง หรือสองอย่างปรากฏแล้ว เธอ
 ละทิ้งรูป บรรารภการกำหนดคนาม เธอก็ยอม
 เสื่อมแม้จากกรรมฐานได้, คุณแม่โคที่
 พลาดตกจากภูเขาอันมีประการคั่งข้าพเจ้าได้
 กล่าวแล้ว ในการเจริญปฐวีกสิณฉะนั้น. แต่
 เมื่อกระทำความพยายาม เพื่อกำหนดถือเอา
 นาม ด้วยสามารถแห่งการกำหนดถือเอารูป
 ได้หมดจดดีแล้ว กรรมฐานก็จะถึงซึ่ง
 ความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์.

^๑ วิสุทธิมกฺค. ๑/๑๔๘.

^๒ ฉ. ...ปริกฺกหสฺส.

โส เอวํ ผัสสาทํ วเสน อปฺภูจฺเจเต
 จตฺตารโ อรูปิโน ฆนฺเต นามนฺติ, เตสํ
 อารมฺมณฺญทานิ จตฺตาริ มหาญฺทานิ จตฺนํ
 จ มหาญฺทานํ อฺปาทายรูปํ รูปนฺติ ววฺฏฺจเปติ.
 อิติ อฏฺจาสธาตุโย ทฺวาทสายตนาณิ
 ปณฺจกฺขนฺธาติ สพฺเพปิ เตญฺมิเก ฐมฺเม
 ฆกฺเคน สมฺภุคํ วิวรมาโน วิย ยมกตาลกนฺทํ^๑
 ผาลยมาโน วิย จ นามณฺจ. รูปณฺจติ
 เทวธา ววฺฏฺจเปติ. นามรูปมตฺตโต อฺทฺธํ
 อณฺโณ สตฺโต वा ปุคฺคโล वा เทโว वा
 พรหฺมา वा นตฺถิติ นิฏฺฐํ กจฺจติ.

พระโยคาวจรนั้น ย่อมกำหนดแยก
 นามชั้น ๔ ที่ปรากฏโดยเนื่องกับผัสสะ
 เป็นต้นอย่างนี้ว่า เป็นนาม, ย่อมกำหนด
 แยกมหาภูตรูป ๔ และรูปอันอาศัยมหาภูตรูป ๔
 อันเป็นอารมณ์ของนามชั้น ๔ เหล่านั้นว่า
 เป็นรูป. พระโยคาวจร กำหนดแยกธรรม
 ทั้งหลายอันเป็นไปในภูมิ ๓ แม้ทั้งหมด คือ
 ธาตุ ๑๘ आयตนะ ๑๒ ชั้น ๕ ออกเป็น
 ๒ ส่วนคือนามและรูป เหมือนใช้พระขรรค์
 ฆัดฝาดลับ และเหมือนผ่าเหง้าตาลก้อยอย่าง
 นี้. ก็ย่อมถึงความตัดสินใจได้ว่า สัตว์ที่ดี
 บุคคลที่ดี เทวดาก็ดี พรหมก็ดี ที่เป็นอื่น
 นอกเหนือไปจากสักว่านามรูป หามิมี.

สมุพฺพหุลสฺสุตฺตนฺตสํสนฺทนา

การเทียบเคียงความกับพระสูตรหลายสูตร

๖๗๒. โส เอวํ ยถาวสฺสรสโต
 นามรูปํ ววฺฏฺจเปตฺวา สฺสฺสฺจฺจฺจํ "สฺตฺโต

๖๗๒. พระโยคาวจรนั้น กรณกำหนด
 แยกนามรูป โดยสภาวะของตนตามความ

^๑ ส. ยมกตาลกฺขนฺธ.

บุคคลโล^๑ติ อิมิสฺสา โลกสมณณาย เป็นจริงอย่างนี้แล้ว ก็ย่อมกำหนดเทียบเคียง
 ปทานุตถาย สตฺตสมฺโมหสฺส สมตฺติกฺกมุตถาย ความข้อนี้ว่า "นี้เป็นเพียงนามและรูปเท่า-
 อสมฺโมหฺมมฺมิมฺม จิตฺตํ จปนุตถาย สมฺพหฺล- นั้น, สัตว์ไม่มี, บุคคลไม่มี" ด้วยอำนาจแห่ง
 สุตฺตตนฺตวเสณ "นามรูปมตฺตเมวิทฺ, น พระสูตรหลายสูตร เพื่อประโยชน์แก่การละ
 สตฺโต, น บุคคลโล อตฺถิ^๒ติ เอตมตฺถํ สมัญญาของชาวโลกที่ว่า "สัตว์ บุคคล" นี้
 สํสนฺเตตฺวา ววฏฺฐเปติ. วุตฺตถเอตฺถ : เพื่อประโยชน์แก่การก้าวล่วงความลุ่มหลงว่า
 เป็นสัตว์ เพื่อประโยชน์แก่การตั้งจิตไว้ในภูมิ
 แห่งความไม่ลุ่มหลง ได้เป็นอย่างดียิ่ง.
 ข้อนี้สมจริงดังที่พระวชิราภิกษุณีกล่าวไว้ว่า :

"ยถา ทิ^๑ องฺกสมฺมารา
 โหติ สทฺโท รโถ อิติ
 เอวฺ ฆนฺเชสุ สนฺเตสุ
 โหติ สตฺโตติ สมฺมตฺติ^๒"

"เหมือนอย่างว่า เพราะองค์
 เครื่องประกอบ ศัพท์ว่า รถ จึง
 มีได้ ฉันทิ เมื่อขั้นทั้งหลายมีอยู่
 สมมติว่าสัตว์ จึงมีได้ ฉันทัน" ดังนี้.

อปรมฺปิ วุตฺตํ "เสยฺยถาปิ อาวฺโส ท่านพระสารีบุตร เถระยังกล่าวไว้ แม้
 กฏฺจณฺจ ปฏฺิจฺจ วลฺลิจฺจ ปฏฺิจฺจ มตฺตฺติกฺกณฺจ อีกสูตรหนึ่งว่า "คุณของท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
 ปฏฺิจฺจ ทินฺณจ ปฏฺิจฺจ อากาโส ปรีวาริโต เหมือนอย่างว่า อากาศอาศัยไม้ อาศัย
 อคารนฺเตวว สงฺขํ กจฺจติ, เอวฺเมว โข เถาวฺลยฺ อาศัยดิน และอาศัยหญ้า ล้อมรอบ

^๑ ฉ. ยถาปิ.
^๒ ส. ส. ๑๕/๑๘๘.

คุณเขียน-คุณภักศนา เค็งอำนวยการ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อาวุโส อฏฺฐิจฺฉ ปรุฏฺฐิจฺฉ นุหฺหารุณฺจ ปรุฏฺฐิจฺฉ จึงถึงความนับว่าเรื้อนเทียว ฉันไต, กุกร
 มัสณฺจ ปรุฏฺฐิจฺฉ จมฺมณฺจ ปรุฏฺฐิจฺฉ อากาโส ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อากาส อาศัยกระคูก
 ปริวาริโต รูปนุเตวว สงฺขิ กจฺฉติ^๑ อาศัยเอั้น อาศัยเน้อ และอาศัยหนังห่อหุ้ม
 จึงถึงซึ่งความนับว่ารูป(กาย)ฉันนั้นเหมือนกัน
 เทียว" ดังนี้.

อปรมฺปิ วุคฺคํ :

พระวชิราภิกษุณียังกล่าวไว้ แม้อีก
 สูตรหนึ่งว่า :

"ทุกฺขเมว ทิ สมฺโภติ
 ทุกฺขิ ทิฏฺฐติ เวติ จ
 นาณณฺตร ทุกฺขา สมฺโภติ
 นาณณฺตร ทุกฺขา นิรุชฺฉติ^๒"

"จริงอยู่ ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์
 เท่านั้นตั้งอยู่และดับไป นอกจากทุกข์
 ทว่ามีอะไรเกิดขึ้นไม่ นอกจากทุกข์
 ทว่ามีอะไรดับไปไม่" ดังนี้.

อุปมาหิ นามรูปวิภาวนา

การอธิบายนามรูป โดยอุปมาหลายอย่าง

๖๑๓. เอวํ อเนกสฺสเทหิ สุตฺตฺนุเตหิ
 นามรูปเมว ทิปิคํ, น สตุโต น ปุคฺคโล.

๖๑๓. พระสูตรหลายร้อยสูตร ได้
 แสดงแล้วว่ามีแต่นามรูปเท่านั้น, มิได้แสดง

^๑ ม. ม. ๑๒/๓๕๘.

^๒ ส. ส. ๑๕/๑๘๘.

คสมฺมา ยถา อุกฺขจกฺกปณฺชเรอึสาทีสุ
 อุกฺกสมฺภาเรสุ เอเกนาภาเรน สณฺจิตฺสุ
รโถติ โวหารมตฺตํ โหติ, ปรมตฺตโต
 เอเกกฺสุมึ อญฺเญ อุปรักฺขิยมาเน รโถ
 นาม นตฺถิ. ยถา จ กฺกุจฺจาทีสุ เกหสมฺภาเรสุ
 เอเกนาภาเรน อากาสึ ปรีวาเรตฺวา
 จิตฺสุ เกหนฺติ โวหารมตฺตํ โหติ, ปรมตฺตโต
 เกหํ นาม นตฺถิ. ยถา จ อญฺคฺลิตฺตํ กฺกุจฺจาทีสุ
 เอเกนาภาเรน จิตฺสุ มฺภูจฺจติ โวหารมตฺตํ
 โหติ. โทณิตฺตฺตฺวาทีสุ วิณฺาติ, หตฺถิตฺตฺตฺวาทีสุ
เสนฺาติ, ปาการเกหโคปุราทีสุ นกรฺนติ,
 ขนฺธสาขापลาสาทีสุ เอเกนาภาเรน จิตฺสุ
รฺกฺโขติ โวหารมตฺตํ โหติ, ปรมตฺตโต
 เอเกกฺสุมึ อวยเว อุปรักฺขิยมาเน
 รฺกฺโข นาม นตฺถิ. เอวเมว
 ปณฺจสฺส อฺปาทานกฺขนฺธเสสุ สติ สฺตฺโต
ปุกฺกโลติ โวหารมตฺตํ โหติ, ปรมตฺตโต
 เอเกกฺสุมึ ธมฺเม อุปรักฺขิยมาเน "อสุเมตี
วา อหฺนติ วา"ติ คาหสฺส วตฺถุญฺโต สฺตฺโต
 นาม นตฺถิ. ปรมตฺตโต ปน นามรฺูปมตฺตเมว

ว่ามีสัตว์ มิได้แสดงว่ามีบุคคล ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้. เพราะฉะนั้น (จึงเปรียบ-
 เหมือนว่า) เมื่อองค์เครื่องประกอบทั้งหลาย
 มี เพลา ล้อ ประทุน งอน เป็นต้นตั้งอยู่โดย
 อากาศหนึ่ง สักแต่โวหารว่ารถ เท่านั้นมีอยู่,
 เมื่อบุคคลตรวจสอบองค์แต่ละองค์ไป ชื่อว่า
 รถ หามีอยู่โดยปรมาตถิไม่ ฉันใด. อนึ่ง
 (เปรียบเทียบเหมือนว่า) เมื่อเครื่องประกอบเรือน
 มีไม้เป็นต้น ตั้งล้อมอากาศไว้โดยอากาศหนึ่ง
 อยู่ สักแต่โวหารว่า เรือน เท่านั้นมีอยู่,
 ชื่อว่าเรือน หามีอยู่โดยปรมาตถิไม่ ฉันใด :
 อนึ่ง (เปรียบเทียบเหมือนว่า) เมื่อนิ้วทั้งหลายมีนิ้ว
 หัวแม่มือเป็นต้น ตั้งอยู่โดยอากาศหนึ่ง
 สักแต่โวหารว่า กำปั้น เท่านั้นมีอยู่, ชื่อว่า
 กำปั้น หามีอยู่โดยปรมาตถิไม่ ฉันใด. อนึ่ง
 (เปรียบเทียบเหมือนว่า) เมื่อเครื่องประกอบพิณ
 ทั้งหลายมีรางพิณเป็นต้น ตั้งอยู่โดยอากาศ
 หนึ่ง สักแต่โวหารว่า พิณ เท่านั้นมีอยู่,
 ชื่อว่า พิณ หามีอยู่โดยปรมาตถิไม่ ฉันใด,
 อนึ่ง (เปรียบเทียบเหมือนว่า) เมื่อองค์แห่งกองทัพ

คุณเขียน-คุณภักศนา เคิ่งอำนวย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อดีต. เอวี่ ปัสโต หิสส หสสนี่ มีพลข้าง พลมาเป็นต้น ตั้งอยู่โดยอาการหนึ่ง
ยถาภูตหสสนี่ นาม โทติ. สักแต่โวหารว่า กองทัพ เท่านั้นมียู่, ชื่อว่า
 กองทัพ ห้ามมียู่โดยปรมัตถ์ไม่ ฉันใด. อนึ่ง
 (เปรียบเหมือนว่า) เมื่องค์ประกอบเมือง
 มีกำแพง เรือน ชุมประตู่เป็นต้น ตั้งอยู่โดย
 อาการหนึ่ง สักแต่โวหารว่า เมือง เท่านั้น
 มียู่, ชื่อว่า เมือง ห้ามมียู่โดยปรมัตถ์ไม่
 ฉันใด. อนึ่ง(เปรียบเหมือนว่า) เมื่องค์
 ประกอบต้นไม้มีลำต้น กิ่ง ใบ เป็นต้น ตั้งอยู่
 โดยอาการหนึ่ง, สักแต่โวหารว่า ต้นไม้
 เท่านั้นมียู่, เมื่อบุคคลตรวจสอบส่วนย่อย
 แต่ละส่วนไป ชื่อว่าต้นไม้ห้ามมียู่โดยปรมัตถ์
 ไม่ ฉันใด. เมื่ออุปาทานชั้น ๕ มียู่ สักแต่
 โวหารว่า สัตว์ บุคคล เท่านั้นมียู่, เมื่อ
 ตรวจสอบธรรมแต่ละอย่างไป ชื่อว่า สัตว์
 อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่า "เราเป็น"
 หรือว่า "เรามี" ดังนี้ ห้ามมียู่โดยปรมัตถ์ไม่
 ฉันนั้นเหมือนกัน. ทว่า สักแต่ว่านามรูป
 เท่านั้น ย่อมมียู่โดยปรมัตถ์แล. ก็ความเห็น
 ของพระโยคาวจรผู้^๕ ผู้เห็นอยู่ตามประการ

คุณเขียน-คุณภักศนา เต็งอำนวย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตั้งกล่าวมานี้ ชื่อว่า เป็นยถาภูตญาณ-
ทัสสนะ (ความเห็นคือความรู้ตามความ
เป็นจริง).

๖๗๔. โย ปเนตฺติ ยถาภูตทัสสนํ ปหาย
"สคฺโต อตฺถิ"ติ กณฺหาติ. โส ตสฺส วินาสํ
อนุชาเนยฺย อวินาสํ วา. อวินาสํ
อนุชานนฺโต สสฺส เต ปตฺติ. วินาสํ
อนุชานนฺโต อจฺเจเต ปตฺติ. กสฺมา ?
ชีรณฺวสฺส ทฺธิโน วีย ตทณฺวสฺส อณฺณสฺส
อภาวโต. โส "สสฺสโต สคฺโต"ติ กณฺหนฺโต
โอสฺยติ นาม. "อจฺจชฺชติ"ติ กณฺหนฺโต
อติธาวติ นาม. เตนาห ภควา :

"ทฺวีหิ ภิกฺขเว ญฺุจฺจิตเตหิ
ปริยฺญูจฺจิตา เทวมณฺุสฺสา โอสฺยนฺฺติ
เอเก อติธาวนฺฺติ เอเก จกฺขมณฺฺโต
จ ปสฺสนฺฺติ.

๖๗๕. ส่วนว่า บุคคลใดละยถาภูตญาณ-
ทัสสนะนี้เสีย ไปยึดถือว่า "สัตว์มีอยู่".
บุคคลนั้น พึงยอมรับความพินาศ หรือความ
ไม่พินาศแห่งสัตว์นั้น. เมื่อยอมรับความไม่
พินาศ ก็ย่อมตกไปในฝ่ายสัสสตะ (ยั่งยืน).
เมื่อยอมรับความพินาศ ก็ย่อมตกไปในฝ่าย
อจฺเจตะ (ขาดสูญ). เพราะเหตุไร ?
เพราะสิ่งอื่นที่ติดตามสิ่งนั้นไป เหมือนนมส้ม
ที่ติดตามนมสดไป ไม่มี. เขา เมื่อยึดถือว่า
"สัตว์เที่ยง" ก็ชื่อว่าล่าหลังอยู่. เมื่อยึดถือ
ว่า "ขาดสูญ" ก็ชื่อว่าแล่นเลยไป. เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า :

"อฺุกรภิกฺขุทั้งหลาย เทวคา
และมนุษย์ทั้งหลายถูกทิสฺฐิ ๒ อย่าง
กลุ่มรวมแล้ว พวกหนึ่งล่าหลังอยู่ พวก-
หนึ่งแล่นเลยไป ส่วนพวกที่มีจักขุยอม
มองเห็น.

คุณเขียน-คุณภักศนา เต็งอำนวย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กณฺจ ภิกฺขเว โอลียนฺติ
 เอเก ? ภวารามา ภิกฺขเว
 เทวมนุสฺสา ภวตภา ภวสมฺมุทิตา.
 เตสํ ภวนิโรธาย ธมฺเม เทลียมาเน
 จิตฺตํ น ปกฺขนฺตติ นปฺปสึทติ น
 สนฺตัญฺจติ นาทิมุจฺจติ. เอวํ โข
 ภิกฺขเว โอลียนฺติ เอเก.

กณฺจ ภิกฺขเว อติธาวนฺติ
 เอเก ? ภเวเนว โข ปเนเก
 อฏฺฐิยมานา หรายมานา ชิกฺขุจฺจมานา
 วิภวํ อภินนฺทนฺติ, ยโต กิร โภ อยํ
 อตฺตภา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา
 อฺจุจฺชิขฺติ วินสฺสติ, น โหติ
 ปรมฺมรณฺา, เอตํ สนฺตํ, เอตํ ปถิํ,

คุณภิกษุทั้งหลาย เทวดาและ
 มนุษย์พวกหนึ่งล้าหลังอยู่ อย่างไร ?
 คุณภิกษุทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์
 ทั้งหลายที่มีภาพเป็นที่มายินดี ยินดีในภพ
 บันเทิงในภพ. เมื่อตถาคตแสดงธรรม
 เพื่อความดับภาพ จิตของเทวดาและ
 มนุษย์เหล่านั้น ย่อมไม่แล่นไป ไม่
 เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่น ไม่น้อมไป. คุณ
 ภิกษุทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์พวก
 หนึ่ง ชื่อว่าล้าหลังอยู่ อย่างนี้แล.

คุณภิกษุทั้งหลาย เทวดาและ
 มนุษย์พวกหนึ่งแล่นเลยไป อย่างไร ?
 ก็เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งแล อึดอัด
 หน้ายแหยง รังเกียจอยู่ด้วยภาพ ย่อม
 ยินดียิ่งซึ่งวิภพ(ความขาดสูญ), อัน
 เป็นเหตุให้พวกเขากล่าววว่า ท่าน
 ผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย ทราบเถิดว่า

^๑ ฉ. อยํ ปาโร น ทิสฺสติ.

เอตํ ยถาวนฺติ. เอวํ โข ภิกฺขเว
อติธาวนฺติ เอเก.

หลังจากกายแตกทำลายตายไป อตฺตา
นี้ย่อมขาดสูญ, ย่อมพินาศ, ย่อมไม่มี
หลังจากตาย, ความขาดสูญนี้เป็น
สิ่งสงบ, ความขาดสูญนี้เป็นสิ่ง
ประณีต, ความขาดสูญนี้มีตามความ
เป็นจริง. กุกรภิกษุทั้งหลาย เทวดา
และมนุษย์พวกหนึ่ง ชื่อว่าเล่นเลยไป
อย่างนั้นแล.

กถญจ ภิกฺขเว จกฺขุมนฺโต จ
ปสฺสณฺติ ? อิท ภิกฺขเว ภิกฺขุ ภูตํ
ภูตโต ปสฺสติ, ภูตํ ภูตโต ทิสฺวา
ภูตสฺส นินฺพิทาย วิรคาย นโรธาย
ปฏฺปนฺโน โทติ. เอวํ โข ภิกฺขเว
จกฺขุมนฺโต จ ปสฺสณฺตี"ติ?

กุกรภิกษุทั้งหลาย เทวดาและ
มนุษย์พวกที่มีจักฺขุ ย่อมมองเห็นอย่าง-
ไร ? กุกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใน
พระศาสนาที่ย่อมเห็นภูตโดยความเป็น
ภูต. ครั้นเห็นภูตโดยความเป็นภูตแล้ว
ก็ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อกว่า
เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับเสียซึ่งภูต.
กุกรภิกษุทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์
พวกที่มีจักฺขุ ชื่อว่าย่อมมองเห็น
อย่างนั้นแล" ดังนี้.

^๑ พ. ยติ. ๒๕/๒๖๓.

๖๗๕. ทสฺมา ยถา ทารุณํ สฺณํ
 นีชฺชิวํ นิรหํ, อถ จ ปน ทารุรชฺชุก-
 สฺมาโยควเสน กจฺจติปิ ทิฏฺฐติปิ. สอิหํ
 สฺพยาปารํ วยิ ขายติ, เอวมิหํ นามรูปมฺปิ
 สฺณํ นีชฺชิวํ นิรหํ, อถ จ ปน อณฺณมณฺณํ
 สฺมาโยควเสน กจฺจติปิ ทิฏฺฐติปิ. สอิหํ
 สฺพยาปารํ วยิ ขายตีติ ทฺฐุพฺพิ. เตนาทุ
 โปราณา :

"นามณฺจ รุพณฺจ อิตฺตฺถิ สจฺจโต
 น เหตุถ สจฺจโต มนุโชว วิชฺชติ
 สฺณํ อิหิ ยนฺตมิวากิสงฺขตํ
 ทุกฺขสฺส ปุณฺโซ ตินกฺกุสสาทิสฺส"ติ.

๖๗๕. เพราะฉะนั้น จึงพึงเห็นว่า
 (เปรียบเหมือนว่า) หุ่นยนต์ไม้เป็นของว่าง-
 เปล่า ไม่มีชีวะ ไม่มีความคิด, แต่ถึงกระนั้น
 ก็เดินได้ ยืนได้ ด้วยอำนาจความประกอบ
 เข้าด้วยกันแห่งไม้และเชือก. ปราภฏเหมือน
 มีความคิด มีความพยายาม ฉันทิ, แม้
 นามรูปนี้ ก็เป็นของว่างเปล่า ไม่มีชีวะ
 ไม่มีความคิด, แต่ถึงกระนั้นก็เดินได้ ยืนได้
 ด้วยอำนาจความประกอบเข้าด้วยกันและกัน.
 ปราภฏเหมือนมีความคิด มีความพยายาม
 ฉันทิ. เพราะเหตุนี้ ท่านโบราณจารย์
 ๕ จึงกล่าวถึงว่า :

"ในโลกนี้ นามและรูปเท่านั้นที่มีอยู่
 โดยเป็นของจริง ก็ในนามและรูปนี้
 ห้ามสัตว์หรือว่าคนอยู่ไม่ นามและรูปนี้
 เป็นของว่างเปล่า อันปัจฉัยปรุงแต่ง
 ๕ เช่น เหมือนหุ่นยนต์ เป็นเพียงกองทุกข์
 เหมือนกองหญ้า กองไม้ ฉะนั้น"
 ๕ คังนี้.

คุณเขียน-คุณภักศนา เต็งอำนวยการ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

น เกวลญเจตํ ทารุณนุตฺตปมาย,
 อนุตฺตปิ นพฺกลาปีอาทิตฺติ อุมมาทิตฺติ
 วิภาเวตฺตพฺพํ : ยถา ทิตฺติ ทิวีสํ นพฺกลาปีสุ
 อนุตฺตมณฺโณ นิสฺสาย สฺปิตาสุ เอกา เอกิสฺสา
 อุตฺตมฺโก โทติ, เอกิสฺสา ปตฺมานาย
 อิตฺราปิ ปตฺติ, เอวเมว ปญฺจโวการภเว
 นามรูปิ อนุตฺตมณฺโณ นิสฺสาย ปวตฺตติ, เอกิ
 เอกสฺส อุตฺตมฺโก โทติ. มรณวเสน
 เอกสฺมิ ปตฺมานเน อิตฺรมฺปิ ปตฺติ. เตนานุ
 โปราณา :

ก็บัณฑิตไม่ควรทำนามรูปนี้ให้แจ่มแจ้ง
 โดยอุปมา ด้วยหุ้ยนต์ไม้แต่เพียงอย่างเดียว
 เท่านั้น, ควรทำให้แจ่มแจ้งโดยอุปมาแม่
 อื่น ๆ ที่มีดไม้ข้อเป็นต้น : เหมือนอย่างว่า
 เมื่อมัดไม้ข้อ ๒ มัดตั้งพียงซึ่งกันและกันอยู่
 มัดหนึ่งย่อมค้ำอีกมัดหนึ่งไว้, เมื่อมัดหนึ่ง
 ล้มอีกมัดหนึ่งนอกนั้นก็ย่อมล้มด้วย ฉะนั้น,
 ในปัญจโวการภพ นามและรูปย่อมเป็นไป
 อาศัยกันและกัน, อย่างหนึ่งย่อมค้ำจุนอย่าง
 หนึ่งไว้. เมื่ออย่างหนึ่งล้มเกี่ยวกับว่าตาย
 อีกอย่างหนึ่งนอกนั้นก็ย่อมล้มด้วย ฉะนั้น.
 เพราะเหตุฉะนั้น ท่านโบราณจารย์ทั้งหลาย
 จึงกล่าวว่ :

"ยมกํ นามรูปญ
 อุกโ อญฺโณณฺณนิสฺสิตา
 เอกสฺมิ ภิชฺชมานสฺมิ
 อุกโ ภิชฺชนฺติ ปจฺจยา"ติ.

"ก็นามและรูปเป็นของคู่กัน ธรรม
 ทั้ง ๒ อาศัยกันและกัน เมื่ออย่างหนึ่ง
 แยกค้ำไป ก็ย่อมแตกไปทั้ง ๒ อย่าง
 ตามปัจจัย" ดังนี้.

๖๗๖. ยถา จ พฺททาภิตฺติ เภริ
 นิสฺสาย สทฺเต ปวตฺตมานเน อนุตฺตา เภริ,

๖๗๖. เหมือนอย่างว่า เมื่อ
 เสียงเป็นไป เพราะอาศัยกลองที่คนใช้ไม้ตี,

คุณเขียน-คุณภักศนา ตั้งอำนวยการ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัญโณ สหุโท, เกริสททา อสมมิสสา,
 เกรี สหุเทณ สุณฺหา, สหุโท เกรีย
 สุณฺโณ, เอวเมว วตฺตทวารารมฺมณสงฺขาติ
 รูปิ นิสฺสาย นามเ ปวตฺตมาเน อญฺญํ รูปิ,
 อญฺญํ นามํ, นามรฺูปา อสมมิสสา, นามํ
 รฺูปเเน สุณฺณํ, รูปิ นามเเน สุณฺณํ. อปิ
 โช เกรี ปฏิจฺจ สหุโท วิย รูปิ ปฏิจฺจ
 นามํ ปวตฺตติ. เตนาทุ โปราณา :

กลองก็เป็นอย่างหนึ่ง, เสียงก็เป็นอย่าง-
 หนึ่ง, กลองและเสียงมิได้ปะปนกัน, กลองก็
 ห่างจากเสียง, เสียงก็ห่างจากกลอง
 ฉนฺโต, เมื่อนามเป็นไปเพราะอาศัยรูปที่
 นับว่าเป็นวัตถุ ทวาร และอารมณ์ รูปก็เป็น
 อย่างหนึ่ง, นามก็เป็นอย่างหนึ่ง, นามและ
 รูปมิได้ปะปนกัน, นามก็ห่างจากรูป, รูปก็
 ห่างจากนาม ฉนฺตํเหมือนกัน. ก็แต่ว่านาม
 ย่อมเป็นไปได้เพราะอาศัยรูป คุจเสียง
 เป็นไปได้เพราะอาศัยกลอง ฉนฺตํ. เพราะ
 เหตุฉนฺตํ ท่านโบราณจารย์จึงกล่าวว่า :

"น จกฺขุโต ชายเร ผสฺสปณฺจมา
 น รูปโต โน จ อฺภินฺนมนฺตฺรา
 เหตุํ ปฏิจฺจ ปภวนฺติ สงฺขตา
 ยถาปิ สหุโท ปทฺถาย เกรีย
 น โสตโต ชายเร ผสฺสปณฺจมา
 น สหุโต โน จ อฺภินฺนมนฺตฺรา ฯเปฯ
 น มานโต ชายเร ผสฺสปณฺจมา
 น คนฺธโต โน จ อฺภินฺนมนฺตฺรา ฯเปฯ

"ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นที่ ๕ จะ
 เกิดมาจากตาที่หาไม่ จะเกิดมาจาก
 รูปที่หาไม่ ทั้งจะเกิดอยู่ในระหว่าง
 ธรรมทั้ง ๒ ที่หาไม่ เป็นสังขตะอาศัย
 เหตุเกิดขึ้น เหมือนอย่างเมื่อกลอง
 ถูกตีเสียงก็เกิดขึ้น ฉนฺตํ ธรรม
 ทั้งหลายมีผัสสะเป็นที่ ๕ จะเกิดมา
 จากหูที่หาไม่ จะเกิดมาจากเสียง

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๖-๓

คุณเขียน-คุณภักศนา เต็งอำนวยการ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

น ชิวฺหโต ชายเร ผสฺสปญฺจมา
 น รสโต โน จ อุภินฺนมนฺตรา ฯ เปฯ
 น กายโต ชายเร ผสฺสปญฺจมา
 น ผสฺสโต โน จ อุภินฺนมนฺตรา ฯ เปฯ
 น วัตถุรูปา ปภวนฺติ สงฺขตา
 น จาปิ ธมฺมายตเนหิ นิกฺกตา
 เหตุํ ปฏิจฺจ ปภวนฺติ สงฺขตา
 ยถาปิ สทฺโท ปทฺถาย เภรียา"ติ.

ก็หาไม่ ทั้งจะเกิดอยู่ในระหว่างธรรม
 ทั้ง ๒ ก็หาไม่ ฯลฯ ธรรมทั้งหลาย
 มีผัสสะเป็นที่ ๕ จะเกิดมาจากจุมก
 ก็หาไม่ จะเกิดมาจากกลิ่นก็หาไม่
 ทั้งจะเกิดอยู่ในระหว่างธรรมทั้ง ๒ ก็
 หาไม่ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายมีผัสสะ
 เป็นที่ ๕ จะเกิดมาจากกลิ่นก็หาไม่
 จะเกิดมาจากรสก็หาไม่ ทั้งจะเกิด
 อยู่ในระหว่างธรรมทั้ง ๒ ก็หาไม่
 ฯลฯ ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นที่ ๕
 จะเกิดมาจากกายก็หาไม่ จะเกิดมา
 จากอารมณ์ที่กระทบก็หาไม่ ทั้งจะเกิด
 อยู่ในระหว่างธรรมทั้ง ๒ ก็หาไม่
 ฯลฯ สังขตธรรมทั้งหลายมิได้เกิดจาก
 วัตถุรูป ทั้งมิได้ออกมาจากธัมมายตนะ
 ทั้งหลายด้วย สังขตธรรมทั้งหลายย่อม
 เกิดขึ้นได้เพราะอาศัยเหตุ กุจเมื่อ
 กลองถูกตี เสียงก็เกิดขึ้นได้ ฉะนั้น"
 ดังนี้.

คุณเขียน-คุณภักศนา เต็งอำนวยการ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๗๗. อภิเจตฺถ นามํ นิตฺเตชํ น สกน เตเชน ปวตฺตติ^๑ สกฺโกติ, น ขาทติ, น ปิวติ, น พฺยาหริ, น อิริยาปถํ กปฺเปติ. รูปมฺปิ นิตฺเตชํ น สกน เตเชน ปวตฺตติ^๑ สกฺโกติ. น หิ ตสฺส^๒ ขาทิตุกามตา, นปิ ปิวิตุกามตา, น พฺยาหริตูกามตา, น อิริยาปถํ กปฺเปตูกามตา, อถโข นามํ นิสฺสาย รูปํ ปวตฺตติ, รูปํ นิสฺสาย นามํ ปวตฺตติ. นามสฺส ปน ขาทิตูกามตายน ปิวิตูกามตายน พฺยาหริตูกามตายน อิริยาปถํ กปฺเปตูกามตายน สติ รูปํ ขาทติ, ปิวติ, พฺยาหริ, อิริยาปถํ กปฺเปติ.

๖๗๗. อนึ่ง ในนามและรูปนี้ นาม ไม่มีเดช ไม่อาจเป็นไปด้วยเดชของตน, ก็กินก็ไม่ได้, ค้มก็ไม่ได้, พุกก็ไม่ได้, ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถก็ไม่ได้. แม้รูปก็ไม่มีเดช ไม่อาจเป็นไปด้วยเดชของตน. เพราะว่า รูปนั้นไม่มีความต้องการจะกิน, ทั้งไม่มีความต้องการจะค้ม, ไม่มีความต้องการจะพุก, ไม่มีความต้องการ จะผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ, แต่ทว่ารูปย่อมนอาศัยนามเป็นไป, นามก็ย่อมอาศัยรูปเป็นไป. ก็นาม เมื่อมีความต้องการจะกิน เมื่อมีความต้องการจะค้ม เมื่อมีความต้องการจะพุก เมื่อมีความต้องการ จะผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ รูปจึงกิน, จึงค้ม, จึงพุก, จึงผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ.

อิมสฺส ปนตฺถสฺส วิภาวนตฺถาย อิมํ อุปมํ อุทาหรนฺติ : ยถา จ^๓ ชฺจุจฺนฺโธ จ

ก็เพื่อประโยชน์แก่การทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง อาจารย์ทั้งหลายจึงยกอุปมาเรื่องนี้

^๑ ม. ปวตฺเตตฺตํ.

^๒ ฉ. ตสฺสา.

^๓ ฉ. จ-สทฺโท น หิสฺสติ.

คุณเขียน-คุณศนา เค็งอำนวยการ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปีศาจปี จ ทิสา ปกุกมิตุกามา อัสสุ, ชันอ้าง : คือเหมือนอย่างว่า คนบอกแต่
 ชจจนุโร ปีศาจปี เอวมาท "อหิ โข กำเนิดและคนง่อย เป็นผู้ต้องการจะไปสู่ทิศ
 ภเว สกุกโกมิ ปาเทหิ ปาทกรณียิ กาคุ, ทั้งหลาย, คนบอกแต่กำเนิดจึงพูดกะคนง่อย
 นตฺถิ จ เม จกฺขุณี เยหิ สมวิสมิ อย่างนี้ว่า "นี่แน่ะนาย เราอาจจะใช้เท้า
 ปสฺเสยฺยณฺ"ติ. ปีศาจปีปิ ชจจนุธึ เอวมาท ทำงานการที่ต้องใช้เท้าทำได้อยู่หรอก, แต่
 "อหิ โข ภเว สกุกโกมิ จกฺขุณา จกฺขุกรณียิ ว่าเราไม่มีเท้าที่จะใช้มองคูที่เรียบ ที่ขรุขระ"
 กาคุ, นตฺถิ จ เม ปาทานิ เยหิ ดังนี้. แม้คนง่อยก็พูดกะคนบอกแต่กำเนิด
 อภิกฺกเมยฺยํ วา ปภิกฺกเมยฺยํ วา"ติ. โส อย่างนี้ว่า "นี่แน่ะนาย เราอาจจะใช้ตา
 ตฺถุสฺสทฺทฺโร ชจจนุโร ปีศาจปี อัสสุทฺถึ ทำงานการที่ต้องใช้ตาทำได้อยู่หรอก, แต่ว่า
 อาโรเปสิ. ปีศาจปี ชจจนุธึสฺส อัสสุทฺถึ เราไม่มีเท้าที่จะใช้ก้าวไป หรือก้าวกลับมา"
 นิสิตฺตฺวา เอวมาท "วามิ มุณฺจ ทกฺขิณิ ดังนี้. คนบอกแต่กำเนิดนั้นจึงบังเหิงรีบเร่ง
 กณฺห, ทกฺขิณิ มุณฺจ วามิ กณฺหา"ติ. ตตฺถ ให้คนง่อยชันบ่า. คนง่อยนั้นบ่น่าของคนบอก
 ชจจนุโรปิ นิตฺเตโช ทพฺพโล น สกน แต่กำเนิดแล้วก็กล่าวอย่างนี้ ว่า "จงเลี้ยง
 เตเชน น^๑ สกน พเลน กจฺจติ, ช้างซ้าย ถือเอาช้างขวา, จงเลี้ยงช้างขวา
 ปีศาจปีปิ นิตฺเตโช ทพฺพโล น สกน ถือเอาช้างซ้าย" ดังนี้. ใน ๒ คนนั้น
 เตเชน น^๑ สกน พเลน กจฺจติ, น จ แม้คนบอกแต่กำเนิดก็เป็นคนไม่มีเดช ทราม-
 เตสึ อณฺณมณฺณิ นิสฺสาย กมนิ นปฺปวตฺตติ, กำลัง จะไปด้วยเดชของตน ด้วยกำลัง

^๑ จ. น-สทโท น ทิสฺสติ.

เอวเมว นานมฺปิ นิตฺเตชํ น สฺเกน เตเชน ของคนที่ไม่ได้, แม้คนง่อยก็เป็นคนไม่มีเศษ
 อุปฺปชฺชติ, น ตาสฺ ตาสฺ กิริยาสุ ปวตฺตติ. ทรามกำลัง จะไปด้วยเศษของตน ด้วยกำลัง
 รูปมฺปิ นิตฺเตชํ น สฺเกน เตเชน อุปฺปชฺชติ, ของคนที่ไม่ได้, แต่ว่าคนทั้ง ๒ นั้น ได้
 น ตาสฺ ตาสฺ กิริยาสุ ปวตฺตติ, น จ อาศัยกันและกันแล้ว ยังหากการไปไม่ได้อีก
 เนสํ^๑ อณฺณมณฺณํ นิสฺสาย อุปฺปตฺติ วา ย่อมเป็นไปไม่ได้ จันใด, แม้นามก็เป็นของ
 ปวตฺติ วา น โหติ. เตเนตํ วุจฺจติ : ไม่มีเศษ จะเกิดขึ้นด้วยเศษของคนที่ไม่ได้,
 จะ เป็นไป ใน กิริยา ทั้หลาย เหล่า นั้น ๆ ก็
 ไม่ได้. แม้รูป ก็ เป็น ของ ไม่มี เศษ จะ เกิด ขึ้น
 ด้วย เศษ ของ คน ที่ ใ้ ได้, จะ เป็น ไป ใน กิริยา
 ทั้หลาย เหล่า นั้น ๆ ก็ ไม่ได้, แต่ ว่า นาม
 และ รูป ทั้ ๒ นั้น ได้ อาศัย กัน และ กัน แล้ว
 ยัง หา ความ เกิด ขึ้น มิ ได้ อีก หรือ ยัง หา ความ
 เป็น ไป มิ ได้ อีก หา มิ ได้ จัน นั้น. เพราะ
 เหตุ นั้น ท่าน โบราณ ญาจร ทั้หลาย จึง ได้
 กล่าว คำ นี้ ไว้ ว่า :

"น สฺเกน พฺเลน ชายเร
 โนปิ สฺเกน พฺเลน ทิฏฺฐเร

"สังขตธรรมทั้งหลาย ตนเองทราวม-
 กำลัง เป็นไป ด้วยอำนาจ แห่ง ธรรมอื่น

^๑ ฉ. เศล.

คุณเขียน-คุณภัสรา เต็งอำนวยการ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปรธมฺวสานุวตฺติโน

ชายเร สงฺขตา อตฺตทพฺพลา.

จะเกิดด้วยกำลังของตนก็ไม่ได้ ทั้งจะ
ตั้งอยู่ด้วยกำลังของตนก็ไม่ได้.

ปรปฺจยโต จ ชายเร

ปรอารมฺมโต สมฺภูติตา

อารมฺมปฺจยเอหิ จ

ปรธมฺเมหิ จิเม ปภาวิตา.

แต่ว่าจะเกิดได้ เพราะมีธรรมอื่นเป็น
ปัจจัย ตั้งขึ้นได้ เพราะมีธรรมอื่น
เป็นอารมณ์ ก็สังขตธรรมเหล่านี้
ถูกธรรมอื่นอันเป็นอารมณ์และปัจจัยทำ
ให้เกิดขึ้น.

ยถาปิ นาวํ นิสฺสาย

มนุสฺสา ญฺติ อณฺณเว

เอวเมว รูปํ นิสฺสาย

นามกาโย ปวตฺตติ.

(เปรียบเทียบเหมือนว่า)คนทั้งหลายอาศัย
เรือจึงไปในทะเลได้ ฉันทิ นามกาย
อาศัยรูปจึงเป็นไปได้ ฉันทิ.

ยถา มนุสฺเส นิสฺสาย

นาวา กจฺจติ อณฺณเว

เอวเมว นามํ นิสฺสาย

รูปกาโย ปวตฺตติ.

เรืออาศัยคน จึงไปในทะเลได้ฉันทิ
รูปกายอาศัยนามจึงเป็นไปได้ฉันทิ.

อุโภ นิสฺสาย กจฺจติ

มนุสฺสา นาวา จ อณฺณเว

คนและเรือทั้ง ๒ อาศัยกันจึงไปใน
ทะเลได้ ฉันทิ นามและรูปทั้ง ๒

คุณ เวียน-คุณาศนา เคิ่งอำนวยการ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวี่ นามณฺจ รูปณฺจ
อุโป อณฺโณณณณิสฺสิตา"ติ.

ต่างอาศัยกันและกัน จึงเป็นไปได้
ฉันนั้น" ดังนี้.

เอวี่ นานานเยหิ นามรูป
วฏฺฐาปยโต สตฺตสณฺณํ อภิวิตฺวา
อสมฺโมหฺมมฺยํ จิตฺตํ นามรูปานํ ยถาวทสฺสนํ
ทฺฐิจฺฉิสฺสทฺธิ เวทิตพฺพํ. นามรูปวฏฺฐานนฺตปิ
สงฺขารปริจฺเจโทปิ เอตสฺเสว อธิวจฺนํ.

การเห็นนามรูปตามความเป็นจริง ที่
ครอบงำความสำคัญว่ามีสัตว์ ตั้งอยู่ในภูมิแห่ง
อสมฺโมหะของพระโยคาวจร ผู้กำหนดแยก
นามรูป โดยนัยทั้งหลายต่าง ๆ กัน ตาม
ประการดังกล่าวมานี้ ฟังทราบว่าเป็นชื่อ
ทฺฐิจฺฉิสฺสทฺธิ. แม้คำว่านามรูปวฏฺฐาน แม้
คำว่า สงฺขารปริจฺเจ ก็เป็นชื่อของญาณที่เห็น
นามรูปตามความเป็นจริงนี้แหละ.

อติ สาธุชนปามุชฺชตถาย กเต วิสฺสุทฺธิมกฺเก
ปณฺณภาวนาธิกาเร
ทฺฐิจฺฉิสฺสทฺธิเนทฺโส นาม
อฏฺฐารสโม ปริจฺเจโท.

ปริเฉทที่ ๑๘ ชื่อว่าทฺฐิจฺฉิสฺสทฺธิเนทฺโส
ในอธิการแห่งปณฺณภาวนา ในวิสฺสุทฺธิมรรค
ที่ข้าพเจ้าแต่งเพื่อความปราโมทย์แห่งสาธุชน
จบแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

คุณเขียน-คุณภักศนา เค็งอำนวย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๕. กงฺขาวิตรณวิสุทฺธินิเทศ

ปัจจัยปริศนาคถา

๖๑๘. เอตสฺเสว ปน นามรูปสฺส
ปัจจัยปริศนาคถณ ทิสฺส อหุธาสฺ กงฺขี
วิตริตฺวา จิตฺ ฌณฺิ กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ นาม.

คํ สมฺปาเหตุกาโม ภิกฺขุ ยถา นาม
กฺสโล ภิสกฺโก โวรํ ทิสฺวา ตสฺส สมฺภูจฺานํ
ปริเยสฺติ. ยถา วา ปน อนุกมฺปกิ ปุริโส
มนทํ กุมารํ ทหร^๑ อุตฺตานเสยฺยกํ รติกาย
นิปนฺนํ ทิสฺวา "กสฺส นุ โข อยมฺ ปุตฺตโก"ติ
ตสฺส มาตาปิตโร อวชฺชติ, เอวเมว
ตสฺส นามรูปสฺส เหตุปัจจัยปริเยสนํ
อวชฺชติ.

โส อาทิตฺว อิติ ปฏิสณฺิจกฺขติ "น
ทาวิทํ นามรูปํ อเหตุกํ สพฺพตฺถ สพฺพทา

๑๕. กังขาวิตรณวิสุทฺธินิเทศ

กถาวาดัวยการกำหนดปัจจัย

๖๑๘. ก็ณฺาณทํตั้งอยู่ข้ามพ้นความสงสัย
ในกาล ๓ เพราะกำหนดปัจจัยของนามรูปนี้
นี้แหละได้ ชื่อว่า กังขาวิตรณวิสุทฺธิ.

ภิกษุผู้ต้องการจะทำกังขาวิตรณวิสุทฺธินั้น
ให้ถึงพร้อม ย่อมคำนึงถึงการแสวงหาเหตุ
และปัจจัยของนามรูปนั้น เหมือนอย่างแพทย์
ผู้ฉลาด ตรวจพบโรคแล้ว ก็ย่อมแสวงหา
สมุฏฐานของโรคนั้น ฉะนั้น. หรือเหมือน-
อย่างบุรุษผู้มีใจกรุณา พบเห็นเด็กอ่อนนอนแหว
อยู่ที่ทางเดินแล้ว ก็นึกถึงมารดาบิดาของ
เด็กอ่อนคนนั้น ว่า "เด็กคนนี้เป็นลูกของใคร
กันหนอ" ดังนี้ ฉะนั้น.

ภิกษุนั้น ย่อมพิจารณาตั้งแต่ต้นที่เกี่ยว
อย่างนี้ว่า "ก่อนอื่น นามรูปนี้ จะชื่อว่าไม่มี

^๑ ฉ. ทหร. กุมารํ มนทํ.

สหุเพศณฺจ เอกสทิสภาวาทตฺติโต, น เหตุก็หาไม่ เพราะ(นามรูป)ถึงซึ่งความ
 อีสฺสราทิเหตุกํ นามรูปโต อุทฺธํ อีสฺสราทินํ เป็นเช่นเดียวกันในที่ทั้งปวง ตลอดกาล
 อภาวโต, เยปิ นามรูปมตฺตเมว ทั้งปวง และแก่ทุกคน, ชื่อว่ามีพระอิศวร
 อีสฺสราทโยติ วทฺติ, เตสํ อีสฺสราทิ- เป็นต้นเป็นเหตุก็หาไม่ เพราะนอกเหนือไป
 สงฺฆาตสฺส นามรูปสฺส อเหตุกภาวาทตฺติโต. จากนามรูป ก็ไม่มีพระอิศวรเป็นต้น, เพราะ
 ตสฺมา ภวิตพฺพมสฺส เหตุปัจจุเยหิ, เก แม้แต่บุคคลใจจะกล่าวว่ เพียงแต่นามรูป
 นุ โข เต"ติ. เท่านั้นนั่นแหละ เป็นพระอิศวรเป็นต้น ดังนี้,
 นามรูปที่เรียกว่าอิศวร เป็นต้นของคนเหล่านั้น
 ก็จะถึงความเป็นสิ่งที่ไม่มีความเหตุไป. เพราะ
 ฉะนั้น นามรูปนี้ ต้องมีเหตุและปัจจัย,
 เหตุปัจจัยเหล่านั้นได้แก่อะไรกันหนอ" ดังนี้.

๖๗๙. โส เอวํ นามรูปสฺส
 เหตุปัจจุเย อวชฺชิตฺวา^๑ อิมสฺส ทาว
 รูปกายสฺส เอวํ เหตุปัจจุเย ปริกฺกณฺหาติ :
 "อํ กาโย นิพฺพตฺตมาโน เนว อุปลฺปนฺทุม-
 ปุณฺฑริกโสคนฺธิกาทีนํ อพฺภนฺตเร นิพฺพตฺตติ,
 น มณฺิมุตฺตาทาราทีนํ, อถโย อามาสย-
 ปกฺกาสนยานํ อนฺตเร อุทรปฺภูลํ ปจฺจโต

๖๗๙. ภิกษุนี้ กำนึงถึงเหตุปัจจัยของ
 นามรูปอย่างนี้แล้ว ก็ยอมกำหนดเหตุปัจจัย
 ของรูปกายนี้ก่อน อย่างนี้ว่า : "กายนี้เมื่อ
 จะบังเกิด จะบังเกิดอยู่ภายในดอกไม้ทั้ง-
 หลายมีดอกกุบล ดอกบัวหลวง ดอกบัวขาว
 ดอกจงกลนี้ เป็นต้น ก็หาไม่, จะบังเกิดอยู่
 ภายในรัตนชาติทั้งหลายมีแก้วมณี แก้ว-

^๑ ฉ. อวชฺชเชตฺวา.

ปฏิจกณฺฏกั ปุโรโต กตฺวา อนฺตอนฺตคฺคณ-
 ปริวาริโต สยมฺปิ ทฺกฺกนฺธเชคฺคจฺฉปฏฺฐิโกล
 ทฺกฺกนฺธเชคฺคจฺฉปฏฺฐิโกล ปรมสฺมฺพาเช โอิกาเส
 ปุติมจฺฉนฺตฺติกฺกมฺมาสโหพิคฺคฺลจฺฉนฺตฺติกาทีสุ กิมี วิย
 นิพฺพตฺตติ. ตสฺสเสว นิพฺพตฺตมานสฺส 'อวิชฺชา
 ตณฺหา อุปาทานั กมฺมณฺ'ติ อิเม จตฺตารโ
 ธมฺมา นิพฺพตฺตกตฺตา เหตุ, อาหาโร
 อุปตฺถมฺภกตฺตา ปัจจโยติ ปณฺจ ธมฺมา
 เหตุปฺจฺจยา โทหนฺติ. เตสุปิ อวิชฺชาทโย
 ตโย อิมสฺส กายสฺส มาตา วิย ทารกสฺส
 อุปนิสฺสยา โทหนฺติ. กมฺมํ ปิตา วิย ปุตฺตสฺส
 ชนกั. อาหาโร ธาตี วิย ทารกสฺส
 สฺนธารโก"ติ. เอวํ รูปกายสฺส ปฺจฺจยปริคฺคหั
 กตฺวา ปุณ "จกฺขุณฺจ ปฏฺฐิจฺจ รูปเป จ
 อุปฺปชฺชติ จกฺขุณฺจ"ติ^๑อาทินา นเยน
 นามกายสฺส ปฺจฺจยปริคฺคหั กโรติ.

มุกดาหารเป็นต้น ก็หาไม่, แต่ทว่าบังเกิด
 ในระหว่างกระเพาะอาหารใหม่ กับ
 กระเพาะอาหารเก่า หันหลังให้หน้าท้อง
 หันหน้าหากระดูกสันหลัง อันไส้ใหญ่และ
 ไส้เล็กมัดล้อมอยู่ แม้วัวมันเองก็มีกลิ่นเหม็น
 นำรังเกียจเป็นปฏิภูม อยู่ในโอกาสที่คับแคบ
 ยิ่งนักซึ่งมีกลิ่นเหม็น นำรังเกียจ เป็นปฏิภูม
 คุกหนอนบังเกิดอยู่ในสถานที่ทั้งหลาย มี
 ปลาเน่า ขนมบูด แอ่งน้ำโสโครก บ่อน้ำคร่ำ
 เป็นต้น ฉะนั้น. สำหรับรูปกายที่บังเกิดอยู่
 อย่างนั้นย่อมมีธรรม ๕ อย่าง เป็นเหตุและ
 ปัจจัย ก็มีธรรม ๕ อย่าง เหล่านี้ คือ
 "อวิชชา ตณฺหา อุปาทาน กรรม" เป็นเหตุ
 เพราะเป็นผู้ทำให้บังเกิด, มีอาหารเป็น
ปัจจัย เพราะเป็นผู้อุปถัมภ์. แม้ในธรรม
 ๕ อย่างเหล่านั้น ธรรม ๓ อย่างมีอวิชชา
 เป็นต้น ย่อมเป็นที่อาศัย(เกิด)แห่งกายนี้
 คุจมารดาเป็นที่อาศัย(เกิด) แห่งทารก

^๑ ส. สฬา. ๑๔-๓๔.

คุณอมอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฉะนั้น. กรรมเป็นผู้ทำให้เกิด คุจบิดาผู้
ทำบุตรให้เกิด ฉะนั้น. อาหารเป็นผู้อุ้มชู
คุจที่เลี้ยงผู้อุ้มชูทารกฉะนั้น" ดังนี้. ภิกษุ
ครั้นทำการกำหนดปัจจัยของรูปกาย อย่างนี้
แล้ว ก็ยอมทำการกำหนดปัจจัยของนามกาย
อีก โดยนัยว่า "จักขุวิญญาณอาศัยจักขุ และ
รูปเกิดขึ้น" ดังนี้เป็นต้น.

โส เอวํ ปจฺจยโต นามรูปสฺส ปวตฺติ
ทิสฺวา ยถา อิํ เอตฺรหิ, เอวํ อตีเตปิ
อหฺธาเน ปจฺจยโต ปวตฺติตฺถ, อนาคตปิ
ปจฺจยโต ปวตฺติสฺสตีติ สมฺนุสฺสตีติ.

ภิกษุ ครั้นเห็นความเป็นไปตาม
ปัจจัยแห่งนามรูปอย่างนี้แล้ว ก็ยอมพิจารณา
เห็นว่า นามรูปนี้ในกาลปัจจุบันนี้ ย่อมเป็นไป
ตามปัจจัย จันใด, แม้ในกาลอดีต ก็ได้
เป็นไปแล้วตามปัจจัย, แม้ในกาลอนาคต
ก็จักเป็นไปตามปัจจัย ฉะนั้น ดังนี้.

๖๘๐. ตสฺเสวํ สมฺนุสฺสโต ยา สา
ปฺพพฺพตํ อารพฺภ "อโหสิ นุ โข อิํ
อตีตมฺหฺธานํ, น นุ โข อโหสิ อตีตมฺหฺธานํ,
กีนฺนุ โข อโหสิ อตีตมฺหฺธานํ, กถํ นุ โข
อโหสิ อตีตมฺหฺธานํ, ก็ หุตฺวา ก็ อโหสิ

๖๘๐. เมื่อเธอพิจารณาเห็นอยู่อย่าง
นี้ วิจิจจนา ๕ อย่างเหล่าใดนั้น ที่ทรงตรัส
ปรารภกาลส่วนเบื้องต้น (กาลอดีต) ว่า
"ในกาลอดีต เราเคยมีแล้วหรือหนอ, ใน
กาลอดีตเราไม่เคยมีหรือหนอ, ในกาลอดีต

คุณเอมอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นุ โข อหิ อตีตมทุธานนุ^๑ ติ ปณฺจวิธา
 วิจิกิจฺฉา วุตฺตา, ยาศิ อปรนฺตํ อารพฺภ
 "ภวิสุสํมิ นุ โข อหิ อนาถมทุธานํ,
 น นุ โข ภวิสุสํมิ อนาถมทุธานํ, กิณฺณ
 โข ภวิสุสํมิ อนาถมทุธานํ, กถิ นุ โข
 ภวิสุสํมิ อนาถมทุธานํ, กิ หุตฺวา กิ
 ภวิสุสํมิ นุ โข อหิ อนาถมทุธานนุ^๒ ติ
 ปณฺจวิธา วิจิกิจฺฉา วุตฺตา, ยาศิ ปจฺจุบฺพนํ
 อารพฺภ "เอตฺรหิ วา ปน ปจฺจุบฺพนํ อหฺธานํ
 อารพฺภ^๓ อชฺชตฺตํ กถฺกถิ โหติ : อหิ นุ
 โขสฺมิ โน นุ โขสฺมิ, กิณฺณ โขสฺมิ, กถิ
 นุ โขสฺมิ, อยํ นุ โข สฺตฺโต กุโธ อากฺโข,
 โส กุหิ คามิ ภวิสุสฺตี^๔ ติ ฉพฺพิธา
 วิจิกิจฺฉา วุตฺตา, สํ สพฺพาศิ ปหิยฺติ.

เราได้เป็นอะไรหนอ, ในกาลอดีต เราได้
 เป็นอย่างไรหนอ, ในกาลอดีต เราได้เป็น
 อะไร แล้วได้เป็นอะไร(อีก)หนอ" ดังนี้,
 แม้วิจิกิจฉา ๕ อย่างเหล่าใดที่ทรงตรัส
 ปรรากกาลส่วนเบื้องปลาย(กาลอนาคต)ว่า
 "ในกาลอนาคตเรจักมีหรือหนอ, ในกาล
 อนาคตเรจักไม่มีหรือหนอ, ในกาลอนาคต
 เรจักเป็นอะไรหนอ, ในกาลอนาคตเร
 จักเป็นอย่างไรหนอ, ในกาลอนาคต เร
 จักเป็นอะไรแล้ว เป็นอะไรหนอ" ดังนี้,
 แม้วิจิกิจฉา ๖ อย่างเหล่าใดที่ทรงตรัส
 ปรรากกาลปัจจุบันว่า "หรืออีกอย่างหนึ่ง
 บุคคลเป็นผู้มีความสงสัยขึ้นภายใน ปรราก
 กาลปัจจุบัน บัคนี้ ว่า : เรามียู่หรือหนอ,
 เราไม่มีอยู่หรือหนอ, เราเป็นอะไรหนอ,
 เราเป็นอย่างไรหนอ, สัตว์ผู้นี้มาจากไหน

^๑ ม. ม. ๑๒/๑๔.

^๒ ม. ม. ๑๒/๑๔.

^๓ ฉ. อยํ ปาโธ น ทิสฺสตี.

^๔ ม. ม. ๑๒/๑๔.

คุณเอมอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กันหนอ, สัตว์ผู้นั้นจักเป็นผู้ไปที่ไหนกันหนอ"
ตั้งนี้ไค, วิจิกิจฉา(ความสงสัย)แม้ทั้งหมด
เหล่านั้น ย่อมถูกละไป.

๖๘๑. อปโร สาธารณาสาธารณวเสน
ทพฺพิธ นามสฺส ปจฺจยํ ปสฺสตี, กมฺมาทิวเสน
จตฺตพฺพิธํ รูปสฺส. ทพฺพิธํ ทิ นามสฺส ปจฺจโย
สาธาโร อสาธาโร จ. ตตฺถ จกฺขาทินิ
ฉ ทวารานิ, รูปาทินิ ฉ อารมฺมณานิ,
นามสฺส สาธาโร ปจฺจโย, กุสลาทิเภทโต
สพฺพปฺการสฺสาปิ ตโต ปวตฺติโต
มนสิการาทิโก อสาธาโร. โยนิโส-
มนสิการสทฺธมฺมสฺสวนาทิโก ทิ กุสลสฺเสว
โทติ, วิปริโต อกุสลสฺส, กมฺมาทิโก
วิปากสฺส, ภวฺจกาทิโก กิริยสฺสาติ.

๖๘๑. พระโยคาวจรอีกผู้หนึ่ง ย่อม
เห็นปัจจัยของนาม ๒ อย่าง คือปัจจัยที่เป็น
สาธารณะ และปัจจัยที่ไม่เป็นสาธารณะ,
ย่อมเห็นปัจจัยของรูป ๔ อย่าง คือกรรม
เป็นต้น. เป็นความจริงว่า ปัจจัยของนามมี
๒ อย่าง คือ ปัจจัยที่เป็นสาธารณะ และ
ปัจจัยที่ไม่เป็นสาธารณะ. ในปัจจัย ๒ อย่าง
นั้น ทวาร ๖ มีจักขุทวารเป็นต้น, และ
อารมณ์ ๖ มีรูปเป็นต้น เป็นปัจจัยที่เป็น
สาธารณะของนาม, ธรรมมีมนสิการเป็นต้น
ที่เป็นไปแต่จักขุและรูปเป็นต้นนั้น เป็นปัจจัย
ที่ไม่เป็นสาธารณะของนาม แม้ที่มีประการ
ทั้งปวง โดยประเภทแห่งนามที่เป็นกุศล
เป็นต้น. คือว่า ธรรมมีโยนิโสมนสิการ
การฟังพระสัทธรรมเป็นต้น เป็นปัจจัยแก่นาม
ที่เป็นกุศลนั้นเทียว, ธรรมที่มีประการตรง-

คุณเอมอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ข้ามเป็นปัจจัยแก่นามที่เป็นอกุศล, ธรรมมีกรรมเป็นต้น เป็นปัจจัยแก่นามที่เป็นวิบาก, ธรรมมีวงศ์เป็นต้น เป็นปัจจัยแก่นามที่เป็นกิริยา ฉะนั้นแล.

รูปสฺส ปน กมฺมํ จิตฺตํ อุตฺต อาทาโรติ
อຍံ กมฺมาทิกอ จตฺตพฺพิโร ปจฺจโย. ตตฺถ
กมฺมํ อตีตเมว กมฺมสมฺภูจฺานสฺส รุปสฺส
ปจฺจโย โหติ. จิตฺตํ จิตฺตสมฺภูจฺานสฺส
อุปฺปชฺชมานํ. อุตฺตอาหารา อุตฺตอาหาร-
สมฺภูจฺานสฺส จิตฺกฺขณฺเ ปจฺจยา โหนฺตීติ.
เอวเมโก นามรูปสฺส ปจฺจยปริกฺกหํ กโรติ.

ส่วนธรรม ๔ อย่างมีกรรมเป็นต้น คือ
กรรม จิต อุตฺต อาหาร นี้เป็นปัจจัยแก่รูป.
ในปัจจัย ๔ อย่างนั้น กรรมที่เป็นอกิต
นั้นเดียว เป็นปัจจัยแก่รูปที่มีกรรมเป็น
สมฺภูจฺาน. จิตที่กำลังเกิด เป็นปัจจัยแก่รูปที่มี
จิตเป็นสมฺภูจฺาน. อุตฺตและอาหาร เป็นปัจจัย
ในขณะที่ตั้งอยู่ แก่รูปที่มีอุตฺตเป็นสมฺภูจฺานและ
ที่มีอาหารเป็นสมฺภูจฺาน ฉะนั้นแล. พระ-
โยคาวจรผู้หนึ่ง ย่อมทำการกำหนดปัจจัยของ
นามรูป ตามประการดังกล่าวมานี้.

โส เอวํ ปจฺจยโต นามรูปสฺส
ปวตฺตํ ทิสฺวา ยถา อิทํ เอตฺรทฺธิ, เอวํ
อตีเตปิ. อทฺธาเน ปจฺจยโต ปวตฺติตฺถ,
อนาคเตปิ ปจฺจยโต ปวตฺติสฺสตีติ
สมฺนุปฺสฺสตี. ตสฺเสวํ สมฺนุปฺสฺสโต

พระโยคาวจรผู้นั้น ครั้นเห็นความ
เป็นไปตามปัจจัยแห่งนามรูปอย่างนี้แล้ว ก็
ย่อมพิจารณาเห็นว่านามรูปนี้ ในกาลบัดนี้
เป็นไปตามปัจจัย ฉันทฺ, แม้ในกาลอดีต
ก็ได้เป็นไปแล้วตามปัจจัย, แม้ในกาลอนาคต

คุณเอมอร กิจพานิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วุดฺตฺตนเยเนว ทีสุปี อทฺธาเนสุ วิจิกฺกฉา
ปหฺยติ.

ก็จัก เป็นไปตามปัจจัย ฉะนั้น. เมื่อเธอ
พิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้ วิจิกฺกฉาในกาลทั้ง ๓
ก็ย่อมถูกละไปตามนัยที่ได้กล่าวแล้วนั้น เทียว.

๖๘๒. อปโร เตสฺสเยว นามรูป-
สงฺขาทานํ สงฺขารานํ ชราปตฺติ ชินฺณานนฺจ
ภงฺกํ ทิสฺวา อิทํ สงฺขารานํ ชรามรณํ นาม
ชาติยา สติ โหติ, ชาติ ภเว สติ, ภโว
อุปาทาเน สติ, อุปาทานํ ตณฺหาเย สติ,
ตณฺหา เวทนาย สติ, เวทนา ผสฺสเส สติ,
ผสฺสโส สฺฟายตฺเน สติ, สฺฟายตฺนํ นามรูปे
สติ, นามรูปิ วิญฺญาณเย สติ, วิญฺญาณํ
สงฺขาระสุ สติ, สงฺขารา อวิชฺชาย สตีติ
เอวํ ปฏฺิโณมฺปิฏฺิจฺจสมฺมุปาทวเสน นามรูปสฺส
ปจฺจยปริกฺกทํ กโรติ. อตฺสฺส วุดฺตฺตนเยเนว
วิจิกฺกฉา ปหฺยติ.

๖๘๒. พระโยคาวจรอีกผู้หนึ่ง เห็นการ
ถึงความชราแห่งสังขารทั้งหลาย กล่าวคือ
นามรูปเหล่านั้นนั้นแหละ และความแตกดับ
แห่งสังขารที่ชราแล้ว ก็ย่อมทำการกำหนด
ปัจจัยของนามรูป ด้วยสามารถแห่งปฏิจ-
สมุปาทโดยปฏิโลมอย่างนี้ว่า ชื่อว่า ชรา
และมรณะแห่งสังขารทั้งหลายนี้ ย่อมมีเมื่อมี
ชาติ, ชาติมี เมื่อมีภพ, ภพมี เมื่อมี
อุปาทาน, อุปาทานมี เมื่อมีตณฺหา, ตณฺหา
เมื่อมีเวทนา, เวทนามี เมื่อมีผัสสะ,
ผัสสะมี เมื่อมีสฺฟายตนะ, สฺฟายตนะมี
เมื่อมีนามรูป, นามรูปมี เมื่อมีวิญฺญาณ,
วิญฺญาณมี เมื่อมีสังขาร, สังขารมี เมื่อมี
อวิชชา ดังนี้. เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอ

๑ ส. สงฺขาระ สติ, อ. สงฺขาระสุ
สนฺเตสุ.

ก็ยอมละความสงสัยได้ ตามนัยที่ได้กล่าว
แล้วนั้นเทียว.

๖๘๓. อปโร "อิติ โข อวิชชาปัจจุยา
สงฺขาราทิ"^๑ ปุพฺเพ วิตุถาเรตฺวา
ทสฺสีตานุโลมปฏิจฺจนุสฺมาปาทวเสเนว นาม-
รูปสฺส ปจฺจยปริกฺกหํ กโรติ. อถสฺส
วุตฺตนเยเนว กงฺขา ปหฺยติ.

๖๘๓. พระโยคาวจรอีกผู้หนึ่ง ย่อม
ทำการกำหนดปัจจัยของนามรูป ด้วยสามารถ
แห่งปฏิจจนุสุมปาทโดยอนุโลม ที่ข้าพเจ้า
แสดงให้พิศการแล้วในตอนต้นว่า "อิติ โข
อวิชชาปัจจุยา สงฺขาราทิ" เป็นต้น. เมื่อเป็น
เช่นนี้ เธอก็ยอมละความสงสัยได้ ตามนัย
ที่ได้กล่าวแล้วนั้นแหละ.

๖๘๔. อปโร "ปุริมกมฺภวสฺมี โมโท
อวิชชา, อายุหนา สงฺขาราทิ, นิกฺกนฺติ
ตณฺหา, อุปกมฺนํ อุปาทานํ, เจตนา ภโวติ
อิเม ปณฺจ ธมฺมา ปุริมกมฺภวสฺมี อิธ
ปฏิสนฺธิยา ปจฺจยา, อิธ ปฏิสนฺธิ วิญฺญาณํ,
โอภกฺกนฺติ นามรูปํ, ปสาโท आयตฺนํ,
มุจฺโจ สสฺโส, เวทยิตํ เวทนาติ อิเม
ปณฺจ ธมฺมา อิธูปตฺตติภวสฺมี ปุเรกตสฺส

๖๘๔. พระโยคาวจรอีกผู้หนึ่ง ย่อม
ทำการกำหนดปัจจัยของนามรูป ด้วยสามารถ
แห่งกัมมวิญญและวิปากวิญญ อย่างนี้ว่า "ธรรม
๕ ประการนี้ คือ ความหลงในกรรมภพก่อน
เป็นอวิชชา เจตนาอันประมวลไว้ในกรรมภพ
ก่อนเป็นสังขาร ความใคร่ในกรรมภพก่อน
เป็นตณหา ความข้องแหวะในกรรมภพก่อน
เป็นอุปาทาน เจตนาในกรรมภพก่อน เป็นภพ

^๑ ส. น. ๑๖/๘.

คุณเอมอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กมุตสูส ปจฺจยา. อธิ ปริปกุกตุตา อายตนาณิ
โมโท อวิชชา ฯเปฯ เจตนา ภโวติ อิเม
ปณฺจ ธมฺมา อธิ กมุตาวสูมิ อายติ ปฏิสนฺธิยา
ปจฺจยา"ติ เอว กมุตวฏฺฏวิปากวฏฺฏวเสน
นามรูปสูส ปจฺจยปริกุกหิ กโรติ.

เมื่อกรรมภาพก่อนมีอยู่ ย่อมเป็นปัจจัยแห่ง
ปฏิสนธิใน(อุปบัติ)ภพนี้, ธรรม ๕ อย่าง
เหล่านี้ คือปฏิสนธิในปัจจุบัณภาพนี้ ชื่อว่า
วิญญาน ๑, ความก้าวลง(สู่ครรภ์)ชื่อว่า
นามรูป ๑, ประสาทชื่อว่าอายตนะ ๑,
สภาวะที่กระทบชื่อว่าผัสสะ ๑, ธรรมชาติ
ที่เสวยอารมณ์ชื่อว่าเวทนา ๑, เมื่ออุปบัติภพ
นี้มีอยู่ ย่อมเป็นปัจจัยแห่งกรรมที่ทำได้ก่อน.
เพราะอายตนะทั้งหลายในปัจจุบัณภาพนี้แก่รอบ
แล้ว ธรรม ๕ อย่างเหล่านี้ คือ ความหลง
ในกรรมภาพนี้เป็นวิชชา ๑ ฯลฯ เจตนา
ในกรรมภาพนี้เป็นภพ ๑ เมื่อกรรมภาพนี้มีอยู่
ย่อมเป็นปัจจัยแห่งปฏิสนธิในภพต่อไป" ดังนี้.

๖๘๕. ตตฺถ จตฺตพิธิ กมฺม :
ทฺฐธมฺมเวทนียํ อุปปชฺชเวทนียํ อปรา-
ปฺริยเวทนียํ อโหสิกมฺมฺนฺติ. เตสุ
เอกชวณวิธิยํ สตฺตสุ จิตฺเตสุ กุสลา วา
อกุสลา วา ปจฺมชวณเจตนา ทฺฐธมฺม-
เวทนียกมฺม นาม. ตํ อิมสูมิเยว อตฺตภาเว

๖๘๕. ในกัมมวิฏและวิปากวิฏนั้น ชื่อว่า
กรรมมี ๕ อย่างคือ : ทฺฐธมฺมเวทนียกรรม
อุปปชชเวทนียกรรม อปราปฺริยเวทนียกรรม
อโหสิกรรม. ในกรรม ๕ อย่างนั้น ใน
บรรดาจิต ๑ ขณะ ในชวณวิถึเดียวกัน
เจตนาในชวณะดวงแรก เป็นกุศลก็ตาม เป็น

วิสุทฺธิมรรค บ.พ. ๖-๕

คุณเอมอร กิจพานิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิกิภา กิ เทติ . ตถา อสกุโกนุคฺคิ ปน อกุศลกิตตาม ชื่อว่า ทิวฐธัมมเวทนียกรรม .
 "อโหสิกรรม นาม นาโหสิ กมฺมวิปาโก, ทิวฐธัมมเวทนียกรรมนั้น ย่อมให้วิบากใน
 น ภวิสฺสติ กมฺมวิปาโก, นตฺติ กมฺมวิปาโก" ติ อตฺถภาณึเทนน . แต่เมื่อไม่อาจอย่างนั้น
 อิมสฺส ติกสฺส วเสน อโหสิกรรม นาม ก็ชื่อว่า เป็นอโหสิกรรม ด้วยอำนาจแห่ง
 โหติ . อตฺถสาธิกา ปน สตฺตมชวณเจตนา อโหสิกรรม ๓ อย่างนี้คือ "อโหสิกรรม นาม
อุปัชชเวทนียกรรม นาม . ตํ อนนฺตเร นาโหสิ กมฺมวิปาโก (ที่ชื่อว่าอโหสิกรรม
 อตฺถภาเว วิกิภา กิ เทติ . ตถา อสกุโกนุคฺคิ ชนิดที่วิบากของกรรมมิได้มีแล้ว), อโหสิกรรม
 วุตฺตนเยเนว อโหสิกรรม นาม โหติ . น ภวิสฺสติ กมฺมวิปาโก (ที่ชื่อว่าอโหสิกรรม
 อุภินฺนํ อนนฺตเร ปณฺจ ชวณเจตนา ชนิดที่วิบากของกรรมจักไม่มี), อโหสิกรรม
อปฺราปรียเวทนียกรรม นาม . ตํ อนากเต นตฺติ กมฺมวิปาโก (ที่ชื่อว่าอโหสิกรรมชนิดที่
 ยทา โอกาสึ ลภติ, ตทา วิกิภา กิ เทติ . วิบากของกรรมไม่มีอยู่)". ส่วนเจตนาใน
 สติ สึสสารูปวตฺตติยา^๑ อโหสิกรรม นาม ชวณะควงที่ ๑ ที่ให้สำเร็จความต้องการ
 น โหติ . ชื่อว่า อุปัชชเวทนียกรรม . อุปัชชเวทนี-
 กรรมนั้น ย่อมให้วิบากในอตฺถภาณึคฺคิ . เมื่อ
 ไม่อาจอย่างนั้น ก็ชื่อว่า เป็นอโหสิกรรม
 ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วนั้นแหละ . เจตนาใน
 ชวณะ ๕ ควง ในระหว่างชวณะทั้ง ๒ ควง
 ชื่อว่า อปฺราปรียเวทนียกรรม . อปฺรา-

^๑ ชุ . ป . ๓๑ / ๔๑๔ .

^๒ ก . สงฺขารูปวตฺตติยา .

คุณ เอมอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปรียเวทนียกรรมนั้น ย่อมให้วิบากในเวลาที่ได้โอกาสในอนาคต. เมื่อยังมีความเป็นไปได้ของสังสารวัฏอยู่ ไม่ชื่อว่าเป็นอโหสิกรรม.

๖๘๖. อปรมุปี จตุพพิธิ กมุหมิ : ยี่
ครุกั, ยี่ พหุล, ยทาสนัน, ญัตตาวาปน-
กมุหมุติ. ตตถ กุสล วา โหตุ อกุสล
วา, ครุกาครุเกสุ ยี่ ครุกั มาตุฆาตาทิก
กมุหมิ วา มหกุคตกมุหมิ วา, ตเทว ปรม
วิปจจติ. ตถา พุลาพหุเลสุปี ยี่ พหุล โหติ
สุสิลยี่ วา พุสิลยี่ วา, ตเทว ปรม
วิปจจติ. ยทาสนัน นาม มรณกาเล
อนุสุสริตกมุหมิ. ยถา อาสนนมรโณ
อนุสุสริตุ สกุโกติ, เตเนว อุปชชติ.
เอเตหิ ปน ตีหิ มุคตึ ปุนปุนิ ลทฐาเสวัน
ญัตตาวาปนกมุหมิ นาม โหติ. เตสึ อภาเว
ตี ปฏิสนุธิ อากทตติ.

๖๘๖. กรรมแต่อย่างอื่นอีกมี ๔ อย่าง
คือ : ครุกกรรม, พหุลกรรม, อาสนน-
กรรม, ญัตตาวาปนกรรม. ในกรรม
๔ อย่างนั้น กรรมเป็นกุศลก็ตาม เป็นอกุศล
ก็ตาม ในบรรดากรรมหนัก และกรรมไม่หนัก
ทั้งหลาย กรรมใดหนัก ได้แก่กรรมมีการ
ฆ่ามารดาเป็นต้นก็ดี มหัคคตกรรมก็ดี, กรรม
นั้นนั้นแหละย่อมผลัดวิบากก่อน. อย่างนั้น
เหมือนกัน ในบรรดากรรมที่ทำได้มากและ
กรรมที่ทำได้ไม่มากทั้งหลาย กรรมใดเป็น
กรรมที่บุคคลทำได้มาก อันได้แก่ ความเป็น
ผู้มีศีลก็ตาม ความเป็นผู้ทุศีลก็ตาม กรรมนั้น
นั้นแหละย่อมผลัดวิบากก่อน. กรรมที่บุคคล
ระลึกได้ในเวลาใกล้ตาย ชื่อว่า อาสนน-
กรรม. จริงอยู่ คนที่ใกล้จะตายอาจระลึกถึง
กรรมใดได้, เขาย่อมอุบัติเพราะกรรมนั้น

คุณ เอมอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นั้นแหละ. ส่วนกรรมที่พ้นจากกรรม ๓ อย่าง
เหล่านี้ ได้การช่องเสพอยุบย่อย ๆ ชื่อว่า
เป็นกฏัตตาวาปนกรรม. เมื่อกรรม ๓ อย่าง
เหล่านั้นไม่มี กฏัตตาวาปนกรรมนั้น จึงจะ
คร่าปฏิสนธิมา.

๖๔๑. อปรมฺปิ จตุพฺพิธํ กมฺมํ :
ชนกํ, อุปตฺถมฺภกํ, อุปปีฬกํ, อุปฆาตกนฺติ.
คตฺถ ชนกํ นาม กุสลมฺปิ โหติ อกุสลมฺปิ.
คํ ปฏิสนฺธิมฺปิ ปวตฺเตปิ กามรูปารูป-
วิปากกฺขนฺธ^๑ ชเนติ. อุปตฺถมฺภกํ ปน
วิปากํ ชเนตุํ น สกฺโกติ, อญฺเณน กมฺเมน
ทินฺนาย ปฏิสนฺธิยา ชนิตฺเต วิปาเก
อุปฺปชฺชนกฺสุขทุกฺขํ อุปตฺถมฺภเกติ, อหฺธานํ
ปวตฺเตติ. อุปปีฬกํ อญฺเณน กมฺเมน ทินฺนาย
ปฏิสนฺธิยา ชนิตฺเต วิปาเก อุปฺปชฺชนกฺสุขทุกฺขํ
ปีเพติ พาทฺติ, อหฺธานํ ปวตฺติตุํ น เทติ.
อุปฆาตกํ ปน สยํ กุสลมฺปิ อกุสลมฺปิ
สมานํ อญฺเณน ทพฺพลํ กมฺมํ มาเตตฺวา ตสฺส

๖๔๑. แม้กรรมอย่างอื่น ยังมีอีก
๔ อย่างคือ : ชนกกรรม, อุปถัมภกรรม,
อุปปีฬกรรม, อุปฆาตกรรม. ในกรรม
๔ อย่างนั้น ชื่อว่า ชนกกรรม เป็นกุศลก็ได้
เป็นอกุศลก็ได้. ชนกกรรมนั้นย่อมทำวิปาก-
ชั้นในกามภพ รูปภพ และอรุภพ ให้เกิด
ทั้งในปฏิสนธิกาล ทั้งในปัจจุกาล. ส่วน
อุปถัมภกรรม ไม่อาจทำวิปากให้เกิด, เมื่อ
กรรมอื่นให้ปฏิสนธิแล้ว ก็อุปถัมภ์สุขและทุกข์
ที่เกิดขึ้น ในเพราะวิปากที่กรรมอื่นทำให้
เกิด, ก็ทำให้เป็นไปตลอดกาลนาน.
อุปปีฬกรรม เมื่อกรรมอื่นให้ปฏิสนธิแล้ว
ก็ย่อมบีบคั้น ก็เปรียบเบียดเบียนสุขและทุกข์ที่

^๑ ฉ. รูปารูปวิปากกฺขนฺธ.

คุณेमอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิปากัง ปฏิภาหิตฺวา อตฺตโน วิปากสฺส เกิดขึ้น ในเพราะวิปากที่กรรมอื่นทำให้เกิด
 โอกาสํ กโรติ. เอวํ ปน กมฺเมน กเต แล้ว, ก็ไม่ยอมให้เป็นไปตลอดกาลนาน.
 โอกาสํ ตํ วิปากัง อุบุปนฺนํ นาม วุจฺจติ. ส่วนอุปฆาตกรรม ตนเองเป็นได้ทั้งกุศล
 ทั้งอกุศล ย่อมตัดรอนกรรมอื่นที่ทราวมกำลัง
 ชัดขวางวิปากของกรรมนั้นเสีย ทำโอกาสแก่
 วิปากของตน. ก็แลเมื่อกรรมได้ทำโอกาสไว้
 อย่างนั้นแล้ว วิปากนั้นก็กล่าวได้ว่าเกิดขึ้น
 แล้ว.

อิติ อิมสํ ทฺวาทสนฺนํ กมฺมานํ ความต่างกันแห่งกรรม และวิปาก
 กมฺมนฺตรณฺเจว วิปากนฺตรณฺจ พุทฺธานํ แห่งกรรม ๑๒ อย่างเหล่านี้ ตามประการ
 กมฺมวิปากณฺวสฺสเสว ยถาวสฺสรสโต ปากฺกํ ตั้งกล่าวมานี้ ย่อมเป็นอันปรากฏชัด โดย
 โทติ, อสฺาธารณํ สวาทเกหิ. วิปสฺสเกน สภาวะของตนตามความเป็นจริง แก่กรรม-
 ปน กมฺมนฺตรณฺจ วิปากนฺตรณฺจ เอกเทสโต วิปากณฺวของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เท่านั้น,
 ชานิตฺพุทฺ. ตสฺมา อยํ มุขมตฺตทสฺสเนน ไม่เป็นของสาธุภาวะด้วยสาวกทั้งหลาย. ก็
 กมฺมวิเสโส ปกาสิตฺติ. พระโยคาวจรผู้เจริญวิปัสสนา ฟังทราบ
 ความต่างแห่งกรรมและวิปากได้สักส่วนหนึ่ง.
 เพราะฉะนั้น ความต่างกันแห่งกรรมนี้ ชื่อว่า
 เป็นอันประกาศแล้วโดยแสดงพอเป็นแนวทาง
 เท่านั้นแล.

วสุทธรคค บ.ท. ๖-๕

คุณเอมอร กิจพานิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๖๔๘. อิติ อิมิ ทฺวาทสฺวิธํ กมฺมํ
 กมฺมวฏฺฏเฐ ปกฺขิปีตฺวา เอวเมโก กมฺมวฏฺฏ-
 วิปากวฏฺฏวเสน นามรูปสฺส ปจฺจยปริคฺคหํ
 กโรติ. โส เอวํ กมฺมวฏฺฏวิปากวฏฺฏวเสน
 ปจฺจยโต นามรูปสฺส ปวตฺตตี ทิสฺวา "ยถา
 อิทํ เอตฺรหิ, เอวํ อตีเตปิ อทฺธาเน
 กมฺมวฏฺฏวิปากวฏฺฏวเสน ปจฺจยโต ปวตฺตติตฺถ,
 ธนาคเตปิ กมฺมวฏฺฏวิปากวฏฺฏวเสน
 ปจฺจยโต ปวตฺตติสฺสตี^๑ อิติ กมฺมณฺเจว
 กมฺมวิปาโก จ กมฺมวฏฺฏณฺจ วิปากวฏฺฏณฺจ
 กมฺมปวตฺตณฺจ วิปากปวตฺตณฺจ กมฺมสนฺตติ
 จ วิปากสนฺตติ จ กิริยา จ กิริยาผลณฺจ

๖๔๘. พระโยคาวจรผู้หนึ่ง ย่อมรวม
 เอากรรม ๑๒ อย่างนี้ เข้าไว้ในกัมมวัฏ
 ทำการกำหนดปัจจัยของนามรูป ด้วยสามารถ
 แห่งกัมมวัฏและวิปากวัฏอย่างนี้. พระ-
 โยคาวจรผู้นั้น ครั้นเห็นความเป็นไปตาม
 ปัจจัยแห่งนามรูป ด้วยสามารถแห่งกัมมวัฏ
 และวิปากวัฏอย่างนี้แล้ว ก็ย่อมพิจารณา
 เห็นว่า "นามรูปนี้ ในกาลปัจจุบันนี้ ย่อม
 เป็นไปตามปัจจัย ด้วยสามารถแห่งกัมมวัฏ
 และวิปากวัฏ ฉันทใด, แม้ในกาลอดีต ก็เป็น
 ไปแล้วตามปัจจัย ด้วยสามารถแห่งกัมมวัฏ
 และวิปากวัฏ, แม้ในกาลอนาคต ก็จักเป็น
 ไปตามปัจจัย ด้วยสามารถแห่งกัมมวัฏและ
 วิปากวัฏ ฉันทันนั้น กรรมและวิปากของกรรม,
 กัมมวัฏและวิปากวัฏ, ความเป็นไปของกรรม
 และความเป็นไปของวิปาก, ความสืบต่อ
 ของกรรม และความสืบต่อของวิปาก, การ
 กระทำและผลของการกระทำ ย่อมเป็นไปอยู่
 อย่างนี้

^๑ ฉ. ปวตฺตติสฺสตี"ติ.

คุณेमอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กมฺมวิปากา^๑ วตฺตุนฺติ
 วิปากโก กมฺมสมฺภาโว
 กมฺมา ปุณฺพุกโว โทติ
 เอวํ โลกโก ปวตฺตติ^๒ติ

วิปากทั้งหลายย่อมเป็นไปเพราะกรรม
 วิปากมีกรรมเป็นเหตุเกิด ภพใหม่
 ย่อมมีเพราะกรรม โลกเป็นไปอยู่
 อย่างนี้" ดังนี้.

สมฺมุปฺสฺสตี. ตสฺสเสวํ สมฺมุปฺสฺสโต ยา สา
 ปุณฺพุนฺตาทโย อารพฺภ "อโหสิ นุ โข
 อหนุ"^๒ติอาทินา นเยน วุตฺตทา โสฬสฺสวิธา
 วิจิกฺกฉา, สา สฬฺพทา ปหฺยิตฺติ.
 สฬฺพทวโยนิคตฺติจฺตินิวาเสสฺสุ เหตุผลสมฺมุท-
 วเสน ปวตฺตมานํ นามรูปมคฺตฺตเมว ขายตี.
 โส เนว การณโต อุทฺธํ การกํ ปสฺสตี,
 น วิปากปวตฺตติโต อุทฺธํ วิปากปฏฺฐิสฺสเวทกํ.
 การณเ ปน สตี "การโก"ติ วิปากปวตฺตติยา
 สตี "ปฏฺฐิสฺสเวทโก"ติ สมฺมณฺณามคฺตฺเตน ปณฺติตา
 โวทรนฺตฺติจฺเจวสฺส สมนฺมุปฺปณฺณาย สฬฺพิณฺนํ
 โทติ.

เมื่อพระโยคาวจรนั้น พิจารณาเห็นอยู่
 อย่างนี้ วิจิกิจฉา ๑๖ อย่างนั้นใดที่ทรงตรัส
 บรรณกาลส่วนเบื้องต้นเป็นต้น โดยนัยว่า
 "(ในกาลอดีต) เราเคยมีแล้วหรือหนอ"
 ดังนี้เป็นต้น, วิจิกิจฉาทั้งหมดนั้นจะถูก ละ
 ไป. เพียงแต่นามรูปที่เป็นไปในภพ กำเนิด
 คติ ฐิติ และนิवासทั้งปวง ด้วยอำนาจความ
 สัมพันธ์กัน แห่งเหตุและผลเท่านั้น ย่อม
 ปราบกฏ. พระโยคาวจรนั้น ย่อมไม่เล็งเห็น
 ผู้ทำที่นอกเหนือไปจากเหตุ, ไม่เล็งเห็นผู้
 เสวยวิบากที่นอกเหนือไป จากความเป็นไป
 ของวิบาก. ก็นามและรูปย่อมเป็นอันเธอ

^๑ ฉ. ม. ย. กมฺมา วิปากา, ฐีกายมฺปิ
 กมฺมาติ กมฺมโตติ วตฺตติ.

^๒ ม. ม. ๑๒/๑๔.

คุณเอมอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค ป.ท. ๖-๕

เห็นอย่างดีแล้ว ด้วยปัญญาอันชอบ ว่าเมื่อมี
เหตุ บัณฑิตทั้งหลายจึงกล่าวถึง โดยเป็น
เพียงสมัญญาว่า "ผู้ทำ", เมื่อมีความเป็น
ไปของวิบาก บัณฑิตทั้งหลายจึงกล่าวถึง
โดยเป็นเพียงสมัญญาว่า "ผู้เสวย" ดังนี้.

๖๘๘. เตนาทุ โปราณา :

"กมุสฺส การโก นตฺถิ
วิปากสฺส จ เวทโก
สุทฺถธมฺมา ปวตฺตุนฺติ
เอเวทํ สมฺมทสฺสนํ.
เอวํ กมฺเม วิปาเก จ
วตฺตมาเน สเหตุเก
พีชฺรูกฺขาทิกานํ
บุพฺพา โภฏี น นายติ.
อนาคเตปิ สํสาเร
อปฺปวตฺตํ น ทิสฺสติ

๖๘๘. เพราะเหตุนั้น ท่านโบราณ-
จารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่ :

"ผู้ทำกรรม และผู้เสวยวิบากหาไม่
ธรรมล้วน ๆ ย่อมเป็นไป ความเห็น
อันมีประการดังกล่าวมานี้ นี้เป็น
สัมมาทสฺสนะ(ความเห็นชอบ). เมื่อ
กรรมและวิบาก พร้อมทั้งเหตุเป็นไป
อยู่อย่างนี้ ย่อมไม่ปรากฏเบื้องต้น
เบื้องปลาย เหมือนอย่างพืชกับลำต้น
เป็นต้นฉะนั้น. แม้ในกาลอนาคต เมื่อ
สังสารวัฏยังมีอยู่ ก็ย่อมไม่ปรากฏ
ความไม่เป็นไป พวกเดียรถีย์ไม่รู้

ม. ส. อปฺปวตฺตติ.

คุณเอมอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอตมตฺถิ อนนฺณาย
           ติตฺถิยา อสยํวสี.
 สตฺตสณฺณํ กเหตุวาน
           สสฺสทฺตฺจเจตทสฺสีโน
 ทฺวาสฺสญฺจิทฺฐํ กณฺหนฺติ
           อณฺณมณฺณํ^๑ วิโรธิตา.
 ทฺฐิจฺชนฺนพฺพธา^๒ เต
           ตณฺหาโสเตน วุญฺหเร
 ตณฺหาโสเตน วุญฺหนฺตา
           น เต ทุกฺขา ปมฺจุจเร.
 เอวเมตฺถิ อภินฺณาย
           ภิกฺขุ พุทฺธสฺส สาวโก
 กมฺภีรํ นิปฺปณฺํ สุนฺณํ
           ปจฺจุยฺมํ ปฏฺวิชฺชตฺติ.
 กมฺมํ นตฺถิ วิปากมฺหิ
           ปาโก กมฺเม น วิชฺชตฺติ
 อณฺณมณฺณํ อุกฺโก สุนฺณา
           น จ กมฺมํ วินา ผลํ.

ความซึ้งนี้ จึงเป็นผู้หาอำนาจใน
 ตนเองมิได้ เทียบยัดถือสัตตสัญญาแล้ว
 เล็งเห็นว่าเที่ยงหรือขาดสูญ ย่อม
 ยึดถือทิวฐิ ๖๒ ชักแย้งกันและกันอยู่.
 พวกเคียรถีย์เหล่านั้น ถูกเครื่องผูกคือ
 ทิวฐิผูกไว้ ถูกกระแสน้ำพัดพาไป
 เมื่อถูกกระแสน้ำพัดพาไปอยู่ พวก-
 เขา ก็ไม่พ้นจากทุกข์. ภิกษุซึ่งเป็น
 สาวกของพระพุทธเจ้า รู้ยิ่งซึ่งความ
 ซึ้งนี้ อย่างนั้นแล้ว ก็ย่อมแทงตลอด
 ปัจจัยอันลึกซึ้ง ละเอียดย้อน ว่าง-
 เปล่า. กรรมไม่มีอยู่ในวิบาก วิบาก
 ก็ไม่มีอยู่ในกรรม ธรรมทั้ง ๒ ว่างจาก
 กันและกัน แต่ว่าเว้นกรรมเสีย ผลก็
 ไม่มี. (เปรียบเหมือน) ไฟไม่มีอยู่ใน
 พระอาทิตย์ ไม่มีอยู่ในแก้วมณี ไม่มีอยู่ใน
 ในก้อนโคมัย ไฟนั้นมิได้มีอยู่ภายนอก
 ของวัตถุเหล่านั้น แต่ว่าย่อมเกิดจาก

^๑ ฉ. อณฺณมณฺณ...
^๒ ฉ. ...พฺพธา.

ยถา น สุริเย อคติ
           น มณิหิ น โคมเย
 น เตสี พหิ โส อตฺถิ
           สมฺภาเรหิ จ ชายติ.
 ตถา น ฏฺโศ กมฺมสฺส
           วิปาโก อฺปลพฺภติ
 พหิทฺธาปิ น กมฺมสฺส
           น กมฺมํ ตตฺถ วิชฺชติ.
 ผเลน สุณฺณํ คํ^๑ กมฺมํ
           ผลํ กมฺเม น วิชฺชติ
 กมฺมณฺจ โข อฺปาทาย
           ตโต นิพฺพตฺตตี ผลํ.
 น เหตุถ เทโว พุรฺพมา วา
           สํสารสฺสคฺคิ การโก
 สฺสทฺธมฺมา ปวตฺตนฺติ
           เหตุสมฺภารปจฺจยา^๑ติ.

๖๔๐. ตสฺเสวํ กมฺมวฏฺฏวิปากวฏฺฏวเสน

นามรูปสฺส ปจฺจยปริคฺคหํ กตฺวา ตีสุ

เครื่องสัมภาระทั้งหลาย ฉนฺใด. วิปาก
 ก็ไม่มีอยู่ภายในกรรม ไม่มีอยู่แม้
 ภายนอกกรรม กรรมก็ไม่มีอยู่ในวิปาก
 นั้น. กรรมนั้นว่างเปล่าจากผล ผลก็
 ไม่มีอยู่ในกรรม แต่ว่าเพราะอาศัย
 กรรมแล ผลจึงบังเกิดได้ ฉนฺนั้น.
 จริงอยู่ ในความเป็นไปแห่งสังสารวัฏ
 นี้ เทวดาหรือว่าพรหมผู้สร้างสังสาร-
 วัฏ ห้ามมิให้ ธรรมล้วน ๆ ย่อมเป็นไป
 เพราะสัมภาระแห่งเหตุ เป็นปัจจัย"
 ฉนฺนี้แล.

๖๔๐. เมื่อพระโยคาวจรนั้นทำการ

กำหนดปัจจัยของนามรูป ด้วยสามารถแห่ง

^๑ ส. สุณฺณกํ.

อหุธาสุ ปหีนวิจิกิจจสุส สพุเพ อตีตานาคต-
ปจฺจุปฺนุณา ธมฺมา จุติปฏิสนฺธิวเสน วิทิตา
โหนติ สาสุส โหติ ญาตปริณฺญา.

กัมมวิญฺญและวิปากวิญฺญ จนละวิจิกิจจาในกาล
ทั้ง ๓ ได้ยั้งนี้ ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอัน
เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน ก็ย่อมเป็นอัน
ปรากฏด้วยอำนาจแห่งจุติและปฏิสนธิ ชื่อนั้น
จักเป็นญาตปริณฺญาของ เธอ.

โส เอวํ ปชานาติ : เย อตีเต
กมฺมปจฺจยา นิพฺพุตา ขนฺธา, เต ตตฺถ
นिरุทฺธา, อตีตกมฺมปจฺจยา ปน อิมสฺมี ภเว
อญฺเณ ขนฺธา นิพฺพุตา, อตีตภาโว อิมํ
ภवं อากโต เอกธมฺโมปิ นตฺถิ, อิมสฺมิปิ
ภเว กมฺมปจฺจเยน นิพฺพุตา ขนฺธา
นिरุชฺฌิสฺสนฺติ, ปนฺนุภเว อญฺเณ นิพฺพุตฺติสฺสนฺติ,
อิมมฺหา ภวา ปนฺนุภवं เอกธมฺโมปิ น
กมฺิสฺสตี. อปิจ โข ยถา น อจฺจริยมุขโต
สชฺฌาโย อนฺเตवासิกสุส มุขํ ปวิสฺตี, น จ
ตปฺปจฺจยา ตสุส มุเช สชฺฌาโย น วตฺตตี,
น ทูเตน มนฺุโตทกํ ปิตํ โรกิโน อหฺร
ปวิสฺตี, น จ ตสุส ตปฺปจฺจยา โรโค น
วูปสมฺมตี, น มุเช มนฺุทฺทวิธานํ

พระโยคาวจรนั้นย่อมรู้ช้อย่างนี้ว่า :
ชั้นทั้งหลายเหล่าใดในอดีต ที่บังเกิดแล้ว
เพราะกรรมเป็นปัจจัย, ชั้นเหล่านั้นย่อม
ดับไปในอดีตนั้นนั่นแหละ, ส่วนชั้นเหล่าอื่น
ในภพนี้ ที่บังเกิดเพราะกรรมอดีตเป็นปัจจัย
แม้กรรมสักอย่างหนึ่งที่มาจากภพอดีต สู่ภพ
ใหม่, ชั้นทั้งหลายแม้ในภพนี้ที่บังเกิดแล้ว
เพราะกรรมเป็นปัจจัยจักดับไป, ชั้นอันจัก
บังเกิดในภพใหม่, แม้กรรมสักอย่างหนึ่งจัก
ไม่ไปจากภพนี้สู่ภพใหม่. อนึ่ง (เปรียบ-
เหมือน) การสาธยายมนต์จากปากของ
อาจารย์จะเข้าไปยังปากของอันเตवासิก ก็
หาไม่, แต่ว่าการสาธยายมนต์ที่ปาก ของ
อันเตवासิกนั้น จะไม่เป็นไปเพราะการ

คุณเอมอร กิจพานิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาทาสถลาทีสุ มุขนิมิตฺตํ กจฺจติ, น จ ตตฺถ ตปฺปจฺจยา มณฺฑนวิธานํ น ปณฺณายติ,
 น เอกิสฺสา วฏฺฐิยา ทีปสิขา ฆณฺณํ วฏฺฐิ
 สงฺกมฺติ, น จ ตตฺถ ตปฺปจฺจยา ทีปสิขา
 น นิพฺพตฺตติ, เอวเมว น อตีตภาโว อิมํ
 ภวํ, อิตฺตํ วา ปุณฺพภวํ โภจิ ฐมฺโม
 สงฺกมฺติ, น จ อตีตภาเว ฆนฺธายตฺนธาตุ-
 ปจฺจยา อิตฺ, อิตฺ วา ฆนฺธายตฺนธาตุปจฺจยา
 ปุณฺพภเว ฆนฺธายตฺนธาตุโย น นิพฺพตฺตตฺตติ.

สาธยายที่ปากของอาจารย์นั้นเป็นปัจจัยก็หา
 ไม่. น้ํามนต์ที่ตัวแทนคัมเข้าไป จะเข้าไป
 ยังก้องของคนมีโรคก็หาไม่, แต่ว่าโรค
 ของเขาจะไม่หาย เพราะน้ํามนต์ที่ตัวแทน
 คัมนั้นเป็นปัจจัยก็หาไม่, การจัดแจงแต่งที่
 หน้า ย่อมไม่ไปถึงเงาหน้า ที่เครื่องส่อง-
 หน้ามีแผ่นกระจกเป็นต้น, แต่การจัดแจง
 แต่งที่หน้าจะไม่ปรากฏ ที่เครื่องส่องหน้า
 เหล่านั้น เพราะเงาหน้าที่เครื่องส่องหน้า
 เป็นปัจจัยก็หาไม่, เปลวประทีปที่เปลี่ยวไส้
 อันหนึ่ง ย่อมไม่เคลื่อนไปสู่เปลี่ยวไส้อันอื่น,
 แต่เปลวประทีปจะไม่บังเกิดที่เปลี่ยวไส้ อัน
 อื่นนั้น เพราะเปลวประทีปที่เปลี่ยวไส้อันนั้น
 เป็นปัจจัย ก็หาไม่ฉนใด, ธรรมอะไร ๆ
 จะเคลื่อนจากภพอดีตสู่ภพนี้ หรือจากภพนี้สู่
 ภพใหม่ ก็หาไม่, แต่ว่าชั้นธอายุตนะ และ
 ธาตุทั้งหลายในภพนี้ จะไม่บังเกิดเพราะ
 ชั้นธอายุตนะ และธาตุทั้งหลายในภพอดีต
 เป็นปัจจัยก็หาไม่, หรือว่าชั้นธอายุตนะและ
 ธาตุทั้งหลายในภพใหม่ จะไม่บังเกิดเพราะ

คุณอมอร กิจพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ชั้น อายตนะ และธาตุทั้งหลายในภพนี้เป็นปัจจัยก็หาไม่ ฉะนั้นเหมือนกันแล.

ยถา จกขุวิญญาณ
มโนธาตุอนนตรี.
น เจว อากคํ นาปี
น นิพพตคํ อนนตรี.
ตถา ปฏิสนธิมฺหิ
วตฺตเต จิตฺตสนฺตติ
ปุริมํ ภิชฺชตี จิตฺตํ
ปจฺจิมํ ชายตี ตโต.
เตสํ อนฺตริกา นตฺถิ
วีจิ เตสํ น วิชฺชติ
น จิตฺโต กจฺจนฺติ กิณฺจ
ปฏิสนฺธิ จ ชายตีติ.

(เปรียบเหมือน)จักขุวิญญาณ ย่อมมีในลำดับแห่งมโนธาตุ มิได้มาจากมโนธาตุนั้น ทั้งจะไม่บังเกิดในลำดับแห่งมโนธาตุก็หาไม่ ฉนใด ความสืบทอดแห่งจิตย่อมเป็นไปในปฏิสนธิขณะ จิตดวงก่อนย่อมแตก(ดับ)ไป จิตดวงหลังก็ย่อมเกิดขึ้น ต่อจากจิตดวงก่อนนั้น ฉนนั้น ธรรมที่อยู่ในระหว่างจิต ๒ ดวงเหล่านั้นไม่มี จิต ๒ ดวงเหล่านั้นไม่มีระลอกคลื่น จะมีจิตอะไร ๆ ไปจากจิตจิตนั้นก็หาไม่ แต่ว่าปฏิสนธิจิตก็เกิดได้แล.

๖๙๑. เอวํ จตฺติปฏิสนฺธิวเสน วิทิต-
สพฺพธมฺมสฺส สพฺพากาเรน นามรูปสฺส
ปจฺจยปริกฺกฺขณานํ ฅามคคํ โทติ, โสฬสฺสวิธา
กงฺขา สฺสฺจฺจฺจฺจํ ปหฺยติ. น เกวณฺณจ สว

๖๙๑. ญาณกำหนดปัจจัยของนามรูป
ของภิกษุผู้มีธรรมทั้งปวงปรากฏ ด้วยอำนาจ
แห่งจิตและปฏิสนธิ ตามประการดังกล่าวมานี้
ย่อมเป็นธรรมชาติที่มีกำลัง โดยอาการทั้ง-

คุณประหยด-คุณศรีธร คັນสมบัติ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอว, "สตฺถริ กงฺขตี"^๑ติอาทินยปฺวตฺตา
 อฏฺฐวิธาปี กงฺขา ปหียตีเยว. ทฺวาสุฏฺฐิ-
 ฬิกฺขิตฺตานี วิภฺชมนฺนติ. เอว นานานเยหิ
 นามรูปสฺส ปจฺจยปริกฺกหเณน ทีสุ อทฺธาสุ
 กงฺขี วิตริตฺวา จิตฺ ฌานํ กัฏขาวิตรณวิสุตฺติ
เวทิตฺพหํ. ฐมฺมฐฺฐิตฺตญาณนฺติปี ยถาภูตญาณนฺติปี
สम्मมาทสฺสณนฺติปี เอตสฺเสว เววจนํ^๒
 วุตฺตเณหตี :

ปวง, ความสงสัย ๑๖ อย่าง จะถูกละไปได้
 เป็นอย่างคืบๆ. และไม่ใช่เฉพาะความสงสัย
 ๑๖ อย่างนั้นแต่ส่วนเกี่ยวเท่านั้น, แม้ความ
 สงสัย ๘ อย่าง ที่เป็นไปโดยนัยว่า "ย่อมน
 สงสัยในพระศาสนา" เป็นต้น ก็ย่อมถูกละไป
 เหมือนกัน. ฬิฐฺฐิ ๖๒ ย่อมราบคาบไป. ญาณ
 ที่ตั้งอยู่ข้ามความสงสัยในกาล ๓ เพราะการ
 กำหนดปัจจัยของนามรูปโดยนัยต่างๆ อย่างนี้
 ฟังทราบว่าเป็นชื่อว่า กัฏขาวิตรณวิสุตฺติ. คำว่า
ฐมฺมฐฺฐิตฺตญาณนฺติ คำว่า ยถาภูตญาณนฺติ
 คำว่า สम्मมาทสฺสณนฺติ ก็เป็นคำไวพจน์ของ
 คำว่า กัฏขาวิตรณวิสุตฺตินั้นแหละ. ข้อนี้
 สมจริงตามที่ท่านพระสารีบุตร เถระ กล่าวไว้
 ว่า :

"อวิชฺชา ปจฺจโย สงฺขารธา
 ปจฺจยสมุปฺปนฺนา อุกฺโกเปเต ฐมฺมา
 ปจฺจยสมุปฺปนฺนาติ ปจฺจยปริกฺกเห

"ปัญญาในอันกำหนดปัจจัยได้ว่า
 อวิชชาเป็นปัจจัย สังขารเกิดขึ้น
 เพราะปัจจัย ธรรมทั้ง ๒ นี้เกิดขึ้น

^๑ อภิ. วิ. ๓๕/๔๔๓.

^๒ ฉ. เอตสฺเสวาธิวจนํ.

ปณฺญา ธมฺมญฺจิติมาณฺญ"ติ"

แล้วเพราะปัจจัย ทั้งนี้ ชื่อว่า ธัมม-
รัฐิญาณ"

"อนิจฺจโต มนสิกโรนฺโต กตเม
ธมฺเม ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตี, กถํ
สมฺมาทสฺสนํ โทติ, กถํ ตทฺทวเยน
สพฺเพ สงฺขารธา อนิจฺจโต สุทฺธิญา
โหนติ, กตฺถ กงฺขา ปหียตี ?
ทุกฺขโต ฯเปฯ ฆนตฺตโต มนสิกโรนฺโต
กตเม ธมฺเม ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตี
ฯเปฯ กตฺถ กงฺขา ปหียตีติ ?

"ถาว่า เมื่อมนสิการว่า
ไม่เที่ยง ย่อมรู้ ย่อมเห็น ธรรม
เหล่าไหนตามความเป็นจริง, ชื่อว่า
เป็นสัมมาทสฺสนะอย่างไร, สังขาร
ทั้งปวงเป็นอันปรากฏชัดว่า ไม่เที่ยง
โดยคล้อยตามธรรม ที่เห็นแล้วนั้น
อย่างไร, ความสงสัยในธรรมเหล่า-
ไหน ย่อมถูกละไป ? เมื่อมนสิการว่า
เป็นทุกข์ ฯลฯ ว่าเป็นอนัตตา ย่อมรู้
ย่อมเห็น ธรรมเหล่าไหน ตามความ
เป็นจริง ฯลฯ ความสงสัยในธรรม
เหล่าไหน ย่อมถูกละไป ?

อนิจฺจโต มนสิกโรนฺโต นิमितฺตํ
ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตี, เตน วุจฺจตี
สมฺมาทสฺสนํ, เอวํ ตทฺทวเยน สพฺเพ
สงฺขารธา อนิจฺจโต สุทฺธิญา โหนติ,

ตอบว่า เมื่อมนสิการว่าไม่เที่ยง
ย่อมรู้ ย่อมเห็นนิमितตามความเป็นจริง
เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า สัมมา-
ทสฺสนะ, สังขารทั้งหลายทั้งปวง เป็น

^๑ ข. ป. ๓๑/๓๒.

เอตถ กงฺขา ปหิยติ. ทุกฺขโต
 มนสิกโรนฺโต ปวตฺตํ ยถาภูตํ ชานาติ
 ปสฺสตี ฯ เปฯ อนตฺตโต มนสิกโรนฺโต
 นิमितฺตณฺจ ปวตฺตณฺจ ยถาภูตํ ชานาติ
 ปสฺสตี, เตน วุจฺจติ สมฺมาทสฺสนํ,
 เอวํ ททฺทวเยน สพุเพ ธมฺมา
 อนตฺตโต สฺทิฏฺฐา โทนฺติ, เอตถ
 กงฺขา ปหิยติ.

ยณฺจ ยถาภูตญานํ ยณฺจ
 สมฺมาทสฺสนํ ยา จ กงฺขาวิตรณา,
 อิม ธมฺมา นานตฺถา นานาพฺยณฺชนา,^๑
 อุทาหุ เอกตฺถา พฺยณฺชนเมว
 นานนฺติ ? ยณฺจ ยถาภูตญานํ ยณฺจ

อันปรากฏชัดว่าไม่เที่ยง โดยคล้อย-
 ตามธรรมที่เห็นแล้วนั้น อย่างนี้, ความ
 สงสัยในธรรมเหล่านี้ ย่อมถูกละไป.
 เมื่อมนสิการว่าเป็นทุกข์ ย่อมรู้ ย่อม
 เห็นปวัตตะ(ความเป็นไปแห่งสังขาร)
 ตามความเป็นจริง ฯลฯ เมื่อมนสิการ
 ว่าเป็นอนัตตา ย่อมรู้ ย่อมเห็นนิमित
 และปวัตตะตามความเป็นจริง เพราะ
 เหตุนี้ จึงเรียกว่า สัมมาทสฺสนะ,
 ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอันปรากฏชัด
 ว่าเป็นอนัตตา โดยคล้อยตามธรรม
 ที่เห็นแล้วนั้น อย่างนี้, ความสงสัย
 ในธรรมเหล่านี้ย่อมถูกละไป.

ถามว่า ยถาภูตญานอันใดก็ดี
 สัมมาทสฺสนะอันใดก็ดี กังขาวิตรณะ
 อันใดก็ดี ธรรมเหล่านี้มีอรรถต่างกัน
 มีพยัญชนะต่างกัน, หรือว่ามีอรรถ
 เหมือนกัน พยัญชนะเท่านั้นต่างกัน ?

^๑ ฉ. นานตฺถา เจว นานาพฺยณฺชนา.

คุณประหยด-คุณศรีธร คันสมบัติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมมาทสนัน ยาจ กงฺขาวิตรณา,
อิมะ ธมฺมา เอกคฺคา พุณฺณชนเมว
นानนฺ"ติ"^๑

ตอบว่า ยถาภูตญานาทสสนะอันใดกัถิ
สมมาทสสนะอันใดกัถิ กังขาวิตรณะ
อันใดกัถิ ธรรมเหล่านั้นมอรรธเหมือน-
กัน พยัญชนะเท่านั้นต่างกัน" ดังนี้.

อิมินา ฆน ณาณน สมฺมุนาคโต
วิปสฺสโก พุทฺธสาสนน ลหุสฺสาโส
ลหุสฺสคฺคาโร นียตคฺคิโก จุฬโสตาปนโน"^๒
นาม โหติ.

ก็ภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา ผู้ถึงพร้อมด้วย-
ญาณนี้ ชื่อว่า เป็นผู้ได้รับความโล่งใจในพระ-
พุทธศาสนา ได้ที่ตั้งมั่น มีคติแน่นอน เป็น
พระจุฬโสคาบัน.

ทสฺมา ภิกฺขุ สทา สโต
นามรูปสฺส สพฺโส
ปัจจุเย ปริกฺคณฺเฑยฺย
กงฺขาวิตรณคฺคิโกติ.

เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ต้องการข้ามความ
สงสัย ฟังเป็นผู้มีสติตลอดกาลทุกเมื่อ
กำหนดปัจจัยของนามรูป โดยประการ
ทั้งปวงเกิด แล.

อิติ สาธุชนปามุชฺชตฺตาเย กเต วิสฺสุทฺธิมคฺเค
ปณฺณภาวนาธิกारे
กงฺขาวิตรณวิสฺสุทฺธินฺทุเทโส นาม
เอกฺกนวิสฺสติโม ปริจุเจโท.

ปริเฉทที่ ๑๘ ชื่อว่า กังขาวิตรณวิสุทธินิเทศ
ในอธิการแห่งปัญญภาวนา ในวิสุทธิมรรค
ที่ข้าพเจ้าแต่งเพื่อความปราโมทย์แห่งสาธุชน
จบแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

^๑ ข. ป. ๓๑/๓๔๕, ๓๔๖.

^๒ ส. จุลลโสตาปนโน.

คุณประพิณ ภิรมย์โยธี

เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ นางอัมพร ภิรมย์โยธี และเจ้ากรรมนายเวร

๒๐. มัคคามัคคญาณทัสสน -

วิสุทธินิเทศ

สมมสนญาณกา

๖๘๒. อัย มกโค, อัย น มกโคติ
เอว มกคณจ อมกคณจ ญตฺวา จิตฺ ฌานํ
ปน มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุตฺติ นาม.

คํ สมฺปาเทตฺกามาเม กลาปสมมสน-
สงฺขาคาย นยวิปัสสนาย ตาว โยโค
กรณียะ. กสฺมา ? อารทฺธวิปัสสกสฺส
โสภาสาทิสฺมฺภเว มัคคามัคคญาณทัสสน-
สมฺภวโต. อารทฺธวิปัสสกสฺส ทิ โสภาสาทิสฺ
สมฺภุเตสฺส มัคคามัคคญาณํ โทติ, วิปัสสนาย
จ กลาปสมมสนํ อาทิ. ตสฺมา เอตํ
กฺงฺขาวิตฺรณานนฺตรํ อุตฺทฺธิญฺจํ. อปิจ ยสฺมา
ตีรณปริณฺญา ย ตตฺตมานาย^๑ มัคคามัคคญาณํ
อุปฺปชฺชติ, ตีรณปริณฺญา จ ฌาต-

๒๐. มัคคามัคคญาณทัสสน -

วิสุทธินิเทศ

กถาวาดัวยสัมมสนญาณ

๖๘๒. ส่วนญาณที่ตั้งอยู่ ธรรมที่เป็น
ทาง และมีใช่ทาง. อย่างนี้ว่า, นี้เป็นทาง,
นี้มีใช่ทาง ดังนี้ ชื่อว่า มัคคามัคคญาณทัสสน-
วิสุตฺติ.

อันภิกษุ ผู้ต้องการทำมัคคามัคคญาณ-
ทัสสนวิสุตฺตินั้นให้ถึงพร้อม พึงทำความ
พยายามในนัยวิปัสสนา ที่นับว่าเป็นการ
พิจารณากลาป ก่อน. เพราะเหตุไร ?
เพราะมัคคามัคคญาณทัสสนะ จะเกิดแก่
พระโยคาวจร ผู้ปรารถนาวิปัสสนาได้ ในเมื่อ
มีวิปัสสนูปกิเลสมีโสภาส(แสงสว่าง)เป็นต้น
เกิดขึ้น. จริงอยู่ เมื่อวิปัสสนูปกิเลสทั้งหลาย
มีโสภาสเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว พระโยคาวจร
ผู้ปรารถนาวิปัสสนา จึงจะมีมัคคามัคคญาณได้,

^๑ อธิ. ปวตฺตมานาย.

คุณประพิณ ภิรมย์โยธี

เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ นางอัมพร ภิรมย์โยธี และเจ้ากรรมนายเวร

ปริณยานนุตรา, ตสฺมาปิ ตํ มคฺคามคฺคญาณ-
ทสฺสนวิสฺสุทฺธิ สมนฺปาเหตุกาเมน กลาปสมฺมสเน
ตาว โยโค กาทพฺโพ.

ก็การพิจารณากลาป เป็นเบื้องต้นแห่ง
วิปัสสนา. เพราะฉะนั้น ท่านจึงแสวงไข
มัคคามัคคญาณนี้ไว้ ในลำดับแห่งกัณฑ-
วิตรณญาณ. อีกนัยหนึ่ง เพราะเหตุที่เมื่อ
ศีรณปริณญาเป็นไปอยู่ มัคคามัคคญาณ
จึงจะเกิดขึ้นได้, ก็ศีรณปริณญามีต่อจาก
ญาณตปริณญา, แม้เพราะฉะนั้น พระโยคาวจร
ผู้ต้องการจะทำมัคคามัคคญาณทัสสนวิสสุทธานั้น
ให้ถึงพร้อม พึงทำความพยายามในการ
พิจารณากลาปก่อนเกิด.

๖๘๓. ตตฺตารายํ วินิจฺฉโย : ติสฺโส หิ
โลกิยปริณฺญา ฅาตปริณฺญา ตีรณปริณฺญา
ปหานปริณฺญา จ. ยา สนฺธาย วุตฺตํ
"อภิณฺญาปณฺญา ฅาตญฺเฐ ฅาณํ.
ปริณฺญาปณฺญา ตีรณญฺเฐ ฅาณํ. ปหานปณฺญา
ปริจฺจจากญฺเฐ ฅาณนุ"ติ? ตตฺถ "รฺูปปนลกฺขณํ
รฺูป, เวทยิตลกฺขณา เวทนา"ติ เอวํ เตสํ
เตสํ ธมฺมานํ ปจฺจตฺตลกฺขณสสฺสลกฺขณวเสน

๖๘๓. ต่อไปนี้เป็นคำวินิจฉัยในปริณญา
เหล่านั้น : เป็นความจริงว่า โลกิยปริณญา
มี ๓ อย่าง คือ ฅาตปริณญา ตีรณปริณญา
และปหานปริณญา. ได้แก่ ปริณญาที่ท่าน
พระสารีบุตรเถระหมายเอา กล่าวไว้ว่า
"อภิณฺญาปณฺญา ชื่อว่า ญาณ เพราะอรรถว่า
รู้. ปริณฺญาปณฺญา ชื่อว่า ญาณ เพราะ
อรรถว่าพิจารณา. ปหานปณฺญา ชื่อว่าญาณ

๑ ขุ. ป. ๓๑/๑๒๘.

คุณประพิณ ภิกษุมย์โยธี

เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ นางอัมพร ภิกษุมย์โยธี และเจ้ากรรมนายเวร

ปวตุตา ปณฺหา ญาตปริณฺหา นาม. "รูป
อนิจฺจํ, เวทนา อนิจฺจา"ติอาทินา ปน นเยน
เตสฺสเยว ธมฺมานํ สามณฺณลฺกฺขณํ
อาโรเปตฺวา ปวตุตา ลฺกฺขณารมฺมณียวิปฺสฺสนา
ปณฺหา คฺิริตฺตปริณฺหา นาม. เตสฺสเยว ปน
ธมฺเมสุ นิจฺจสณฺหาทิปชทฺทวเสน ปวตุตา
ลฺกฺขณารมฺมณียวิปฺสฺสนาว^๑ ปทานปริณฺหา
นาม.

เพราะอรรถว่าบริจาค" ดังนี้. ในปริณฺหา
ทั้ง ๓ นั้น ปณฺหาที่เป็นไปโดยเกี่ยวกับ
กำหนดลักษณะเฉพาะตน แห่งธรรมเหล่านั้น
อย่างนี้ว่า "รูปมีลักษณะย่อยยับ, เวทนา
มีลักษณะเสวยอารมณ์" เป็นต้น ชื่อว่า
ญาตปริณฺหา. วิปฺสฺสนापณฺหาที่มีลักษณะเป็น
อารมณ์ ที่เป็นไปโดยยกเอาธรรมเหล่านั้น
นั้นแหละ ขึ้นสู่สามัญลักษณะ โดยนัยว่า "รูป
ไม่เที่ยง, เวทนาไม่เที่ยง" เป็นต้น ชื่อว่า
คฺิริตฺตปริณฺหา. ส่วนวิปฺสฺสนापณฺหาที่มีลักษณะ
เป็นอารมณ์นั้นแหละ ที่เป็นไปโดยเกี่ยวกับ
ละนิจฺจสณฺหาเป็นต้น ในธรรมเหล่านั้นนั้น-
แหละ ชื่อว่า ปทานปริณฺหา.

คตฺถ สงฺขารปริจฺเจทโต ปฏฺฐาย
ยาว ปจฺจยปริคฺคทา ญาตปริณฺหาย ญฺมิ.
เอตสฺมี ทิ อนฺตเร ธมฺมานํ ปจฺจตฺตลฺกฺขณ-
ปฏฺฐเวธสฺเสว อาธิปจฺจํ โทติ. กลาปสมฺมสนโต
ปน ปฏฺฐาย ยาว อุทฺทพฺพยานุปฺสฺสนา

ในปริณฺหาทั้ง ๓ นั้น ปณฺหาจับตั้งแต่
กำหนดสังขาร จนกระทั่งกำหนดปัจจัยได้
จักเป็นภูมิของญาตปริณฺหา. เพราะว่าใน
ระหว่างนี้ การแทงตลอดลักษณะเฉพาะตน
แห่งธรรมทั้งหลายนั้นเอง มีความเป็นใหญ่.

^๑ ฉ. ลกฺขณารมฺมณียวิปฺสฺสนา.

คุณประพิณ ภิรมย์โยธี

เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ นางอัมพร ภิรมย์โยธี และ เจ้ากรรมนายเวร

ตีรณปริณาย ภูมิ. เขตสมิ หิ อนุตเร ส่วนปัญญาจับตั้งแต่พิจารณาไกล จนกระทั่ง
 สามณณลกขณปฏิเวธเสว อาธิปัจจ โทติ. พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งความเกิดขึ้น และ
 ภงฺกานุปสฺสนํ อาทิ กตฺวา อฺปริ ความปราศไป จัดเป็นภูมิของตีรณปริณาย.
 ปทานปริณาย ภูมิ. ตโต ปฏฺฐาย หิ เพราะว่าในระหว่างนี้ การแทงตลอดสามัญ-
 อนุจฺจโต อนุปสฺสนฺโต นิจฺจสณฺณํ ปชหติ, ลักษณะนั่นเอง มีความเป็นใหญ่. ปัญญา
 ทุกฺขโต อนุปสฺสนฺโต สุขสณฺณํ, อนุตฺตโต จับตั้งแต่พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งความดับ
 อนุปสฺสนฺโต อตฺตสณฺณํ, นิพฺพิทฺทฺโต นนฺที, เป็นต้นสูง ๆ ขึ้นไป จัดเป็นภูมิของปทาน-
 วิรชฺชนฺโต รากํ, นิโรธฺนฺโต สมุทฺยํ, ปริณาย. เพราะว่าจำเริญแต่ชั้น อนุปสฺสนา ๑
 ปฏฺฐิสฺสชฺชนฺโต อาทานํ ปชหตี^๑ เอว อันให้สำเร็จการละนิจฺจสณฺญาเป็นต้น อย่างนี้
 นิจฺจสณฺญาทิปทานสาธิกานํ สตฺตุนฺนํ คือ เมื่อพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่าไม่เที่ยง
 อนุปสฺสนานํ อาธิปัจจ. อิติ อิมาสฺส คีสุ ย่อมละนิจฺจสณฺญาได้, เมื่อพิจารณาเห็น
 ปริณาสฺส สงฺขารปริจฺเจทสฺส เจว ปจฺจย- เนื่อง ๆ ว่าเป็นทุกข์ ก็ย่อมละสุขสณฺญาได้,
 ปริกฺกหสฺส จ สาธิตตฺตา อิมินา โยกินา เมื่อพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่าเป็นอนัตตา
 ณาตปริณายา อธิคฺตา โทติ, อิตฺรา จ ก็ย่อมละอตฺตสณฺญาได้, เมื่อเบื่อหน่ายก็ย่อม
 อธิกนฺตพฺพา. เตน วุตฺตํ "ยสฺมา ละนันทิ(ความเพลิดเพลิน)ได้, เมื่อคลาย
 ตีรณปริณาย วตฺตมานาย มคฺคามคฺคณาณํ กำหนดก็ย่อมละราคะได้, เมื่อทำให้ดับไป
 อฺปฺปชฺชติ, ตีรณปริณาย จ ณาต- ก็ย่อมละสมุทฺยได้, เมื่อสลัดทิ้ง ก็ย่อมละ
 ปริณยานนฺตรา, ตสฺมาปิ ตํ มคฺคามคฺคณาณ- ความยึดถือได้ มีความเป็นใหญ่. ใน

^๑ ข. ป. ๓๑/๘๔.

วิสุทธิมรรค บ.พ. ๖-๕

คุณประพิณ ภิรมย์โยธี
เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ นางอัมพร ภิรมย์โยธี และ เจ้ากรรมนายเวร

ทสฺสนวิสุทฺธิ สมฺปาเตตฺกามาเนน กลาปสมฺมสเน
ตาว โยโค กาทพฺโพ"ติ.

ปริญา ๓ อย่างเหล่านี้ ค้างกล่าวมานี้
พระโยคีผู้นี้ ชื่อว่า เป็นอันได้บรรลุญาต-
ปริญาแล้ว เทียว และปริญยานอกนั้นก็พึงได้
บรรลุด้วย เพราะญาณกำหนดสังขาร และ
ญาณกำหนดปัจจัย ทำให้สำเร็จได้แล้ว.
เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า "แม้
เพราะเหตุนี้ เมื่อศีรณปริญา เป็นไปอยู่
มัคคามัคคญาณจึงจะเกิดขึ้นได้, ก็ศีรณปริญา
มีต่อจากญาตปริญา, ฉะนั้น พระโยคาวจร
ผู้ต้องการจะทำมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินั้น
ให้ถึงพร้อม พึงทำความพยายามในการ
พิจารณากลับก่อนเถิด" ดังนี้.

๖๙๔. ตตฺตฺรายํ ปาฬิ :

๖๙๔. ต่อไปนี้เป็นพระบาลีในกลาป-
สัมมสนะ (การพิจารณากลับ) นั้น :

"กถิ อตีตานาคตปจฺจุบุปนฺนํ
ธมฺมานํ สงฺฆิปิตฺวา วฏฺฐาเน ปญฺญา
สมฺมสเน ญาณํ ? ยงฺกิญฺจิ รูปี
อตีตานาคตปจฺจุบุปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา
ฯเปฯ ยํ ทูเร สนฺตฺติเก วา, สพฺพํ

ปัญญาในอันกำหนดรวมย่อ ซึ่ง
ธรรมทั้งหลายอันเป็นอดีต อนาคต
และปัจจุบัน ชื่อว่าสัมมสนญาณอย่าง-
ไร ? รูปร่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอดีต
อนาคต หรือปัจจุบัน ภายในหรือ

คุณประพิณ ภิรมย์โยธี

เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ นางอัมพร ภิรมย์โยธี และ เจ้ากรรมนายเวร

รูป อนิจฺจโต วฏฺฐเปติ^๑ เอกํ
สมฺมสนํ. ทุกฺขโต วฏฺฐเปติ^๑ เอกํ
สมฺมสนํ. อนตฺตโต วฏฺฐเปติ^๑ เอกํ
สมฺมสนํ. ยา กาจิ เวทนา ฯเปฯ
ยงฺกิลฺลิจิ วิญฺญาณํ ฯเปฯ อนตฺตโต
วฏฺฐเปติ^๑ เอกํ สมฺมสนํ.

ภายนอก ฯฯ รูปในที่ไกล หรือใน
ที่ใกล้, ภิกษุย่อมกำหนดรูปทั้งหมดว่า
ไม่เที่ยง, จัดเป็นสัมมสนะ(การ
พิจารณา)อันหนึ่ง, ย่อมกำหนดว่า
เป็นทุกข์ ก็จัดว่าเป็นสัมมสนะอันหนึ่ง,
ย่อมกำหนดว่าเป็นอนัตตา ก็จัดเป็น
สัมมสนะอันหนึ่ง. เวทนาอย่างใด
อย่างหนึ่ง ฯฯ วิญญานอย่างใด
อย่างหนึ่ง ฯฯ ย่อมกำหนดว่าเป็น
อนัตตา, ก็จัดเป็นสัมมสนะอันหนึ่ง.

จกฺขุ ฯเปฯ ชรามรณํ
อตีตํ นาคตปฺปจฺจุปฺปนํ อนิจฺจโต
วฏฺฐเปติ^๑ เอกํ สมฺมสนํ. ทุกฺขโต
 ฯเปฯ อนตฺตโต วฏฺฐเปติ^๑ เอกํ
สมฺมสนํ.

ภิกษุย่อมกำหนดจักขุ ฯฯ
ชราภณะที่เป็นอดีต อนาคต และ
ปัจจุบัน ว่าไม่เที่ยง, ก็จัดเป็น
สัมมสนะอันหนึ่ง. ย่อมกำหนดว่า
เป็นทุกข์ ฯฯ ว่าเป็นอนัตตา, ก็จัด
เป็นสัมมสนะอันหนึ่ง.

รูป อตีตํ นาคตปฺปจฺจุปฺปนํ
อนิจฺจํ ขณฺเณ, ทุกฺขํ ภาณฺเณ,

ปัญญา ในอันกำหนดรวมย่อว่า
รูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน

^๑ฉ. ววตฺถเปติ.

คุณประพิณ ภิรมย์โยธี

เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ นางอัมพร ภิรมย์โยธี และ เจ้ากรรมนายเวร

อนตฺตา อสารถฺยเจนาติ สงฺขิปิตฺวา
 ววฺฏฺฐาเน ปถฺญา สมฺมสฺเน ฅาณฺ์.
 เวทนา ฯเปฯ วิญฺญาณํ จกฺขุ ฯเปฯ
 ชรามรณํ ฯเปฯ สมฺมสฺเน ฅาณฺ์.

รูปํ อตีตานาคตปจฺจุบฺปนฺนํ
 อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุบฺปนฺนํ ขยธมฺมํ
 วยธมฺมํ วิกฺราธมฺมํ นิโรธธมฺมฺนฺติ
 สงฺขิปิตฺวา ววฺฏฺฐาเน ปถฺญา สมฺมสฺเน
 ฅาณฺ์. เวทนา ฯเปฯ วิญฺญาณํ จกฺขุ
 ฯเปฯ ชรามรณํ อตีตานาคตปจฺจุบฺปนฺนํ
 อนิจฺจํ ฯเปฯ นิโรธธมฺมฺนฺติ สงฺขิปิตฺวา
 ววฺฏฺฐาเน สมฺมสฺเน ฅาณฺ์.

ไม่เที่ยง เพราะอรรถว่าสิ้นไป,
 เป็นทุกข์เพราะอรรถว่าเป็นภัย, เป็น
 อนัตตา เพราะอรรถว่าหาสาระมิได้
 ดังนี้ ชื่อว่า สัมมสนฺญาณ. ปัญญาในอัน
 กำหนดรวมย่อว่าเวทนา ฯลฯ ว่า
 วิญฺญาณ ฯลฯ ว่าจักขุ ฯลฯ ว่า
 ชรามรณะ ฯลฯ ชื่อว่า สัมมสนฺญาณ.

ปัญญา ในอันกำหนดรวมย่อ ว่า
 รูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน
 ไม่เที่ยงเป็นสังขตะ อาศัยปัจจัย
 เกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมคา
 มีความเสื่อมไปเป็นธรรมคา มีความ
 คลายไปเป็นธรรมคา มีความดับไป
 เป็นธรรมคา ดังนี้ ชื่อว่า สัมมสนฺญาณ.
 ปัญญาในอันกำหนดรวมย่อว่า เวทนา
 ฯลฯ ว่าวิญฺญาณ ฯลฯ ว่าจักขุ ฯลฯ
 ว่าชรามรณะที่เป็นอดีต อนาคต และ
 ปัจจุบัน ไม่เที่ยง ฯลฯ มีความดับไป
 เป็นธรรมคา ดังนี้ ชื่อว่า สัมมสนฺญาณ.

คุณประพิณ ภิกษุมย์โยธี

เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ นางอัมพร ภิกษุมย์โยธี และ เจ้ากรรมนายเวร

ชาติปัจจุยา ชรามรณํ, อสฺติ
 ชาติยา นตฺถิ ชรามรณตฺถิ สงฺขิปิตฺวา
 ววฺฏฺฐาเน ปณฺเฑา สมฺมสฺเน ฅาณํ.
 อตีตมฺปิ อหุธานํ, อนาคตมฺปิ อหุธานํ
 ชาติปัจจุยา ชรามรณํ, อสฺติ ชาติยา
 นตฺถิ ชรามรณตฺถิ สงฺขิปิตฺวา
 ววฺฏฺฐาเน ปณฺเฑา สมฺมสฺเน ฅาณํ.
 ภวปัจจุยา ชาติ ฯเปฯ อวิชฺชาปัจจุยา
 สงฺขารธา, อสฺติ อวิชฺชาย นตฺถิ
 สงฺขารธาติ สงฺขิปิตฺวา ววฺฏฺฐาเน
 ปณฺเฑา สมฺมสฺเน ฅาณํ. อตีตมฺปิ
 อหุธานํ, อนาคตมฺปิ อหุธานํ
 อวิชฺชาปัจจุยา สงฺขารธา, อสฺติ
 อวิชฺชาย นตฺถิ สงฺขารธาติ สงฺขิปิตฺวา
 ววฺฏฺฐาเน ปณฺเฑา สมฺมสฺเน ฅาณํ.

ปัญญาในอันกำหนดรวมย่อ ว่า
 ชรามรณะมี เพราะชาติเป็นปัจจัย
 เมื่อชาติไม่มีชรามรณะก็ไม่มี ทั้งนี้
 ชื่อว่า สัมมสนญาณ. ปัญญาในอัน
 กำหนดรวมย่อว่า แม้ในกาลอดีต,
 แม้ในกาลอนาคต ชรามรณะมี
 เพราะชาติเป็นปัจจัย เมื่อชาติไม่มี
 ชรามรณะก็ไม่มี ทั้งนี้ ชื่อว่า สัมมสน-
 ญาณ. ปัญญาในอันกำหนดรวมย่อว่า
 ชาติมี เพราะภพเป็นปัจจัย ฯลฯ
 สังขารมี เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย,
 เมื่ออวิชชาไม่มี สังขารก็ไม่มี ทั้งนี้
 ชื่อว่า สัมมสนญาณ. ปัญญาในอัน
 กำหนดรวมย่อว่า แม้ในกาลอดีต
 แม้ในกาลอนาคต สังขารมี เพราะ
 อวิชชาเป็นปัจจัย, เมื่ออวิชชาไม่มี
 สังขารก็ไม่มี ทั้งนี้ ชื่อว่า สัมมสน-
 ญาณ.

ตํ ฅาตฺตญฺเฐน ฅาณํ ปชานนฺญฺเฐน
 ปณฺเฑา เทน วุจฺจติ อตีตานาคต-

ความรู้นั้น ชื่อว่าญาณ ก็โดย
 อรรถว่ารู้ ชื่อว่า ปัญญา ก็โดยอรรถ

ครอบครัว น.ศ.หัด-คุณสัมพันธ์ กสิณบุหงา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปัจจุบุปฺพนานํ. ธมฺมานํ สงฺฆิปิตฺวา
 ววฺฏฺฐาเน ปณฺญา สมฺมสเน
 ญาณํ^๑ติ?

ว่ารู้ทั่ว เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวว่า
 ปัญญาในอันกำหนดรวมย่อ ซึ่งธรรม
 ทั้งหลายที่เป็นอกิต อนาคต และ
 ปัจจุบัน ชื่อว่า สัมมสนญาณ^๑ ดังนี้.

เอตฺถ จ จกฺขุ ฯเปฯ ชรามรณฺตฺติ
 อิมินา เปยฺยาเสน ทวารารมฺมณฺเหติ สทฺธิ
 ทวารบุปฺพตฺตา ธมฺมา, ปณฺจกฺขุชฺชธา,
 ฉ ทวารานิ, ฉ อารมฺมณานิ, ฉ วิญฺญาณานิ,
 ฉ ผสฺสสา, ฉ เวทนา, ฉ สณฺญา,
 ฉ เจตนา, ฉ ตณฺหา, ฉ วิตกฺกา,
 ฉ วิจารา, ฉ ธาตุโย, ทส กสิณานิ,
 ทฺวตฺตีส โภจฺจาสา, ทฺวาทสายทฺทานิ,
 อฏฺฐารส ธาตุโย, พาวีสตฺินทฺริยานิ, ทิสฺโส
 ธาตุโย, ตโย^๒ ภาวา, ^๓อปเรปี ตโย
 ภาวา, อปเรปี ตโย ภาวา,^๓ จตฺตาริ

ก็ในพระบาลีนี้ ด้วยเครื่องหมาย
 เปยฺยาล ที่ว่าจักขุ ฯลฯ ชรามรณะ นี้ พึง
 ทราบว่า รวมย่อเอากองธรรมเหล่านี้ไว้
 คือ ธรรมทั้งหลายอันเป็นไปทางทวาร พร้อม
 กับทวารและอารมณ์, ชั้น ๕, ทวาร ๖,
 อารมณ์ ๖, วิญฺญาณ ๖, ผัสสะ ๖,
 เวทนา ๖, สันฺญา ๖, เจตนา ๖,
 ตณฺหา ๖, วิตก ๖, วิจาร์ ๖, ธาตุ ๖,
 กสิณ ๑๐, โภจฺจาส ๓๒, อายตนะ ๑๒,
 ธาตุ ๑๘, อินทรีย์ ๒๒, ธาตุ ๓, ภพ ๓,
 ภพ ๓ แม้อีกอย่างหนึ่ง, ภพ ๓ แม้อีกอย่าง-

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๓๖.

^๒ ฉ. นว ภาวา.

^{๓-๓} ฉ. โปตฺถเก อิมิ ปาธา น ทิสฺสนฺติ.

ฌานานิ, จตสฺโส อปฺปมณฺญาโย,^๑ จตสฺโส หนึ่ง, ฌาน ๔, อับฺปมณฺญา ๔, สมابตฺติ ๔,
 สมাপตฺติโย, ทฺวาทส ปฏิจฺจสมุทฺปาทงฺกานนฺติ องฺกปฏิจฺจสมุทฺปาท ๑๒.
 อิเม ฌมฺมราสโย สงฺขิตฺตาทิ เวทิตฺทพา.

วุตฺตเนหฺม อภิญฺเญยฺยนินฺทุเทเส :

ข้อนี้สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัส
ไว้ในอภิญฺเญยฺยนินฺทุเทเส ว่า :

"สพฺพํ ภิกฺขเว อภิญฺเญยฺยํ.
 กิลฺลิจิ ภิกฺขเว สพฺพํ อภิญฺเญยฺยํ ? จกฺขุ
 ภิกฺขเว อภิญฺเญยฺยํ. รูปา
 อภิญฺเญยฺยา. จกฺขุวิญฺญาณํ อภิญฺเญยฺยํ.
 จกฺขุสมฺผัสฺสฺโส อภิญฺเญยฺโย. ยมฺปิทฺถ^๒
 จกฺขุสมฺผัสฺสฺสปจฺจยา อฺปฺปชฺชติ เวทยิตฺถิ
 สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมฺสุขํ วา,
 ตมฺปิ อภิญฺเญยฺยํ. โสคิ ๗เปฯ
 ยมฺปิทฺถ^๓ มโนสมฺผัสฺสฺสปจฺจยา อฺปฺปชฺชติ
 เวทยิตฺถิ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมฺสุขํ
 วา, ตมฺปิ อภิญฺเญยฺยํ.

"คฺกูกรภิกฺขุทฺถหลาย สิ่งทฺถปวง
 คฺวรฺรูยฺยํ. คฺกูกรภิกฺขุทฺถหลาย ก็อะไ
 เล่า ชื่อว่าสิ่งทฺถปวงทฺถคฺวรฺรูยฺยํ ?
 คฺกูกรภิกฺขุทฺถหลาย จักขุเป็นสิ่งที่คฺวร
 รฺรูยฺยํ. รูปเป็นสิ่งที่คฺวรฺรูยฺยํ. จักขุ-
 วิญฺญาณเป็นสิ่งที่คฺวรฺรูยฺยํ. จักขุสมฺผัส
 เป็นสิ่งที่คฺวรฺรูยฺยํ. แม้ความเสวย
 อารมฺณ เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกฺขก็ตาม
 ไม่สุขไม่ทุกฺขก็ตาม เกิดขึ้นเพราะ
 จักขุสมฺผัสเป็นปัจจัย นี้ใด, แม้ความ
 เสวยอารมฺณนั้น ก็เป็นสิ่งที่คฺวรฺรูยฺยํ.

^๑ ฉ. อปฺปมณฺญา.

^๒ ฉ. ยมฺปิทฺถ.

^๓ ฉ. ยมฺปิทฺถ.

โสดะ ฯลฯ แม้ความเสวยอารมณ์
เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม ไม่สุข
ไม่ทุกข์ก็ตาม เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัส
เป็นปัจจัย นี้ใจ, แม้ความเสวย-
อารมณ์นั้น ก็เป็นสิ่งที่ควรรู้อย่าง.

รูปิ ๑เปฯ วิญญาณิ จกฺขุ...
มโน รุปา ธมฺมา จกฺขุวิญญาณิ...
มโนวิญญาณิ จกฺขุสมฺผัสโส...
มโนสมฺผัสโส จกฺขุสมฺผัสสชา เวทนา
มโนสมฺผัสสชา เวทนา... รูป-
สณฺหา...ธมฺมสณฺหา รูปสณฺหาเจตนา...
ธมฺมสณฺหาเจตนา รูปตณฺหา...
ธมฺมตณฺหา รูปวิตกฺโก... ธมฺมวิตกฺโก
รูปวิจาโร... ธมฺมวิจาโร.

รูป ฯลฯ วิญญาณ จักขุ ฯลฯ
มโน รูป ธรรม จักขุวิญญาณ
ฯลฯ มโนวิญญาณ จักขุสัมผัสสะ ฯลฯ
มโนสัมผัสสะ จักขุสัมผัสสชา เวทนา
มโนสัมผัสสชา เวทนา ฯลฯ รูปสัญญา
ฯลฯ ธรรมสัญญา รูปสัญญาเจตนา ฯลฯ
ธรรมสัญญาเจตนา รูปตณฺหา ฯลฯ
ธรรมตณฺหา รูปวิตก ฯลฯ ธรรมวิตก
รูปวิจารณ์ ฯลฯ ธรรมวิจารณ์.

ปฐวีธาตุ วิญญาณธาตุ ปฐวีภัสสิณิ
วิญญาณภัสสิณิ เกสา ๑เปฯ มตฺถลฺลฺงฺกิ.

ปฐวีธาตุ วิญญาณธาตุ ปฐวีภัสสิณิ
วิญญาณภัสสิณิ ผม ฯลฯ มนฺทมมม.

จกฺขุขายตฺนํ ธมฺมาขยตฺนํ จกฺขุธาตุ
จกฺขุวิญญาณธาตุ มโนธาตุ มโน-

จักขุขายตนะ ธัมมาขยตนะ
จักขุธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ มโนธาตุ

ครอบครวั น.ค.ทัค-คุณสัมผัส กสิณฺเฑงา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิญญานธาตุ
อัญญาตาวิสุทธิ.

จักขุนทรีย์

มโนวิญญานธาตุ
อัญญาตาวิสุทธิ.

จักขุนทรีย์

กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ
กามภโว รูปภโว อรูปภโว สณฺณภโว
อสณฺณภโว เนวสณฺณานาสณฺณภโว
เอกโวการภโว จตุโวการภโว
ปณฺจโวการภโว.

กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ
กามภพ รูปภพ อรูปภพ สันฺณภพ
อสันฺณภพ เนวสันฺณานาสันฺณภพ
เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปณฺจ-
โวการภพ.

ปฐมชฺฌานํ ฯเปฯ จตุตฺถชฺฌานํ
เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ ฯเปฯ อุเปกฺขา-
เจโตวิมุตฺติ อากาสาณฺจายตน-
สมาปตฺติ ฯเปฯ เนวสันฺณานาสณฺญา-
ยตนสมาปตฺติ อวิชฺชา อภิญฺเญยฺยา
ฯเปฯ ชรามรณํ อภิญฺเญยฺยนฺ"ติ?

ปฐมฌาน ๗๗ จตุตถฌาน
เมตตาเจโตวิมุตติ ๗๗ อุเปกขา-
เจโตวิมุตติ อากาसानฺจายตนสมาบัติ
๗๗ เนวสันฺณานาสณฺญา-
ยตนสมาบัติ อวิชชา ก็เป็นสิ่งที่ควรรู้อย่าง ๗๗
ชรามรณะ ก็เป็นสิ่งที่ควรรู้อย่าง" ดังนี้.

คํ ตตฺถ เหวํ วิตุถาเรตฺวา^๒ วุตฺตตฺตา
อิธ สพฺพเปยฺยาเลน สงฺขิตฺตํ. เหวํ

เพราะในอภิญฺเญยฺยนิเทศนั้น พระผู้-
มีพระภาคตรัสไว้โดยพิสดารอย่างนี้ ใน

^๑ ข. ป. ๓๑/๖.
^๒ ฉ. วิตุถาเรน.

สงฺขิตฺเต ปเนตฺถ เย โลกุตฺตรธฺมา
 อากตา, เต อสมฺมสนฺุปกตฺตา อิมสฺมิ
 อธิกาเร น กเหตุพฺพา. เยปิ จ
 สมฺมสนฺุปกา, เตสุ เย ยสฺส ปาญา โหนติ
สุเขน ปริกฺกหํ กจฺจนฺติ, เตสุ เตน
สมฺมสนํ อารภิตพฺพํ.

สัมมสนฺญาณิเทศน์ ข้าพเจ้าจึงรวมย่อสิ่งที่
 ควรรู้อยู่ที่นั่นเสีย โดยใช้เปยยาลไปทุกที่.
 หนึ่ง เมื่อได้รวมย่อไว้อย่างนี้ โลกุตตรธรรม
 เหล่าใดมาในอภิญฺเญยนิเทศน์, บัณฑิตไม่
 ฟังถือเอาโลกุตตรธรรมเหล่านั้น ในอธิการนี้
 เพราะไม่ควรแก่การพิจารณา. และใน
 บรรดาธรรม แม้ว่าเป็นธรรมที่ควรแก่การ
 พิจารณา ธรรมเหล่าใดปรากฏชี้แก่พระ-
โยคาวจรผู้ใด ก็ย่อมถึง ซึ่งการกำหนด
ถือเอาได้โดยสะดวก, พระโยคาวจรผู้นั้น
ฟังเริ่มการพิจารณาในธรรมเหล่านั้นเกิด.

๖๙๕. ตตฺตารายํ ขนฺธวเสน อารพฺก
 วิธานโยชนา : ยงฺกิลฺลิจิ รูปํ ๗เปฯ สพฺพํ
 รูปํ อนิจฺจโต ววฺกุสฺเปติ,^๑ เอกํ สมฺมสนํ.
 ทุกฺขโต อนตฺตโต ววฺกุสฺเปติ,^๑ เอกํ
 สมฺมสนฺนุติ.^๒ เอตฺตาวตา อยํ ภิกฺขุ "ยงฺกิลฺลิจิ
 รูปนฺุติ" เอวํ อนิยมนิทฺธิญฺจํ สพฺพมฺปิ รูปํ

๖๙๕. ต่อไปนี้ เป็นคำประกอบวิธีการ
 ในการพิจารณานั้น บรรดาโดยเกี่ยวกับว่า
 เป็นชั้น : รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ
 พระโยคาวจรย่อมกำหนดรูปร่างนั้นทั้งหมด ว่า
 ไม่เที่ยง, จัดเป็นสัมมสนะอันหนึ่ง. ว่า
 เป็นทุกข์ ว่าเป็นอนัตตา ก็จัดเป็นสัมมสนะ

^๑ ฉ. ววตฺถเปติ.

^๒ ขุ. ป. ๓๑/๗๖.

ผลโทยอายุพล กรรณสูต

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อดีตคติเกณ เจว จตุหิ จ อชุตตตาทิทุเกหิตติ
เอกาทสทิ โภกาเสหิ ปริจฺฉินฺทิตฺวา สฬหิ
รูปิ อนิจฺจโต วฏฺฐุเปติ^๑ อนิจฺจนฺติ
สมฺมสฺติ.

อันหนึ่ง ดังนี้. ด้วยคำพูดเพียงเท่านั้น ภิกษุ
รูปนี้ ชื่อว่า ได้ตัดตอนรูปแม้ทั้งหมดที่ได้แสดง
ไว้โดยคำพูดที่ไม่กำหนดแน่นอน ว่า "ยงฺกิญฺจิ
รูปิ (รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง)" โดยโอกาส ๑๑
คือ อดีตติกะ และทุกะทั้งหลาย ๔ ทุกะ มี
อชุตตตทุกะเป็นต้น แล้วกำหนดรูปทั้งหมด ว่า
ไม่เที่ยง ชื่อว่า ย่อมพิจารณาว่า ไม่เที่ยง.

กถิ ? ปฺรโต วุตฺตนเยเนว.
วุตฺตณฺเฑหฺติ : "รูปิ อตีตํ อณาคตํ ปจฺจุบฺปนํ
อนิจฺจํ ขยฺญฺเจนา"ติ?

คืออย่างไร ? คือ ย่อมพิจารณาว่า
ไม่เที่ยง ตามนัยที่จะกล่าวต่อไปข้างหน้า
นั้นเทียว. เพราะท่านกล่าวความซ้อนไว้ว่า:
"รูปิ ที่เป็นอดีต อณาคต และปัจจุบัน
ไม่เที่ยง เพราะอรรถว่าสิ้นไป" ดังนี้.

ตสฺมา เอส ยํ อตีตํ รูปิ, ตํ ยสฺมา
อตีเตเยว ชีณํ, นยิมิ ภวํ สมฺปตฺตุนฺติ
อนิจฺจํ ขยฺญฺเจน.

เพราะฉะนั้น ภิกษุรูปนี้ย่อมพิจารณาว่า
รูปอดีตใด, รูปนั้น เพราะเหตุที่สิ้นไปแล้วใน
ภพอดีตนั้นแหละ, จึงทามาถึงภพนี้ไม่ เพราะ
เหตุนี้ จึงเป็นของไม่เที่ยง เพราะอรรถว่า
สิ้นไป.

^๑ พ. ป. ๓๑/๗๗.

ยี่ อนาคต อนนตรภาเว นิพพุตติสฺสตี,
 ตมฺปิ ตตฺถเว ชียิสฺสตี, น ตโต ปรํ ภวํ
กมิสฺสตี อนิจฺจํ ขยฺญฺเจน.

รูปอนาคต ใจ จักบังเกิด ในภาพ ถัดไป,
รูป เหล่านั้น ก็จัก สิ้นไป ในภาพ นั้น นั่น แหละ จัก ไม่ ไป
จาก ภาพ นั้น ไปสู่ ภาพ อื่น เพราะ เหตุ นั้น จึง เป็น
ของ ไม่ เที่ยง เพราะ อรรถ ว่า สิ้น ไป.

ยี่ ปัจจุ ปฺปนํ รูป, ตมฺปิ อิ ธเว
ชียติ, น อิ โต กจฺจตี อนิจฺจํ ขยฺญฺเจน.

รูปปัจจุ ปฺปน ใจ, รูป เหล่านั้น ย่อม สิ้น ไป
ใน ภาพ นั้น นั่น แหละ, มิ ได้ ไป จาก ภาพ นี้ เพราะ
เหตุ นั้น จึง เป็น ของ ไม่ เที่ยง เพราะ อรรถ ว่า
สิ้น ไป.

ยี่ อชฺช ตฺตํ ตมฺปิ อชฺช ตฺต เมว ชียติ,
 น พหิตฺถ ภาวํ กจฺจตี อนิจฺจํ ขยฺญฺเจน.

รูป ภายใน ใจ รูป เหล่านั้น ยัง เป็น ภายใน
อยู่ นั้น เทียว ก็ สิ้น ไป, หา ถึง ความ เป็น รูป
ภายใน นอก ไม่ เพราะ เหตุ นั้น จึง เป็น ของ
ไม่ เที่ยง เพราะ อรรถ ว่า สิ้น ไป.

ยี่ พหิตฺถ ฯ เปฯ โอส ฟาริกํ...
สุ ขมํ... หิ นํ... ปณฺตี... ทุ เร...
สนฺติ เก, ตมฺปิ ตตฺถ เว ชียติ, น ทฺ ร ภา วํ
กจฺจ ตี อนิจฺจํ ขยฺญฺ เจ นา ตี สม มุ ส ตี.

รูป ภายใน ใจ รูป เหล่านั้น ยัง เป็น ภายใน
อยู่ นั้น เทียว ก็ สิ้น ไป, หา ถึง ความ เป็น รูป
ภายใน นอก ไม่ เพราะ เหตุ นั้น จึง เป็น ของ
ไม่ เที่ยง เพราะ อรรถ ว่า สิ้น ไป.
รูป ภายใน ใจ รูป เหล่านั้น ยัง เป็น ภายใน
อยู่ นั้น เทียว ก็ สิ้น ไป, หา ถึง ความ เป็น รูป
ภายใน นอก ไม่ เพราะ เหตุ นั้น จึง เป็น ของ
ไม่ เที่ยง เพราะ อรรถ ว่า สิ้น ไป ดังนี้.

พลโทอายุพล กรรณสูต

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิห สพพมปิ "อนิจจํ ชยฺญเจนา"ติ
เอตสฺส วเสน เอกํ สมฺมสนํ. เกทโต
ปน เอกาทสฺวิธํ โทติ.

การพิจารณาแม้ทั้งปวงนี้ ชื่อว่า เป็น
สัมมสนะอันหนึ่ง โดยเกี่ยวกับอาการที่
พิจารณาว่า "เป็นของไม่เที่ยง เพราะธรรมดา
ว่าสิ้นไป" นี้. แต่จัดว่ามีถึง ๑๑ อย่าง โดย
การจำแนก (ตามโอกาส ๑๑).

สพพเมว เจตํ ทุกฺขํ ภยฺญเจน.
ภยฺญเจนาติ สบฺบปฏิภยตาย. ยํ हि อนิจจํ,
ตํ ภยวาทํ โทติ สีโทปมสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
อิติ อิทมฺปิ "ทุกฺขํ ภยฺญเจนา"ติ. เอตสฺส
วเสน เอกํ สมฺมสนํ. เกทโต ปน
เอกาทสฺวิธํ โทติ.

อนึ่ง รูปันทั้งหมคนั้นทีเดียว ชื่อว่า
เป็นทุกฺข เพราะธรรมดาเป็นนัย. คำว่า
เพราะธรรมดาเป็นนัย ได้แก่ เพราะมีความ
น่ากลัว. จริงอยู่ สิ่งใดไม่เที่ยง, สิ่งนั้น
ย่อมมีอันนำความน่ากลัวมา เหมือนอย่าง
ที่นำความน่ากลัวมา แก่พวกเทวดาทั้งหลาย
ในเพราะ(ได้ฟัง)สีโทปมสูตร ฉะนั้น. แม้
การพิจารณาอย่างนี้ นี้ ก็จัดว่า เป็นสัมมสนะ
อันหนึ่ง โดยเกี่ยวกับอาการที่พิจารณาว่า
"เป็นทุกฺข เพราะธรรมดาเป็นนัย" นี้.
แต่จัดว่ามีถึง ๑๑ อย่าง โดยการจำแนก.

ยถา จ ทุกฺขํ, เอวํ สพพมปิ ตํ
อนตฺตา อสํวารญฺเจน. อสํวารญฺเจนาติ

อนึ่ง รูปัน แม้ทั้งหมดชื่อว่า เป็นทุกฺข
ฉันทิ, ก็ชื่อว่า เป็นอนัตตา เพราะธรรมดา

๑ ส. ขนธ. ๑๗/๑๐๓.

คุณบุญรักษ์ นาครัตน์ และคณะ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๖-๖

"อตุตา นิวาสิ การโก เวทโก สยวสิ"ติ หาสาระมิได้ ฉะนั้น. คำว่า เพราะอรรถว่า
 เอวํ ปริกบิตสฺส อตุตสารสฺส อภาเวน. หาสาระมิได้ ได้แก่ เพราะไม่มีอตุตสาระ
 ยํ หิ อนิจฺจํ, ตํ ทุกฺขํ อตุตโนปิ^๑ อนิจฺจํ ติชนพาลผู้เป็นอตุตวาที คาคคิกกันอย่างนี้ว่า
 ภา อุตฺตพฺพยปีฬํ ภา ภาเรตุ^๒ น สกฺโกติ, "รูปมีอตุตครอง เป็นผู้สร้าง เป็นผู้เสวย
 กุโต ตสฺส การกาทาโว. เตนาท เป็นผู้มีอำนาจในตนเองมีอยู่" ดังนี้. เป็น
 "รูปญฺจ ทัฬฺหํ ภิกฺขเว อตุตา อวิสฺส, นยฺหิ ความจริงว่า รูปใดไม่เที่ยง, รูปนั้นก็ย่อม
 รูปิ อापาทาย สํวตฺเตยฺยา"ติอาที^๓ อิติ เป็นทุกข์, ใคร ๆ ย่อมไม่อาจห้าม ความ
 อิทฺมฺปิ "อนตุตา อสารกฺกุเจนา"ติ เอตสฺส ไม่เที่ยง หรือความบีบคั้นเพราะความเกิดขึ้น
 วเสน เอกํ สมฺมสนํ. เกทโต ปน และดับไป แม้ของตัวมันเองได้, รูปนั้นจะหา
 เอกาทสฺวิธํ โทติ. เอส นโย เวทนาทีสุ. ความเป็นผู้สร้างเป็นต้นได้จากที่ไหนกันแล้ว.
 เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
 "คฺกุกรภิกฺษุทั้งหลาย ถ้าว่ารูปนี้จักได้เป็นอตุตา
 ไชริ, รูปนี้ก็มิพึงเป็นไปเพื่ออุปาทา" ดังนี้
 เป็นต้น. แม้การพิจารณาอย่างนี้ นี้ ก็จักเป็น
 สัมมสนะอันหนึ่ง โดยเกี่ยวกับอาการที่
 พิจารณาว่า "เป็นอนัตตา เพราะอรรถว่า
 หาสาระมิได้" นี้. แต่จักว่ามีถึง ๑๑ อย่าง

^๑ ฉ. ตํ. อตุตโนปิ.

^๒ ม. ธาเรตุ.

^๓ ส. ขนฺธ. ๑๗/๘๒.

คุณบุญรักษา นาครัตน์ และคณะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โดยการจำแนก. แม้ในขั้นที่เหลื่อมเวทนา-
ขั้นเป็นต้น ก็มีนัยแหละ.

๖๙๖. ยัม ปน อนิจจัง, ตัม ยสฺมา
นิยมโต สงฺขตาทีเกทํ โทติ. เตนฺสฺส
ปริยายทสฺสนตฺถํ นานากาเรหิ วา
มนสิการปฺปวตฺตติทสฺสนตฺถํ "รูปํ อตฺตานาคต-
ปจฺจุปฺปนํ อนิจจัง สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนํ
ชยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมณฺ"ติ^๑
ปุน ปาฬิ วุตฺตา. เอส นโย เวทนาทีสุติ.

๖๙๖. อนึ่ง รูปที่ไม่เที่ยงใด, เพราะ
เหตุที่รูปนั้น ยังมีการแยกเป็นสังขตะเป็นต้น
ได้โดยแน่นอน. ฉะนั้น เพื่อแสดงปริยายแห่ง
อนิจจังที่นั่น หรือเพื่อแสดงความเป็นไปแห่ง
มนสิการ โดยอาการต่าง ๆ กัน ท่าน
พระสารีบุตรจึงกล่าวพระบาลีไว้อีกว่า "รูป
ที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ไม่เที่ยง
เป็นสังขตะ อากัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป
เป็นธรรมคา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมคา
มีความกลายไปเป็นธรรมคา มีความดับไป
เป็นธรรมคา" ดังนี้. แม้ในขั้นที่เหลื่อม
เวทนาขั้นเป็นต้น ก็มีนัย ฉะนั้นแล.

^๑ พุ. ป. ๓๑/๗๗.

คุณบุญรักษ์ นาครัตน์ และคณะ

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จตุตทาฬีสภาการอนุปสุสนา

การพิจารณาตามโดยอาการ ๔๐

๖๔๖. โส ตสฺเสว ปณฺจสุ ขนฺธเสสุ
 อนิจฺจทุกฺขอนตฺตาสมฺมสนฺสฺส ติรภาวตฺตถาย ยํ
 คํ ภควตา "กตเมหิ จตฺตทาฬีสาย อากาเรหิ
 อนฺุโลมิกํ ขนฺธํ ปฏฺิลภติ, กตเมหิ จตฺตทาฬีสาย
 อากาเรหิ สมฺมตฺตนิยามํ โอกกมตี"^๑
 เอตสฺส วิภฺงฺเค : "ปณฺจกฺขนฺธ
 อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต กณฺทโต
 สลฺลโต อฆโต อาพาธโต พรโต
 บโลกโต อีตีโต อฺุพทฺทวโต ภยโต
 อฺุปสคฺคโต จลโต ปภฺงฺคฺโต อทฺธวโต
 อตฺตานโต^๒ อเลณโต อสรณโต ริดฺดโต
 ตฺุจฺจโต สฺุณฺณโต อนตฺตโต อาทึนฺวโต
 วิปริณามธมฺมโต อสํารกโต อฆมฺมูลโต
 วธกโต วิภวโต สําสวโต สงฺขตโต
 มารามิสฺโต ชาตฺธิธมฺมโต ชรํธมฺมโต
 พฺุยาธฺธิธมฺมโต มรณธมฺมโต โสภณธมฺมโต

๖๔๖. เพื่อประโยชน์แก่ความมั่นคงแห่ง
 อนิจจสัมมสนะ ทุกขสัมมสนะ และอนัตตา-
 สัมมสนะ ในชั้น ๕ นั้นนั้นแหละ พระ-
 โยคาวจรภิกษุชั้น ย่อมพิจารณาชั้น ๕
 เหล่านี้ ทางอนิจจาติสัมมสนะ ที่พระผู้มี
 พระภาค ผู้เมื่อทรงจำแนกอนุโลมญาณ ครัส
 โดยแยก (อาการต่าง ๆ) ไว้ในวิงค์แห่ง
 ปาฐะว่า "ภิกษุยอมได้ขันติอันเป็นอนุโลม
 โดยอาการ ๔๐ อะไรบ้าง ย่อมหยั่งลงสู่
 สัมมัตตนิยาม โดยอาการ ๔๐ อะไรบ้าง"
 นั้น โดยนัยว่า "ภิกษุเมื่อเห็นชั้น ๕ โดย
 อาการไม่เที่ยง ย่อมได้ขันติอันเป็นอนุโลม
 เห็นอยู่ว่า ความดับแห่งชั้น ๕ เป็นความ
 เที่ยง เป็นนิพพาน ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตต-
 นิยาม โดยอาการ ๔๐ คือ : โดยอาการ
 ไม่เที่ยง โดยอาการเป็นทุกข์ โดยอาการ

^๑ พ. ป. ๓๑/๖๒๔.
^๒ ส. ม. อตฺตานโต.

คุณนุรักษ์ นาครัตน์ และคณะ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปริเทวธมฺมโต	อุปายาสธมฺมโต	สงฺกิเลสิก-	เป็นโรค	โดยอาการเป็นผี	โดยอาการเป็น			
ธมฺมโต ^๑	จตุตทาฬีสาย	อากาเรท	คุจลูกศร	โดยอาการเป็นของชั่ว	โดยอาการ			
"ปถกุกุขนฺธ	อนิจุจโต	ปสฺสฺสนโต	มีความเจ็บป่วย	โดยอาการเป็นฝ่ายอื่น				
อนุโลมิกั	ขนฺตี	ปฏฺิภาติ	ปถจฺจนฺนั	ขนฺธานั	โดยอาการทำลาย	โดยอาการเป็นเสียด-		
นโรโร	นิจฺจํ	นิพฺพานนฺติ	ปสฺสฺสนโต	จัญไร	โดยอาการมีอันตราย	โดยอาการเป็น		
สมฺมตฺตนิยามั	โอกุกมฺตี ^๑	ตีอาทินา	นเยน	ภัย	โดยอาการมีความขัดข้อง	โดยอาการมี		
อนุโลมณานั	วิฆนฺเตน	ปเกทโต		ความไหว	โดยอาการแตกสลาย	โดยอาการ		
อนิจุจาทิสฺมมสนั	วุตฺตํ,	ตสฺสํ	ปิ	วเสน	อิเม	ไม่คงทน	โดยอาการไม่มีที่ต้านทาน	โดย
ปถกุกุขนฺธ	สมฺมสติ.					อาการไม่มีที่กำบัง	โดยอาการไม่มีที่พึ่ง	โดย
						อาการว่าง	โดยอาการเปล่า	โดยอาการสูญ
						โดยอาการมีโช้ตน	โดยอาการเป็นโทษ	โดย
						อาการมีความแปรไป	เป็นธรรมดา	โดย
						อาการไม่มีแก่น	โดยอาการเป็นมูลแห่งความ	
						ลำบาก	โดยอาการเป็นผู้ฆ่า	โดยอาการ
						เสื่อม	โดยอาการเป็นไปกับอาสวะ	โดย
						อาการเป็นสังขตะ	โดยอาการเป็นเหยื่อมาร	
						โดยอาการมีชาติ	เป็นธรรมดา	โดยอาการมี
						ชรา	เป็นธรรมดา	โดยอาการมีพยาธิเป็น
						ธรรมดา	โดยอาการมีมรณะ	เป็นธรรมดา

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๖๒๔.

วสุทธรคค บ.พ. ๖-๖

โดยอาการมีโสกะเป็นธรรมดา โดยอาการ
มีปริเทวะเป็นธรรมดา โดยอาการมีอุปายาส
เป็นธรรมดา โดยอาการเป็นสิ่งมีความ
เศร้าหมองเป็นธรรมดา" ดังนี้เป็นต้นก็ได้.

๖๔๘. กถิ ? โส หิ เอเกกั ฆนุถิ
อนจุจตุตถิกตายน^๑ อาทิตอนุตวนุตตายน จ
อนิจฺจโต. อุปปาทวยปฏิปปีฬนตายน ทุกฺข-
วตฺตตายน จ ทุกฺขโต. ปจฺจยยาปนียตายน
โรคมฺมูลตายน จ โรคโต. ทุกฺขตาสูลโยกิตายน
กิลเลสาสุจิปกุมภตายน อุปปาทชฺรณงฺเกหิ
อุทฺธุมาทกปริปกุกปภินฺนตายน จ กณฺ्हโต.
ปปีฬานกตายน อนฺโตตฺตุนตายน, ทุนฺนีหฺรณียตายน
จ สฺลลโต. วิครหฺณียตายน อวตฺตอิทฺทาวทนตายน
อฆวตฺตตายน จ อฆโต. อเสริภาวชนกตายน
อาพาธปทฺฐจฺจณตายน จ อาพาธโต. อวสฺตตายน
อวิเชยฺยตายน จ ปรโต. พฺยาริชรามรณฺเห
ปฺลชฺชชนตายน ปโลกโต. อเนกพฺยสนาวทนตายน
อิตฺติโต. อวิทิตานํเยว วิปฺลนํ อนตฺตณํ

๖๔๘. ถามว่า พิจารณาชั้นที่ ๕ ทาง
อนิจจาที่สัมมสนะ อย่างไร ? ตอบว่า ก็
พระโยคาวจรนั้น ย่อมพิจารณาชั้นแต่ละชั้น
โดยเกี่ยวกับการพิจารณาว่าไม่เที่ยง เป็นต้น
ที่ตรัสโดยแยก(อาการต่าง ๆ)ไว้ อย่างนี้ คือ
โดยอาการชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะความเป็น
ของไม่แน่นอน และเพราะมีเบื้องต้นและ
ที่สุด. โดยอาการชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะถูก
ความเกิดขึ้นและเสื่อมไปบีบคั้น และเพราะ
เป็นที่ตั้งอาศัยแห่งทุกข์. โดยอาการชื่อว่า
เป็นโรค เพราะต้องบำบัดด้วยปัจจัย และ
เพราะเป็นมูลแห่งโรค. โดยอาการชื่อว่า
เป็นจุฬี เพราะประกอบด้วยความเจ็บปวด
คือความเป็นทุกข์ เพราะเป็นที่ไหลออกแห่ง

^๑ ส. ม. อนิจฺจจตุตถิกตายน.

อวทโท สพุพททวตฤตตาย จ อุพทวโต. ของสกปรกคือกิเลส และเพราะมีอันปุคขึ้น
 สพุพยานัน อากรตตาย ทุกขรูปสมสงฆาตสสุ สุกงอมแล้วก็แตกไป ด้วยความเกิดขึ้น
 ปรมสฺสาสสฺส ปฏิปกฺขภูตตาย จ ภยโต. ความแก่และความแตกดับ. โดยอาการชื่อว่า
อนเนเกหิ อนตฺถเกหิ อนุพฺพตตาย^๑ เป็นจุลลฺกศฺร เพราะทำความเจ็บปวดให้เกิด
โทสฺสปสฺสจฺตตาย^๒ อุปสฺสโก วีย เพราะทิ่มแทงเข้าไปข้างใน และเพราะ
อนธิวาสนารทตาย จ อุปสฺสคฺคโต. พยาธิ- ถอนออกได้ยาก. โดยอาการชื่อว่า เป็นของ
ชรามรณฺเหหิ เจว ลาภาลาภาทิหิ^๓ จ เสื่อมฺทรา เพราะเป็นของน่าดิเคียน
โลกธฺมฺเมหิ จลิตตาย จลโต. อุปกฺกเมน เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งความไม่เจริญ และ
เจว สรเสณ จ ปภงฺกุปคฺมนสฺสีลตาย เพราะ เป็นที่ตั้งอาศัยแห่งความเสื่อมฺทรา.
ปภงฺกฺโต. สพุพวตฺถานิปาติตาย ฉิรภาวสฺส โดยอาการชื่อว่า มีความเจ็บป่วย เพราะ
จ อภาวตาย อุทฺธวโต. อตายนตาย เจว ทำให้เกิดความไม่เป็นอิสระ และเพราะเป็น
อสมฺภเนยฺยกฺเขมตาย จ อตาณโต. อลฺลียิตฺถุ ปฏฺฐานแห่งความเจ็บป่วย. โดยอาการ
อนรทตาย อลฺลีสฺนानมฺปิ จ. เลณฺกิจฺจการิตาย ชื่อว่า เป็นฝ่ายอื่น เพราะไม่อยู่ในอำนาจ
อเลณโต. นิสฺสิตานัน ภยสฺวารณฺตฺตภาเวน และเพราะไม่เชื่อฟัง. โดยอาการชื่อว่า มีอัน
อสรณโต. ยถาปริกฺปิเตหิ ธฺวสุภฺสฺซตฺต- ทำลายไป เพราะย่อยยับไปด้วยพยาธิ ชรา
ภาเวหิ ริตฺตตาย ริตฺตโต. ริตฺตตฺตตายเว และมรณะ. โดยอาการชื่อว่า เป็นเสนียค-
ตฺตจฺจโต. อปฺปกตฺตว วา, อปฺปกมฺปิ หิ จฺญโร เพราะเป็นเหตุนำมาแต่ความพินาศ

^๑ ฉ. อนุพพตตาย.
^๒ ม. โทสปสสจตตาย.
^๓ ส. ม. ลาภาทิหิ.

โลเก ตุจฺจนฺติ วุจฺจติ. สามินิวาสีการก- มากมาย. โดยอาการชื่อว่ามอันตราย
 เวทกาธิฏฺฐายกวิริทิตาย สฺสนฺโต. สยณฺจ เพราะนำมา แต่ความหายนะใหญ่หลวง
 อสฺสามิกภาวาทิตาย อนตฺตโต. ปวตฺติ- ที่ไม่รู้มันเหี่ยว และเพราะเป็นที่ตั้งอาศัยแห่ง
 ทุกฺขตาย ทุกฺขสฺส จ อาทึนฺวตาย อาทึนฺวโต, อันตรายทั้งปวง. โดยอาการชื่อว่าเป็นภัย
 อถวา อาทึนฺ วาติ กจฺจติ ปวตฺตึติ อาทึนฺโว, เพราะเป็นม่อเกิดแห่งภัยทั้งปวง และเพราะ
 อปณฺมนุสฺสสฺเสตํ อธิวณฺํ, ขนฺธาปิ จ เป็นปฏิปักษ์ต่อบรมอัศจรรย์ กล่าวคือพระ-
 กณฺหาเยวาติ อาทึนฺวสทิสฺตาย อาทึนฺวโต. นิพพานอันเป็นที่เข้าไปสงบทุกข์. โดยอาการ
 ชราย เจว มรณฺณ จาติ เทวธา ชื่อว่ามีความขัดข้อง เพราะถูกความหายนะ
 ปริณามปกฺกิตาย วิปริณามธมฺมโต. ทพฺพลตาย อเนกประการติดตาม เพราะถูกสิ่งที่เป็นโทษ
 เผกฺคฺ วีย สฺขภณฺชนียตาย จ อสาธกโต. ขัดขวาง และเพราะเป็นของไม่ควรแก่การ
 อมฺเหตฺตตาย อหมฺลโต. มิตฺตมฺมุขสฺปตฺโต วีย รับไว้ เช่นเดียวกับสิ่งที่เป็นอุปสรรค.
 วิสฺสาสฺมาติตาย วธกโต. วิคตภวตาย โดยอาการชื่อว่ามีความไหว เพราะหวั่นไหว
 วิภวสฺมฺภูตตาย จ วิภวโต. อาสว- แล้วด้วยพยาธิ ชรา และมรณะ และด้วย
 ปทฺฐจฺานตาย สาสวโต. เทตฺตฺจฺเยติ โลกธรรมทั้งหลายมีลาภ เสื่อมลาภ เป็นต้น.
 อภิสฺงฺขตตาย สฺงฺขตโต. มจฺจฺมาร- โดยอาการชื่อว่ามีความแตกสลาย เพราะมี
 กิเลสฺมาราณํ อามิสฺภูตตาย มารามิสฺโต. ปกฺกิตีเข้าถึงความแตกสลายไปโดยการกระทำ
 ชาตฺติชราพยาธิมรณฺณปกฺกิตาย ชาตฺติชราพยาธิ- และโดยเป็นเอง. โดยอาการชื่อว่าไม่คงทน
มรณฺณธมฺมโต. โสภปริเทวอุปายาสเหตุตาย เพราะมีอันตกไปในทุก ๆ ขณะที่ตั้งลง และ
โสภปริเทวอุปายาสธมฺมโต. ตณฺหาทิฏฺฐิ- เพราะหากความมั่นคงมิได้. โดยอาการชื่อว่า
 หุจฺจริตสฺงฺกิเลสานํ วิสยธมฺมตาย สฺงฺกิเลสิก- ไม่มีที่ต้านทาน เพราะไม่มีที่คุ้มครอง และ

คุณนวลตา หาญสมบุรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ธมฺมโตติ เอวํ ปภทโต วุตฺตสฺส
อนิจฺจาติสมฺมสนฺสฺส วเสน สมฺมสฺติ.

เพราะหาความปลอกภัยมิได้. โดยอาการ
ชื่อว่าไม่มีที่ซ่อนเร้น เพราะไม่สามารถเพื่อ
อันซ่อนเร้นได้และเพราะไม่ได้ทำหน้าที่เป็น
ที่ซ่อนเร้น แม้แก่สัตว์ทั้งหลายผู้ซ่อนตัวอยู่.
โดยอาการชื่อว่าไม่มีที่พึ่ง เพราะไม่มีความ
เป็นที่กำบังภัยแก่ผู้อาศัย. โดยอาการชื่อว่า
เป็นของว่าง เพราะว่างจากความยั่งยืน
ความงาม และความสุข ตามประการที่
ชนพาลทั้งหลายภาคคีติ. โดยอาการชื่อว่า
เป็นของเปล่า เพราะความเป็นของว่าง นั้น
เอง. หรือเพราะเป็นของเล็กน้อย, จริงอยู่
ในทางโลก แม้ของเล็กน้อย เขาก็เรียกกัน
ว่า कुछ (ของเปล่า). โดยอาการชื่อว่า
เป็นของสูญ เพราะเว้นจากผู้เป็นเจ้าของ
ผู้เช่าอาศัย ผู้สร้าง ผู้เสวย ผู้สังสติด.
โดยอาการชื่อว่ามิใช่ตน เพราะแม้แต่ตนเอง
ก็มีได้เป็นเจ้าของเป็นต้น. โดยอาการชื่อว่า
เป็นของมีโทษ เพราะความเป็นปวัตติทุกข์
และเพราะทุกข์เป็นของมีโทษ. อีกนัยหนึ่ง
บุคคลชื่อว่า อาทินวะ เพราะอรรธว่าไป

คุณวัฒนา อิศรภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

คือ คำเนนไป เป็นไป สู่ความเข็ญใจ,
 คำว่า อาทั้นวะนี้ เป็นชื่อเรียก คนกำพริ้า,
 แม้ชั้นทั้งหลายก็ชื่อว่า เป็นกำพริ้าเหมือนกัน
 เพราะเหตุนั้น (จึงกล่าวได้ว่า) โดยอาการ
ชื่อว่า เป็นอาทั้นพ เพราะเป็นเหมือนคน
 กำพริ้า. โดยอาการชื่อว่ามีความแปรปรวน
ไปเป็นธรรมดา เพราะมีปกติเปลี่ยนแปลงไป
 โดยอาการ ๒ คือ โดยชรา ๑ โดยมรณะ ๑.
โดยอาการชื่อว่าไม่มีแก่นสาร เพราะความ
 ที่ทรามกำลัง และเพราะเป็นสิ่งที่อาจแตกหัก
 ได้ง่าย เหมือนกระพี้ไม้. โดยอาการชื่อว่า
เป็นมูลแห่งความลำบาก เพราะเป็นเหตุแห่ง
 ความทุกข์ยาก. โดยอาการชื่อว่า เป็นคุณ
เพชฌฆาต เพราะมักทำลายความไว้วางใจ
 เหมือนศัตรูผู้มีหน้าเหมือนมิตร. โดยอาการ
ชื่อว่า มีแต่ความเสื่อม เพราะปราศจาก
 ความเจริญ และเพราะเป็นตัวเสื่อม. โดย
อาการชื่อว่า เป็นไปกับอัสวะ เพราะเป็น
 ปทัฏฐานแห่งอัสวะ. โดยอาการชื่อว่า เป็น
สังขตะ เพราะเป็นสิ่งที่เหตุและปัจจัยทั้ง-

คุณวัฒนา อิศรภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

หลายสร้างขึ้น. โดยอาการชื่อว่าเป็นเหยื่อ
ของมาร เพราะเป็นเหยื่อของมัจจุมารและ
 กิเลสมาร. โดยอาการชื่อว่ามีความเกิดเป็น
ธรรมดา มีความแก่เป็นธรรมดา มีความ
เจ็บป่วยเป็นธรรมดา มีความตายเป็น
ธรรมดา เพราะมีปกติ เกิด แก่ เจ็บ ตาย.
โดยอาการชื่อว่ามีความโศกเป็นธรรมดา มี
ความรำไห่รำพันเป็นธรรมดา มีความ
คับแค้นใจเป็นธรรมดา เพราะเป็นเหตุแห่ง
 ความโศก ความรำไห่รำพัน และความ
 คับแค้นใจ. โดยอาการชื่อว่าเป็นสิ่งมีความ
เศร้าหมองเป็นธรรมดา เพราะมีความเป็น
 ธรรมที่เป็นอารมณ์ ของสังกิเลส คือ ตัณหา
 ทิฐิ และทุจริต เป็นธรรมดา ดังนี้.

เอตถ หิ อนิจฺจโต ปโลกโต จลโต   ก็ในบรรดาสัมมสนะ ๔๐ นี้ สัมมสนะ
 ปภงฺกฺโต อทฺฐวโต วิปริณามธมฺมโต   โดยอาการ ๑๐ คือ โดยอาการไม่เที่ยง
 อสํารกโต วิภวโต สงฺขตโต มรณธมฺมโตติ   โดยอาการทำลาย โดยอาการไหว โดย
 เอเกกสฺมี ขนฺธฺเช ทสฺ ทสฺ กตฺวา ปณฺณาส   อาการแตกสลาย โดยอาการไม่คงทน โดย
อนิจฺจานุปสฺสนานิ.   ปรโต ริตฺตโต ตุจฺจโต   อาการมีความแปรไปเป็นธรรมดา   โดย

คุณวัฒนา อิศรภักดี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สูญโต อนาคตโตติ เอเกกสัม ฆนฺธ ปณฺจ
 ปณฺจ กตฺวา ปณฺจวิสติ อนตฺตานุปัสสนานิ.
 เสสานิ ทุกฺขโต โรคฺโตติอาทีนึ เอเกกสัม
 ฆนฺธ ปณฺจวิสติ ปณฺจวิสติ กตฺวา
 ปณฺจวิสติสํติ ทุกฺขานุปัสสนานีติ.

อาการไม่มีแก่น โดยอาการเสื่อม โดย
 อาการเป็นสิ่งขตะ โดยอาการมีมรณะเป็น
 ธรรมดา เป็นอนิจจานุปัสสนา ๕๐ โดย
 ทำเป็น สิบ ๆ ในชั้นหนึ่ง ๆ สัมมสนะโดย
 อาการ ๕ คือ โดยอาการเป็นฝ่ายอื่น โดย
 อาการว่าง โดยอาการเปล่า โดยอาการสูญ
 โดยอาการมิใช่ตน เป็นอนัตตานุปัสสนา ๒๕
 โดยทำเป็นห้า ๆ ในชั้นหนึ่ง ๆ สัมมสนะ
 ที่เหลือ เป็นต้นว่า โดยอาการเป็นทุกข์ โดย
 อาการเป็นโรค เป็นทุกฺขานุปัสสนา ๑๒๕
 โดยทำเป็นยี่สิบห้า ๆ ในชั้นหนึ่ง ๆ แล.

อิจฺจสฺส อิมินา ทฺวิสฺสทเภเทน
 อนิจฺจาติสมฺมสเนน ปณฺจกฺขนฺธ สมนฺสโต ตํ
 นยวิปัสสนาสงฺขาคํ อนิจฺจทุกฺขานตฺตสมฺมสนํ
 ธิรํ โหติ. อิทํ ตาเวตฺถ ปาพินยานุสาเรน
 สมฺมสนารมฺภวิทธานิ.

เมื่อพระโยคาวจรนั้น พิจารณาชั้น ๕
 ด้วยญาณที่พิจารณาว่าไม่เที่ยงเป็นต้นนี้ อัน
 แยกได้เป็น ๒๐๐ อาการ อยู่อย่างนี้ อนิจจ-
 สัมมสนะ ทุกขสัมมสนะ และอนัตตสัมมสนะ
 ที่เรียกว่านัยวิปัสสนานั้น ย่อมเป็นธรรมชาติ
 มั่นคง. วิธีการพิจารณานี้ จัดเป็นวิธีการเริ่ม
 พิจารณา ตามแนวแห่งนัยพระบาลี ในการ
 พิจารณาอุปปี ก่อน.

คุณวัฒนา อิศรภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อินทรีย์ติกุขการณนวกกถา^๑

กล่าวด้วยเหตุเชิงกล้าแห่งอินทรีย์
๕ อาการ

๖๔๘. ยสฺส ปน เอวํ นยวิปัสสนาย
 โยคํ กโรโตปิ นยวิปัสสนา น สมฺปชฺชติ,
 เตน "นวหากาเรหิ อินฺทฺริยานิ ติกฺขานิ
 ภวนฺติ : อุปฺปนฺนุปฺปนฺนํ สงฺขารานํ ชยเมว
 ปสฺสตี, ตตฺถ จ สกฺกจฺจกิริยาย สมฺปาเทติ,
 สาทจฺจกิริยาย สมฺปาเทติ, สบฺปายกิริยาย
 สมฺปาเทติ, สมาริสฺส จ นิमितฺตคฺคาเทน
 โปชฺฌณฺกานณฺจ อนุปฺปวตฺตุนตาย, กาเย
 จ ชีวีเต จ อนเปกฺขตํ อุฏฺฐาเปติ, ตตฺถ
 จ อภิภฺยฺเย เนกฺขมฺเมน อนุตฺตรา จ
 อพฺโพสาเนนา"^๒ติ เอวํ วุตฺตํ นวณฺนิ
 อาการานํ วเสน อินฺทฺริยานิ ติกฺขานิ กตฺวา
ปรวีกฺสิณฺนิทฺเตเส วุตฺตณฺเณ สตฺต
 อสฺบฺปายานิ วชฺเชตฺวา สตฺต สบฺปายานิ

๖๔๘. ส่วนว่า เมื่อพระโยคาวจรผู้ใด
 แม้ทำความพยายามโดยนยวิปัสสนาอยู่อย่าง
 นี้ นยวิปัสสนาก็ไม่สำเร็จ, พระโยคาวจรผู้
 นั้นพึงทำอินทรีย์ทั้งหลายให้เชิงกล้า ด้วย
 สามารถแห่งอาการ ๕ ที่ท่านกล่าวไว้อย่าง
 นี้ว่า "อินทรีย์ทั้งหลายย่อมเป็นธรรมชาติ
 เชิงกล้า โดยอาการ ๕ คือ : ภิกษุยอม
 เล็งดูแต่ความสิ้นไปของสังขารทั้งหลาย ที่
 เกิดขึ้นแล้ว ๆ เท่านั้น, ย่อมทำวิปัสสนา-
 ญาณให้สำเร็จ โดยการทำอย่างเคารพ ใน
 อันจะเล็งดูแต่ความสิ้นไปนั้น, ย่อมทำ
 วิปัสสนาญาณให้สำเร็จ โดยการทำติดต่อกัน
 ในอันจะเล็งดูแต่ความสิ้นไปนั้น, ย่อมทำ
 วิปัสสนาญาณให้สำเร็จ โดยการทำสิ่ง

^๑ ฉ. อินทรีย์ติกุขการณนวก.
^๒ ฉ. อพฺโพสาเนนาตีปิ ทิสฺสตี,
 สี. อจฺโจสาเนนาตี.

เสวมาเนน กาเลน รูป สมมุติทพฺพิ, สัปปายะ ในอันจะเล็งดูแต่ความสิ้นไปนั้น,
 กาเลน อรูป. รูป สมมุสนฺเตน รูปสุส ย่อมทำวิปัสสนาญาณให้สำเร็จ โดยการถือ
 นิพฺพตฺติ ปสฺสตีทพฺพา. เอานิมิตของสมาธิ ย่อมทำวิปัสสนาญาณให้
 สำเร็จ โดยภาวะที่ทำโพชฌงค์ทั้งหลาย
 ให้เป็นไปอย่างเหมาะสม, ย่อมเข้าไปตั้ง
 ใจ ซึ่งความเป็นผู้ไม่เยื่อใยในกาย และ
 ชีวิต, ย่อมทำภาวนาให้สำเร็จ โดย
 การข่ม (ความทุกข์ที่เกิดขึ้น) ออกไป
 (จากความโยคีในร่างกายและชีวิต) ใน-
 เพราะการเข้าไปตั้งใจ ซึ่งความเป็นผู้ไม่
 อาลัยในกายและชีวิตนั้น, ย่อมทำภาวนาให้
 สำเร็จ โดยการที่ไม่เลิกล้มเสียในระหว่าง"
 แล้วเว้นสิ่งที่เป็นอย่างเสีย
 เสพแต่สิ่งที่เป็นอย่าง ๑ อย่าง ตามนัย
 ที่ได้กล่าวแล้วในปฐวิกสิณนิเทศ พิจารณารูป
 ตามกาลอันควร, พิจารณานามตามกาล
 อันควร. พระโยคาวจรเมื่อจะพิจารณารูป
 ก็พึงเล็งดูความบังเกิดแห่งรูปเกิด.

คุณวิไล อิศรภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

รูปนิพพตติปัสสนาการกถา^๑

กล่าวด้วยอาการดูความบังเกิดแห่งรูป

๑๐๐. เสยฺยณีนํ : อิทํ รูปํ นาม
 กมฺมาทิวเสน จตฺตฺติ การณฺเหติ นิพพตฺตติ.
 ตตฺถ สฬฺเพสํ สตฺตํ รูปํ นิพพตฺตมานํ
 ปจฺมํ กมฺมโต นิพพตฺตติ. ปฏฺิสฺนธิกฺขณฺเยว
 หิ กฬฺภเสยฺยกาณํ ตาว ติสฺนตฺติวเสน
 วตฺตฺกายภาวทสฺกสงฺฆาตานิ ติสฺส รูปานิ
 นิพพตฺตฺติ, ตานิ จ โข ปฏฺิสฺนธิจิตฺตฺส
 อุปฺปาทกฺขณฺเยว. ยถา จ อุปฺปาทกฺขณฺเยว
 ตถา จิตฺติกฺขณฺเฬิ ภงฺกฺกฺขณฺเฬิ.

๑๐๐. ความเกิดของรูปนี้เป็นฉันใด :
 ชนฺธิชื่อว่ารูปนํ ย่อมบังเกิดเพราะเหตุ ๔ อย่าง
 ด้วยอำนาจกรรมเป็นต้น. ในเหตุ ๔ อย่าง
 นั้น รูปของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เมื่อจะ
 บังเกิด ย่อมบังเกิดจากกรรมก่อน. ก็สำหรับ
 ผู้เป็นคัลภเสยฺยกสัตว์ทั้งหลายก่อน รูป ๓๐
 กล่าวคือ วัตฺตทสฺก กายทสฺก และภาวทสฺก
 ย่อมบังเกิดในปฏฺิสฺนธิขณะนั้นเทียว โดย
 เกี่ยวกัเป็นสันตติ ๓, ก็รูป ๓๐ เหล่านั้นแล
 ย่อมบังเกิดในอุปฺปาทขณะ ของปฏฺิสฺนธิจิต
 ที่เดียว และย่อมบังเกิดแม้ในฐิตិขณะ แม้ใน
 ภังกฺขณะ เหมือนอย่างที่ยังเกิดในอุปฺปาทขณะ
 นั้นแหละ.

ตตฺถ รูปํ ทนฺธนิโรธํ กรุปริวตฺติ,
 จิตฺตํ ชิบฺปนนิโรธํ สหุปริวตฺติ. เตนาท "นาหํ
 ภิกฺขเว อณฺเฬิ เอกํ ธมฺมมฺปิ สมนุสฺสํสามิ,

ในรูปและจิตนั้น รูปเป็นธรรมชาติที่
 คับช้า แปรเปลี่ยนอีกอาด, จิตเป็นธรรมชาติ
 ที่คับได้ฉับพลัน แปรเปลี่ยนเร็ว. เพราะ

^๑ ฉ. ...ปัสสนาการ.

ยัม เอว ลหุปริวคตัม ยถยิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ"ติ^๑
 รูปे ธรรมเตเยว ทิ โสฬสวาเร ภวํกจิตฺตํ
 อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติ. จิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขโณปิ
 จิตฺกฺขโณปิ ภวํกฺขโณปิ เอกสทิสสา. รูปสฺส
 ปน อุปฺปาทภวํกฺกฺขณาเยว ลหฺกา, เทหิ
 สทิสสา. จิตฺกฺขโณ ปน มหา, ยาว โสฬส
 จิตฺตานิ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ, ตาว
 วตฺตติ. ปฏิสันฺธิจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขณ
 อุปฺปนฺนํ จานปฺปคตํ ปุเรชาตํ วตฺถุํ นิสฺสาย
 ทฺตฺติยภวํกํ อุปฺปชฺชติ. เตน สทฺธิ อุปฺปนฺนํ
 จานปฺปคตํ ปุเรชาตํ วตฺถุํ นิสฺสาย
 ตฺตฺติยภวํกํ อุปฺปชฺชติ. อิมินา นเยน
 ยาวตายุกํ จิตฺตปฺปวตฺติ เวทิตฺพพา.
 อาสนนฺนมรณสฺส ปน เอกเมว จานปฺปคตํ
 ปุเรชาตํ วตฺถุํ นิสฺสาย โสฬส จิตฺตานิ
 อุปฺปชฺชนฺติ.

เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "กุฎกรภิกษุ
 ทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่น
 แม้สักอย่างเดียว ที่แปรเปลี่ยนได้เร็ว
 เหมือนอย่างจิตนี้เลยนะภิกษุทั้งหลาย" ดังนี้.
 เป็นความจริงว่า เมื่อรูปยังดำรงอยู่นั้นเทียว
 ภวังกจิตก็เกิดขึ้นแล้วดับไป ๑๖ วาระ.
 สำหรับจิตเป็นเช่นเดียวกันทั้งอุปาทกขณะ ทั้ง
 ฐิติขณะ ทั้งภังกขณะ. ส่วนสำหรับรูป
 อุปาทกขณะ และภังกขณะเท่านั้นเร็ว, เป็น
 เหมือนกับขณะของจิตเหล่านั้น. แต่ว่าฐิติขณะ
 มีมาก เป็นไปเท่าจิตเกิดขึ้นแล้วดับไป
 ๑๖ ดวง. ภวังกจิตดวงที่ ๒ ย่อมอาศัยวัตถุ
 ที่เกิดก่อน ที่เกิดขึ้นตรงอุปาทกขณะของ
 ปฏิสันธิจิต ซึ่งยังถึงความตั้งอยู่ เกิดขึ้น.
 ภวังกจิตดวงที่ ๓ ย่อมอาศัยวัตถุที่เกิดก่อน
 ที่เกิดขึ้นพร้อมกับภวังกจิตดวงที่ ๒ นั้น
 ซึ่งยังถึงความตั้งอยู่ เกิดขึ้น. ฟังทราบ
 ความเป็นไปของจิต ตลอดอายุโดยนัยนี้.

^๑ อญ. เอก. ๒๐/๒๑.

คุณวิมลมา อิศรภักดี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ส่วนสำหรับสัตว์ผู้ใกล้ตาย จิต ๑๖ ดวง ย่อม
อาศัยวัตถุที่เกิดก่อนอันเดียวกันนั้นแหละ ซึ่ง
ยังถึงความตั้งอยู่ เกิดขึ้น.

ปฏิสนธิจิตตสฺส อุปาทกฺขณเณ อุปฺปนฺนํ
รูปํ ปฏิสนธิจิตฺตโต อุทฺธํ โสฬสเมณ จิตฺเตน
สทฺธิํ นิรุชฺฌติ. จานกฺขณเณ อุปฺปนฺนํ
สตุตฺตรสมฺบฺสส อุปาทกฺขณเณน สทฺธิํ นิรุชฺฌติ.
ภงฺกุกฺขณเณ อุปฺปนฺนํ สตุตฺตรสมฺบฺสส จานกฺขณเณ
ปตฺวา นิรุชฺฌติ. ยาว ปวตฺตติ นาม อตฺถิ,
เอวเมว ปวตฺตติ. โอบปาติกานมฺปิ
สตุตฺตสนฺนตฺติวเสณ สตุตฺตติ รูปานิ เอวเมว
ปวตฺตตฺนติ.

รูปที่เกิดขึ้น ตรงอุปาทาขณะของ
ปฏิสนธิจิต ย่อมดับไปพร้อมกับจิตดวงที่ ๑๖
ต่อจากปฏิสนธิจิตไป. รูปที่เกิดขึ้นตรง
ฐานขณะ (ฐิติขณะ) ย่อมดับไปพร้อมกับ
อุปาทาขณะของจิตดวงที่ ๑๖. รูปที่เกิดขึ้น
ตรงภังกขณะ พอถึงฐานขณะของจิตดวงที่ ๑๖
แล้วก็ดับไป. ชื่อว่าปวัตติ ยังมีอยู่ตราบใด,
รูปก็ยังคงเป็นไปอย่างนั้นแหละตราบนั้น. แม้
สำหรับพวกโอบปาติกสัตว์ทั้งหลาย รูป ๑๐
ย่อมเป็นไปตามประการดังกล่าวมานี้เหมือน-
กัน โดยเกี่ยวกับเป็นสันตติ ๑.

๑๐๑. ตตฺถ กมฺมํ, กมฺมสมฺภูจฺานํ,
กมฺมปจฺจยํ, กมฺมปจฺจยจิตฺตสมฺภูจฺานํ,
กมฺมปจฺจยอาหารสมฺภูจฺานํ, กมฺมปจฺจยอุ-
สมฺภูจฺานนฺติ เอส วิภาโค เวทิตฺพฺโพ.
ตตฺถ กมฺม นาม กุสลากุสลเจตนา.

๑๐๑. ในบรรดาความเป็นไปของรูป
ที่เกิดจากกรรมนั้นบัณฑิตพึงทราบการจำแนก
นี้ คือกรรม, รูปที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน, รูป
ที่มีกรรมเป็นปัจจัย, รูปที่มีจิตอันมีกรรมเป็น
ปัจจัยเป็นสมุฏฐาน, รูปที่มีอาหารอันมีกรรม

คุณวัฒนา อิศรภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๖-๑

กมฺมสมฺภูจฺานํ นาม วิปากกฺขนฺธา จ เป็นปัจจัยเป็นสมฺภูจฺาน, รูปที่มีอุตฺถันมีกรรม
 จกฺขุทสฺสกาทิสฺมสฺสตุตฺติรูปญจ. กมฺมปจฺจยํ นาม เป็นปัจจัยเป็นสมฺภูจฺาน. ในการจำแนกนั้น
 ตเทว, กมฺมํ หิ กมฺมสมฺภูจฺานสฺส ชื่อว่ากรรม ได้แก่ กุศลเจตนาและอกุศล-
 อุปฺตถมฺกปจฺจโยปิ โหติ. กมฺมปจฺจยจิตฺต- เจตนา. ชื่อว่า รูปที่มีกรรมเป็นสมฺภูจฺาน
สมฺภูจฺานํ นาม วิปากจิตฺตสมฺภูจฺานรูป^๑ ได้แก่ วิปากชั้นทั้งหลาย และรูป ๑๐ ถ้วน
กมฺมปจฺจยอาหารสมฺภูจฺานํ นาม กมฺม- มีจักขุทสฺสกะเป็นต้น. ชื่อว่า รูปที่มีกรรมเป็น
 สมฺภูจฺานรูปเปสฺสุ จานปฺปตฺตา โอาชา อณฺฑํ ปัจจัย ได้แก่ วิปากชั้นทั้งหลาย และรูป ๑๐
 โอาชฺฐมฺกํ สมฺภูจฺาเปติ, ตฺตฺราปิ โอาชา ถ้วนนั้นนั่นแหละ. เพราะว่า กรรมย่อมเป็น
 จานปฺปตฺตา อณฺฑนฺติ เหวํ จตฺสฺโส วา อุปถัมภกปัจจัย แก่รูปที่มีกรรมเป็นสมฺภูจฺาน
 ปญจ วา ปวตฺติโย มฺเฏติ. กมฺมปจฺจยอุ- คัวย. ชื่อว่า รูปที่มีจิตอันมีกรรมเป็นปัจจัย
สมฺภูจฺานํ นาม กมฺมชเตโชธาตุ จานปฺปตฺตา เป็นสมฺภูจฺาน ได้แก่ รูปที่มีวิปากจิตเป็น
 อุตุสมฺภูจฺานํ โอาชฺฐมฺกํ สมฺภูจฺาเปติ, สมฺภูจฺาน. ชื่อว่า รูปที่มีอาหารอันมีกรรมเป็น
 ตฺตฺราปิ อุตุ อณฺฑํ โอาชฺฐมฺกนฺติ เหวํ ปัจจัยเป็นสมฺภูจฺาน ความว่า โอาชาที่ถึงความ
 จตฺสฺโส วา ปญจ วา ปวตฺติโย มฺเฏติ. ตั้งอยู่ในรูป อันมีกรรมเป็นสมฺภูจฺานทั้งหลาย
 เหวํ ทาว กมฺมชรูปสฺส นินฺพตฺติ ปสฺสิตฺทพฺพา. ย่อมทำกลุ่มรูปอันมีโอชาเป็นที่ ๘ กลุ่มอื่นให้
 ตั้งขึ้น, โอาชา แม้ในกลุ่มรูปนั้น ซึ่งถึงความ
 ตั้งอยู่ ก็ยังทำกลุ่มอันมีโอชาเป็นที่ ๘ กลุ่มอื่น
 ให้ตั้งขึ้น ย่อมสืบต่อความเป็นไป ๘ หรือ

^๑ ฉ. วิปากจิตฺตสมฺภูจฺานํ รูป.

คุณวัฒนา อิศรภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕ วาระ โดยนัยดังกล่าวมาจะนี้. ชื่อว่า รูปที่มีอุตอันมีกรรมเป็นปัจจัย เป็นสมุฏฐาน ความว่า เตโชธาตุนั้นเกิดจากกรรม ซึ่งถึงความตั้งอยู่ ย่อมทำกลุ่มรูปอันมีโอชาเป็นที่ ๘ ซึ่งมีอุตเป็นสมุฏฐาน ให้ตั้งขึ้น, อุตแม้ในกลุ่มรูปนั้น ก็ทำกลุ่มรูปอันมีโอชาเป็นที่ ๘ กลุ่มอื่นให้ตั้งขึ้น ย่อมสืบต่อความเป็นไป ๔ หรือ ๕ วาระ โดยนัยดังกล่าวมาจะนี้. พระโยคาวจรพึงเห็นความบังเกิดแห่งกัมมช-รูป ตามประการดังกล่าวมานี้ ก่อน.

๑๐๒. จิตฺตเชสุปี จิตฺตํ จิตฺตสมุฏฐานํ
 จิตฺตปจฺจยํ จิตฺตปจฺจยอาหารสมุฏฐานํ จิตฺต-
 ปจฺจยอุตฺตสมุฏฐานนฺตํ เอส วิภาโก
 เวทิตพฺโพ. ตตฺถ จิตฺตํ นาม เอกุณฺนวุติ
 จิตฺตานํ.

๑๐๒. แม้ในบรรการูปที่เกิดจากจิต
 ๕ ทั้งหลาย ก็พึงทราบการจำแนกนี้ คือ จิต
 รูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน รูปที่มีจิตเป็นปัจจัย
 รูปที่มีอาหารอันมีจิตเป็นปัจจัย เป็นสมุฏฐาน
 รูปที่มีอุตอันมีจิตเป็นปัจจัยเป็นสมุฏฐาน. ใน
 การจำแนกเหล่านั้น ชื่อว่า จิต ได้แก่ จิต
 ๔๔ ดวง.

เตสุ ทฺวตฺตีส จิตฺตานํ
 ฉพฺพีเสกฺกนวุตฺติ

ในบรรคาจิต ๔๔ ดวงนั้น บัณฑิตพึง
 ทราบว่า จิต ๓๒ ดวง จิต ๒๖ ดวง

คุณวัฒนา อิศรภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โสฬสรูปิริยาปถ-

วิญญตฺติชนกาชนกา^๑ มตา.

จิต ๑๙ ควง และจิต ๑๖ ควง เป็น
ผู้ทำรูป อิริยาปถ และวิญญตฺติให้เกิด
และไม่ทำให้เกิด.

กามาวจรโต ทิ อฏฺฐ กุสลานิ ทฺวาหส
อกุสลานิ มโนธาตฺวชฺชา ทส กิริยา
กุสลกิริยโต เทว อภิญญาจิตฺตานีติ ทฺวตฺติส
จิตฺตานิ รูป อิริยาปถ วิญญตฺติณฺจ ชนยฺนฺติ.
วิปากวชฺชานิ เสสทสรูปาวจรานิ อฏฺฐ
อรูปาวจรานิ อฏฺฐปิต^๒ โลกุตฺตรานีติ
ฉพฺพีสตี จิตฺตานิ รูป อิริยาปถณฺจ ชนยฺนฺติ,
น วิญญตฺติ. กามาวจรเ ทส ภวํจจิตฺตานิ
รูปาวจรเ ฆณฺจ ติสฺโส มโนธาตฺโย เอกา
วิปากาเหตุกมโนวิญญาณธาตฺว โสมนสฺส-
สทคตาตี เอกุณวีสตี จิตฺตานิ รูปเมว
ชนยฺนฺติ, น อิริยาปถ, น วิญญตฺติ.
เทวปณฺจวิญญาณานิ สพฺพสฺตฺตานํ ปฏฺฐิสฺนฺธิจิตฺตํ
ชีณาสวานํ จตฺติจิตฺตํ จตฺตารี อารูปฺวิปากานีติ

คือว่าจิตฝ่ายกามาวจร ๓๒ ควง คือ
กุสลจิต ๘ อกุสลจิต ๑๒ ควง กิริยาจิต
๑๐ ควง เว้นมโนธาตุ อภิญญาจิต ๒ ควง
ฝ่ายกุศลและกิริยา ย่อมทำรูป อิริยาปถ
และวิญญตฺติให้เกิด. จิต ๒๖ ควง คือ
รูปาวจรจิต ๑๐ ควง ที่เหลือเว้นวิปากจิต
อรูปาวจรจิต ๘ ควง ทั้งโลกุตฺตรจิตอีก
๘ ควง ย่อมทำรูปและอิริยาปถให้เกิด,
ไม่ทำวิญญตฺติให้เกิด. จิต ๑๙ ควง คือ
ภวังคจิต ๑๐ ควงในกามาวจร ภวังคจิต
๕ ควง ในรูปาวจร มโนธาตุ ๓ ควง
อเหตุกมโนวิญญาณธาตฺวฝ่ายวิปาก อันสทรคต
ด้วยโสมนัส ๑ ควง ย่อมทำรูปเท่านั้นให้
เกิด, ไม่ทำอิริยาปถให้เกิด, ไม่ทำวิญญตฺติ

^๑ ฉ. วิญญตฺติชนกา.
^๒ ฉ. ปี-สทโท น ทิสฺสตี.

คุณวัฒนา อิศรภักดี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โสฬส จิตฺตานี เนว รูป ชนฺยฺนฺติ, น อิริยาบถิ, น วิญฺญฺตฺตี. ยานิ เจตฺถ รูป ชนฺยฺนฺติ, ตานิ น สติกฺขณฺเ ภงฺคกฺขณฺเ วา, ตทา หิ จิตฺตํ ทฺพฺพลํ โทติ. อุปาทกฺขณฺเ ปน พลวํ, ตสฺมา ตํ ตทา ปุเรชาติํ วตฺถุํ นิสฺสาย รูปํ สมฺภูธาเปตี.

ให้เกิด. จิต ๑๖ ดวง คือ วิญญาณ ๕ สองฝ่าย ปฏิสนธิจิตของสัตว์ทั้งปวง จุติจิต ของพระชีนาสทั้งหลาย อรูปวิบากจิต ๔ ดวง ไม่ทำรูปให้เกิดเลย, ไม่ทำอิริยาบถ ให้เกิด, ไม่ทำวิญญูคติให้เกิด. อนึ่ง ใน บรรดาจิตเหล่านี้ จิตเหล่าใดทำรูปให้เกิด, จิตเหล่านั้น มิได้ทำรูปให้เกิดในฐิติขณะ หรือในกัมภชขณะ, เพราะในคราวนั้น (ใน ขณะทั้ง ๒ นั้น) จิตเป็นธรรมชาติทรพล. ส่วนในอุปาทขณะเป็นธรรมชาติ มีกำลัง. เพราะฉะนั้น จิตนั้นย่อมอาศัยวัตถุที่เกิดก่อน ในคราวนั้น (ในอุปาทขณะนั้น) ทำรูปให้ ๕ ติงชน.

จิตตสมฺภูฐานํ นาม ตโย อรูปิโน ชนฺธา, "สทฺททวํ กายวิญฺญตฺตี วจวิญฺญตฺตี อากาสธาตุ ลหฺตฺตา มฺหฺตฺตา กมฺมณฺณตฺตา อฺปจโย สฺนฺตฺตี"ติ สตฺตฺรสวิธํ รูปญจ. จิตฺตปจฺจยํ นาม "ปจฺจชาติตา จิตฺตเจตฺตสีภา

ชื่อว่า รูปที่มีจิตเป็นสมภูฐาน ได้แก่ นามชั้น ๓, และรูป ๑๖ อย่าง คือ "สทททวกรูป (กลุ่มรูป ๘ อย่างซึ่งมีเสียง เป็นประธาน) กายวิญญูคติ วจวิญญูคติ อากาสธาตุ ลหุตา มหุตา กัมมัญญูตา

๑ ม. น ภงคกฺขณฺเ วา.

ธมฺมา ปุเรชาตสฺส อิมสฺส กายสฺสา^๑ติ^๑
 เหวํ วุคฺติ จตุสฺมฺมฺจฺจํรูปํ. จิตตปจฺจย-
อาหารสฺมฺมฺจฺจํ นาม จิตตสฺมฺมฺจฺจํรูปํเปสฺสุ
 ฌานปตฺตคา โอลชา อดฺธํ โอลชฺฐมฺกํ
 สฺมฺมฺจฺจํเปติ, เหวํ เทวํ ทิสฺโส ปวตฺติโย
 มฺเหติ. จิตตปจฺจยอุคฺตสฺมฺมฺจฺจํ นาม
 จิตตสฺมฺมฺจฺจํโน อุคฺต ฌานปตฺตโต อดฺธํ
 โอลชฺฐมฺกํ สฺมฺมฺจฺจํเปติ, เหวํ เทวํ ทิสฺโส
 ปวตฺติโย มฺเหติ. เหวํ จิตตชฺรูปสฺส
นิพฺพตฺติ ปสฺสตีทพฺพา.

อุปจยะ สันตติ". ชื่อว่า รูปที่มีจิตเป็นปัจจัย
 ได้แก่ รูปอันมีสมุฏฐาน ๔ ที่ท่านกล่าวไว้
 อย่างนี้ว่า "จิตและเจตสิกธรรมทั้งหลาย ซึ่ง
 เกิดภายหลัง ย่อมเป็นปัจจัย โดยเป็น
 ปัจจชาติปัจจัย แก่กายนี้ซึ่งเกิดก่อน" ดังนี้.
 ชื่อว่า รูปที่มีอาหารอันมีจิตเป็นปัจจัยเป็น
สมุฏฐาน ความว่า โอลชา ซึ่งถึงความตั้งอยู่
 ในรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐานทั้งหลายย่อมทำกลุ่ม
 รูปมีโอลชาเป็นที่ ๔ กลุ่มอื่นให้ตั้งขึ้น, ย่อม
 สืบต่อความเป็นไป ๒-๓ วาระ โดยนัย
 ดังกล่าวมานี้. ชื่อว่า รูปที่มีอุคฺตอันมีจิตเป็น
ปัจจัย เป็นสมุฏฐาน ความว่า อุคฺตที่มีจิตเป็น
 สมุฏฐานซึ่งถึงความตั้งอยู่ ย่อมทำกลุ่มรูปอันมี
 โอลชาเป็นที่ ๔ กลุ่มอื่นให้ตั้งขึ้น, ย่อมสืบต่อ
 ความเป็นไป ๒-๓ วาระ โดยนัยดังกล่าวนั้น.
 พระโยคาวจร พึงเล็งเห็นความบังเกิดแห่ง
จิตตชฺรูป ตามประการดังกล่าวมานี้.

๑๐๓.อาหารเชสฺปิ อาหาโร อาหาร-
 สฺมฺมฺจฺจํ อาหารปจฺจยํ อาหารปจฺจยอาหาร-

๑๐๓. แม้ในบรรดารูปที่เกิดจากอาหาร
 ทั้งหลาย ก็พึงทราบการจำแนกนั้นคือ อาหาร

^๑ อภี. ป. ๔๐/๔.

สมุฏฐานิ อาหารปัจจุยอุตุสมุฏฐานนติ เอส
 วิภาโค เวทิตุโพ. ตตถ อาหาโร นาม
 กพพิงกาโร อาหาโร. อาหารสมุฏฐานิ
 นาม อุปาทินนํ กम्मชรูปํ ปัจจยํ ลภิตฺวา
 ตตถ ปตฺติจฺจาย ฐานปฺปตฺตาย โอิชาย
 สมุฏธาปิตํ โอิชฏฺจกมํ อากาสธาตุ ลหุตฺตา
 มุหุตฺตา กम्मณฺณตฺตา อุปฺจโย สันตฺติตฺติ
 จุทฺทสฺวิธํ รูปํ. อาหารปัจจยํ นาม
 "กพพิงกาโร อาหาโร อิมสฺส กายสฺส
 อาหารปัจจเยน ปัจจโย"^๑ เอวํ วุคฺตํ
 จตุสมุฏฐานรูปํ. อาหารปัจจุยอาหารสมุฏฐานิ
 นาม อาหารสมุฏฐานรูปेषุ ฐานปฺปตฺตยา
 โอิชา อณฺเฑ โอิชฏฺจกมํ สมุฏธาเปติ,
 ตตฺตราปิ โอิชา อณฺเฑนฺติ เอวํ ทสฺ ทฺวาทสฺ
 วาเร ปวตฺตํ สฺมฺเฑติ. เอกทิวสํ
 ปริภุตฺตาหาโร สตฺตฺตาหฺมฺปิ อุปฺตฺตมฺเภติ.
 ทิพฺพา ปน โอิชา เอกมาสํ เทฺวมาสฺมฺปิ
 อุปฺตฺตมฺเภติ. มาตรา ปริภุตฺตาหาโรปิ

รูปที่มีอาหารเป็นสมุฏฐาน รูปที่มีอาหารเป็น
 ปัจจัย รูปที่มีอาหารอันมีอาหารเป็นปัจจัย
 เป็นสมุฏฐาน รูปที่มีอุตุอันมีอาหารเป็นปัจจัย
 เป็นสมุฏฐาน. ในการจำแนกเหล่านั้น ชื่อว่า
อาหาร ได้แก่กพพิงการาหาร. ชื่อว่า
รูปที่มีอาหารเป็นสมุฏฐาน ได้แก่ รูป
 ๑๔ อย่าง คือ กลุ่มรูปอันมีโอชาเป็นที่ ๘ อัน
 โอชาที่ได้อุปาทินนรูป อันเกิดจากกรรมเป็น
 ปัจจัยแล้วตั้งอยู่ในกรรมชรูปนั้น ยิ่งถึงความ
 ตั้งอยู่ทำให้ตั้งขึ้น อากาสธาตุ ลหุตฺตา มุหุตฺตา
 กัมมณฺณตฺตา อุปฺจยะ สันตฺติ. ชื่อว่ารูปที่มี
อาหารเป็นปัจจัย ได้แก่รูปที่มีสมุฏฐาน ๔ ที่
 ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ ว่า "กพพิงการาหาร
 เป็นปัจจัยโดยอาหารปัจจัยแห่งกายนี้" ดังนี้.
 ชื่อว่า รูปที่มีอาหารอันมีอาหารเป็นปัจจัย
เป็นสมุฏฐาน ความว่า โอชาที่ถึงความตั้งอยู่
 ในรูปอันมีอาหารเป็นสมุฏฐานทั้งหลาย ย่อม
 ทำกลุ่มรูปอันมีโอชาเป็นที่ ๘ กลุ่มอื่นให้

^๑ อภ. ป. ๔๐/๔.

คุณวัณนา อิศรภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิมรรค ป.ท. ๖-๗

ทารกสฺส สรีริ ผริตฺวา รูปํ สมฺภูจฺจาเปติ.
 สรีเร มกฺขิตาหาโรปิ รูปํ สมฺภูจฺจาเปติ.
 กมฺมชาหาโร อุปาทินฺนกาหาโร นาม. โสปิ
 จานปฺปตฺโต รูปํ สมฺภูจฺจาเปติ, ตตฺตฺราปิ
 โอชาปิ อณฺเฑํ สมฺภูจฺจาเปตีติ เหวํ จตฺสฺโส
 วา ปณฺจ วา ปวตฺติโย ขมฺภฺยติ. อาหาร-
ปจฺจยอุตฺตสมฺภูจฺจํ นาม อาหารสมฺภูจฺจนา
 เตโชธาตฺตฺ จานปฺปตฺตา อุตฺตสมฺภูจฺจํ
 โอชฺญสมฺกํ สมฺภูจฺจาเปติ. ตตฺตฺรายํ อาหาโร
 อาหารสมฺภูจฺจานํ ชนโก หุตฺวา ปจฺจโย
 โทติ, เสสานํ นิสฺสยาหารอุตฺถิอวิคค-
 วเสนาติ. เหวํ อาหารชฺรูปสฺส นิพฺพตฺติ
 ปสฺสิตพฺพา.

ตั้งขึ้น, โอชาแม้ในกลุ่มรูปนั้น ก็ยังทำกลุ่มรูป
 อันมีโอชาเป็นที่ ๘ กลุ่มอื่นให้ตั้งขึ้น ย่อม
 สืบต่อความเป็นไป ๑๐-๑๒ วาระ โดยนัย
 ดังกล่าวมาจะนี้. อาหารที่บุคคลบริโภค
 วันหนึ่ง ย่อมอุปถัมภ์แก่ตลอด ๑ วัน. ส่วน
 โอชาที่เป็นทิพย์ ย่อมอุปถัมภ์ได้แก่ตลอด
 ๑ เดือน แม้ตลอด ๒ เดือน. แม้อาหารที่
 มารคากลิ่นกิน ย่อมทำรูปให้ตั้งขึ้น แผลไปทั่ว
 สรีระของทารก. แม้อาหารที่เข้าหาไว้ที่
 สรีระ ก็ย่อมทำรูปให้ตั้งขึ้นได้. อาหารที่
 เกิดจากกรรมชื่อว่าอาหารที่เป็นอุปาทินนกะ.
 อาหารที่เป็นอุปาทินนกะเท่านั้น ถึงความตั้งอยู่
 แล้ว ก็ทำรูปให้ตั้งขึ้น, โอชา แม้ในกลุ่มรูป
 นั้น ก็ทำกลุ่มรูปอันมีโอชาเป็นที่ ๘ กลุ่มอื่น
 ให้ตั้งขึ้น ย่อมสืบต่อความเป็นไป ๔-๕ วาระ
 โดยนัยดังกล่าวมาจะนี้. ชื่อว่ารูปที่มีอุตฺอันมี
อาหาร เป็นปัจจัยเป็นสมฺภูจฺจํ ความว่า
 เตโชธาตฺตฺที่มีอาหารเป็นสมฺภูจฺจํ ซึ่งถึงความ
 ตั้งอยู่ ย่อมทำกลุ่มรูปอันมีโอชาเป็นที่ ๘ อันมี
 อุตฺเป็นสมฺภูจฺจํให้ตั้งขึ้น. ในบรรการูปที่มี

คุณวัฒนา อิศรภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมุฏฐาน ๔ เหล่านี้^๕ อาหารนี้ย่อมเป็นปัจจัย
 แก่รูปที่มีอาหารเป็นสมุฏฐานทั้งหลาย โดย
 เป็นผู้ทำให้เกิด, ย่อมเป็นปัจจัยแก่รูปที่มี
 สมุฏฐานที่เหลือทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่ง
 นิสสยปัจจัย อาหารปัจจัย อคติปัจจัย และ
 อวิคตปัจจัยแล. พระโยคาวจรพึงเล็งเห็น
ความบังเกิดแห่งอาหารชรูป ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้.

๑๐๔. อุกุเชสปิ อุกุ อุกุสมุฏฐานัน
 อุกุปัจจุยัม อุกุปัจจุยอุกุสมุฏฐานัน อุกุปัจจุย-
 อาหารสมุฏฐานนติ เอส วิภาโก เวทิตพโพ.
 ทตถ อุกุ นาม จตุสมุฏฐานา เตโชธาตุ.
 อุกุหอกุ ลีตอุกุติ เอว ปเนส ทุพพิโธ
 โหติ. อุกุสมุฏฐานัน นาม จตุสมุฏฐานโน
 อุกุ อุกาพินนัง ปัจจุยัม ลภิตวา
 ฐานปุตโต สรีเร รูปิ สมุฏสาเปติ. ตัง
 สทททวัก อากาสธาตุ ลหุตา มุหุตา
 กมฺมณฺณตา อุกุโย สนฺตตีติ ฆณฺณรสวธิ
 โหติ. อุกุปัจจุยัม นาม อุกุ จตุสมุฏฐานิกรูปานัน
 ปวตฺตติยา จ วินาสสฺส จ ปัจจุโย โหติ.

๑๐๔. แม้ในบรรดารูปที่เกิดจากอุกุ
 ๕ ทั้งหมด ก็พึงทราบการจำแนกนี้^๕ คืออุกุ รูปที่
 มีอุกุเป็นสมุฏฐาน รูปที่มีอุกุเป็นปัจจัย รูปที่มี
 อุกุอันมีอุกุเป็นปัจจัยเป็นสมุฏฐาน รูปที่มี
 อาหารอันมีอุกุเป็นปัจจัยเป็นสมุฏฐาน. ใน
 การจำแนกเหล่านี้^๕ ชื่อว่าอุกุ ได้แก่ เตโช-
 ธาตุ อันมีสมุฏฐาน ๔. ก็อุกุนี้มี ๒ อย่าง อย่าง
 นี้คืออุกุร้อน อุกุเย็น. ชื่อว่ารูปที่มีอุกุเป็น
สมุฏฐาน ความว่า อุกุอันมีสมุฏฐาน ๔ ได้
 อุกาพินนกรุปเป็นปัจจัยแล้ว ถึงความตั้งอยู่
 ย่อมทำรูปให้ตั้งขึ้นในสรีระ. รูปที่อุกุทำให้
 ตั้งขึ้นนั้นมี ๑๕ อย่าง คือสทททวกรุป(กลุ่มรูป

คุณวัฒนา อิศรภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุตุปัจจยอุตุสมุฏฐาน นาม อุตุสมุฏฐานา
 เตโชธาตุ ฐานบุตฺตา อณฺโณ โยชฺฐมกั
 สมุฏฐาเปติ, ตตฺตราปิ อุตุ อณฺณนฺติ เอว
 ที่มฺหิ อหฺธานํ อนุปาทินฺนปฺกฺเข ฐตฺวาปิ
อุตุสมุฏฐาน ปวตฺตติเยว. อุตุปัจจยอาหาร-
สมุฏฐาน นาม อุตุสมุฏฐานา ฐานบุตฺตา
 โยชา อณฺโณ โยชฺฐมกั สมุฏฐาเปติ,
 ตตฺตราปิ โยชา อณฺณนฺติ เอว ทสฺ ทฺวาทส
 วาเร ปวตฺตติโย มฺภฺเทติ. ตตฺตรายํ อุตุ
 อุตุสมุฏฐานานํ ชนโก หุตฺวา ปจฺจโย
 โหติ, เสสานํ นิสฺสยอตุถิอวิคฺทวเสนาติ.
 เอว อุตุชฺรูปสฺส นินฺพฺพตฺติ ปสฺสสิทฺพฺพา. เอว
 หิ รูปสฺส นินฺพฺพตฺติ ปสฺสสนฺโต กาเสนา รูป
 สมมสฺติ นาม.

๔ อย่าง ซึ่งมีเสียงเป็นประธาน) อากาศธาตุ
 ลหฺตฺตา มฺหฺตฺตา กัมมัญญฺตา อุปจยเย สันตติ.
ชื่อว่ารูปที่มีอุตุเป็นปัจจัย ความว่า อุตุย่อมน
 เป็นปัจจัยแก่ความเป็นไป และความพินาศไป
 แห่งรูปที่มีสมุฏฐาน ๔. ชื่อว่ารูปที่มีอุตุอันมีอุตุ
เป็นปัจจัยเป็นสมุฏฐาน ความว่า เตโชธาตุ
 ที่มีอุตุเป็นสมุฏฐาน ถึงความตั้งอยู่ ย่อมทำ
 กลุ่มรูปอันมีโยชาเป็นที่ ๔ กลุ่มอื่นให้ตั้งขึ้น,
 อุตุแม้ในกลุ่มรูปนั้น ก็ย่อมทำกลุ่มรูป อันมี
 โยชาเป็นที่ ๔ กลุ่มอื่นให้ตั้งขึ้น โดยนัย
 ดังกล่าวมาจะนี้ รูปที่มีอุตุเป็นสมุฏฐาน แม้
 ตั้งอยู่ในฝ่ายแห่งอนุปาทินรูป ก็ย่อมเป็นไป
 ตลอดกาลนานทีเดียว. ชื่อว่ารูปที่มีอาหาร
อันมีอุตุเป็นปัจจัยเป็นสมุฏฐาน ความว่า
 โยชาที่มีอุตุเป็นสมุฏฐานถึงความตั้งอยู่ ย่อม
 ทำกลุ่มรูปอันมีโยชาเป็นที่ ๔ กลุ่มอื่นให้ตั้ง
 ขึ้น, โยชาแม้ในกลุ่มรูปนั้น ก็ย่อมทำกลุ่มรูป
 อันมีโยชาเป็นที่ ๔ กลุ่มอื่นให้ตั้งขึ้นย่อมสืบต่อ
 ความเป็นไป ๑๐-๑๒ วาระ โดยนัยดังกล่าว
 มาจะนี้. ในบรรการูปที่มีสมุฏฐาน ๔ นั้น

คุณวัฒนา อิศรภักดี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุทฺตฺย่อมเป็นปัจจัยแก่รูป ที่มีอุทฺเป็นสมุฏฐาน
 ทั้งหลาย โดยเป็นผู้ทำให้เกิด, ย่อมเป็น
 ปัจจัยแก่รูปที่มีสมุฏฐานที่เหลือทั้งหลาย ด้วย
 สามารถแห่งนิสสยปัจจัย อตฺถิปัจจัย และ
 อวิคตปัจจัยแล. พระโยคาวจรพึงเล็งเห็น
ความบังเกิดแห่งอุทฺชรูป ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้. ก็เมื่อเล็งดูความบังเกิดแห่ง
 รูปอยู่อย่างนี้ ชื่อว่า ย่อมพิจารณารูปตาม
 กาล.

อรุปนินิพพุตติปัสสนาการกถา^๑

**กล่าวด้วยอาการที่เล็งดูความบังเกิด
แห่งนาม**

๑๐๕. ยถา จ รูปิ สมนฺสนฺเตน
 รูปสฺส, เอวํ อรูปิ สมนฺสนฺเตนาปิ อรูปสฺส
 นิพพุตติ ปัสสีตพฺพา. สํ จ โข
 เอกาสีติโลกิยจิตฺตูปาทวเสเนว.

๑๐๕. อนึ่ง พระโยคาวจรเมื่อจะ
 พิจารณารูป พึงเล็งเห็นความบังเกิดแห่งรูป
 ฉนฺโค, แม้เมื่อจะพิจารณานาม ก็พึงเล็งดู
 ความบังเกิดแห่งนามฉนฺนํ. ก็ความบังเกิด

^๑ ฉ. ...ปัสสนาการ.